

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Konrád György 1933–2019

TAKÁTS JÓZSEF: Konrád György (1933–2019) 1041

Ötven éve jelent meg A látogató

NÉMETH GÁBOR, ZOLTÁN GÁBOR, KISS TIBOR NOÉ, HAVASRÉTI JÓZSEF,
FEHÉR RENÁTÓ írásai 1044–1058

*

BERTÓK LÁSZLÓ versei 1061

GRECSÓ KRISZTIÁN verse 1063

SCHEIN GÁBOR verse 1070

CSEHY ZOLTÁN versei 1074

ZÁVADA PÉTER versei 1077

PARTI NAGY LAJOS: Brunicói eper (*novella*) 1079

GÁSPÁR-SINGER ANNA: Valami kék (*novella*) 1082

BEN LERNER: Elhagyni az Atocha-állomást (*regényrészlet*) 1091

ALEX CAPUS: Léon és Louise (*regényrészlet*) 1105

URI ASAF versei 1111

GELLÉN-MIKLÓS GÁBOR versei 1112

SZÖLLŐSI MÁTYÁS versei 1114

SZOLCSÁNYI ÁKOS versei 1116

*

KISS DÓRA: „A házgyári elemek nagyon tetszetek” (*Schaár Erzsébet és követői*)
1118

SÁNDOR IVÁN: „Hányféle szégyen és képzelt dicsőség...” (2.) (*A Nappali
holdról évtizedek múltán*) 1128

MESTERHÁZI MÁRTON: „Lóközvetítő”: Tandori Dezső (*esszé*) 1134

BÁRDOS MIKLÓS: Exponenciális találkozók a Hadikban (*Emlékezés Térey
Jánosra*) 1139

*

FENYŐ DÁNIEL: Polaroidok esküvője (*Simon Márton: Rókák esküvője*) 1148

LUCHMANN ZSUZSANNA: Lét-ketrecék és ketrec-létek egy megváltatlan
világban (*Tóth Krisztina: Fehér farkas*) 1152

2019

OKTÓBER

JELENKOR

LXII. ÉVFOLYAM

10. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, MOHÁCSI BALÁZS, PÁLFY ESZTER

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PARTI NAGY LAJOS, PINCZEHELYI SÁNDOR,
SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ,
VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszböjtékben vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Dél Takarékszövetkezet 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT KONRÁD GYÖRGY. Az író t szeptember 13-án, nyolcvanhat éves korában érte a halál. Konrád Györgyről *Ágoston Zoltán* emlékezett meg honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

ELHUNYT RAJK LÁSZLÓ. Az építész, díszlettervező és politikus szeptember 11-én, hetvenéves korában halt meg.

*

NEMZETKÖZI KÖLTÉSZETI DÍJ. 14. alkalommal rendezték meg Újvidéken a Nemzetközi Költészeti Fesztivált augusztus 26. és 29. között, amelynek középpontjában idén a kortárs magyar irodalom állt. Az Újvidéki Nemzetközi Költészeti Díjat *Szkárosi Endre* nyerte el.

BALTI KÖLTÉSZETI FESZTIVÁLT rendezett szeptember 18-án és 19-én a Szépirók Társasága Budapesten. A Bojtár Endre emlékének ajánlott rendezvényre Észtországból, Lettországból és Litvániából is érkeztek költők, a programban workshopok és felolvasások szerepeltek. Az eseményről *Vajna Ádám* számolt be honlapunkon.

*

LÚDAS MATYI. A Színházi Kritikusok Céhe a pécsi Bóbita Bábszínház előadásának ítélte oda a Színikritikusok Díját a legjobb gyerek- és ifjúsági előadás kategóriájában. A darabot Fazekas Mihály eredetije alapján *Szálinger Balázs* írta, az előadást *Markó Róbert* rendezte. Szereplők: *Arató Máté, Balog Zita, Czéh Dániel, Illés Ilona, Matta Lóránt.*

Szerzőink

Takáts József (1962) – eszmetörténész, kritikus, Pécssett él.

Németh Gábor (1956) – író, szerkesztő, Budapesten él.

Zoltán Gábor (1960) – író, rendező, Budapesten él.

Kiss Tibor Noé (1976) – író, a *Jelenkor* tördelőszerkesztője, Pécssett él.

Havasréti József (1964) – író, kritikus, Pécssett él.

Fehér Renátó (1989) – költő, kritikus, Budapesten él.

Bertók László (1935) – költő, Pécssett él.

GreCsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.

Schein Gábor (1969) – költő, író, esszéista, irodalomtörténész, Budapesten él.

Csehy Zoltán (1973) – költő, műfordító, irodalomtörténész, Dunaszerdahelyen él.

Závada Péter (1982) – költő, drámaíró, zenész, Budapesten él.

Parti Nagy Lajos (1953) – költő, író, Budapesten él.

Gáspár-Singer Anna (1976) – író, kritikus, sajtóreferens, Budapesten él.

Ben Lerner (1979) – amerikai költő, író, esszéista.

Mohácsi Balázs (1990) – költő, kritikus, a *Jelenkor* és a *Versum* szerkesztője, Pécssett él.

Alex Capus (1961) – svájci író.

Tatár Sándor (1962) – költő, műfordító, az MTA Könyvtárának munkatársa, Törökbálinton él.

Uri Asaf (1942) – költő, író, Budapesten él.

Gellén-Miklós Gábor (1973) – költő, Székesfehérváron él.

Szöllősi Mátyás (1984) – költő, Budapesten él.

Szolcsányi Ákos (1984) – költő, Budapesten él.

Kiss Dóra (1989) – művészettörténész, a marokkói Essaouirában él.

Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapesten él.

Mesterházi Márton (1941) – rádió-dramaturg, irodalomtörténész, műfordító, Budapesten él.

Bárdos Miklós (1971) – író, műfordító, Luxembourgban él.

Fenyő Dániel (1996) – a PTE BTK magyar-történelem szakos hallgatója, Pécssett él.

Luchmann Zsuzsanna (1956) – tanár, Kiskunfélegyházán él.

Urbán Bálint (1984) – luzitanista irodalmár, fordító, a *Versum* szerkesztője, Budapesten él.

Somos Róbert (1958) – filozófiatörténész, egyetemi tanár, Pécssett él.

URBÁN BÁLINT: A Bolaño-láda titkai (*Roberto Bolaño: Szülőföld*) 1158
SOMOS RÓBERT: „Sziget vagyunk” (*Észlelés és fantázia. Válogatás Palágyi
Menyhért írásaiból. Szerkesztette Bogdanov Edit – Székely László*) 1163

KÉPEK

Fotók MELOCCO MIKLÓS, VARGA IMRE, SCHAÁR ERZSÉBET
munkáiról 1119, 1121, 1123, 1125, 1127
TÓTH LÁSZLÓ fotói 1041–1043, 1060

*Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap
és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. –
Filter Kultúrkávéház, Színház tér 2.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrásy
út 45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Mar-
cell u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u.13.

A LIBRI alábbi budapesti és vidéki
könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

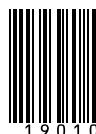
Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

KONRÁD GYÖRGY

(1933–2019)

Amikor kilenc évvel ezelőtt elhunyt a nagy portugál író, az osztrák napilap, a *Der Standard* címlapján olvastam a hírt: „Meghalt José Saramago, európai regényíró, költő és esszéista”. A címbe emelt jelző, az *európai* azt kívánta kifejezni, hogy olyan ember halt meg, akinek a műve minden európai olvasó számára fontos, nem csak a portugáloknak. Biztosan voltak külföldi lapok, amelyek hasonlóan fogalmaztak Konrád György halálakor is. Európai író volt; legalább huszonöt éven át ő számított a legismertebb magyar írónak a nyugati világban. A hetvenes években a regényeit (*A városalapító*, *A cinkos*) előbb adták ki franciául és németül, mint magyarul. A nyolcvanas évek elején az antipolitikáról szóló, nyugati nyelven megjelent írásaival az egyik legnevesebb kelet-közép-európai ellenzéki értelmiségivé vált. A kilencvenes évek elején a nemzetközi PEN Klub, az évtized végén a Berlini Művészeti Akadémia elnöke lett. A *Süddeutsche Zeitung* nekrológja, mint olvasom, „mint-értelmiséginek”, „összeurópai tekintélynek” nevezte, s az osztrák esszéíró, Karl-Markus Gauss szavait idézte, aki szerint Konrád alkalmas lett volna az Európai Egyesült Államok elnöki tisztére, ha lenne ilyen intézmény.

Konrád olyan regényíró volt, aki elsősorban nem elbeszélőként, hanem gondolkodóként írta a műveit. „Regényem színhelye a fejem”, a regénybe az egész tudat befér, írta a *Kerti mulatság* kimunkálása idején. Egyik interjújában felidézte gimnazista kori élmé-

nyét, amikor egyszerre olvasta Will Durand könyvét a gondolat hőseiről és a *Bűn és bűnhődés*t, s akkori elhatározását, hogy „regényíró és filozófus leszek”. Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelynek a francia egzisztencialisták voltak a hősei, akik egyszerre voltak szépírók, bölcselekők és politikai gondolkodók; erre törekedett ő is. Életművét úgy is tekinthetjük, mint választ a kihívásra, amelyet Camus és Sartre jelentett a közép-európai értelmiségiek számára. „Nem rajongok a cselekvő értelmiségi, a cselekvő irodalom fogalmáért”, írta *Ölni vagy nem ölni* című esszéjében, amely szamizdatként jelent meg 1985-ben. Nyolcvanas évekbeli írásaiban viszsztatérő motívum kétkedő érvelése a hősiesség, a „történelem” ígézetében élő, a „harcos ideológiáknak” elkötelezett értelmiségi magatartás ellen. „Talán még meghozza a század – írta 1979-ben, *A harmadik reformkor elé* című esszéjében –, hogy egy új reformnemzedék törvénybe iktatja a demokratikus alkotmányt. Meg-

halni éppen ezért sem érdemes, elég dolgozni érte.” Nagy politikai élmény volt tizenkilenc éves fiatalemberként olvasni e bizakodó, józan, antiheroikus mondatokat.

Az általa kialakított regényfajta bármely oldalán esszévé alakulhat, a mondatai pedig arra törekkeznek, hogy magukban, önállóan is teljessé váljanak, miként az aforizmák. Prózáírása az esszéregényre tett talán legnagyobb szabású magyar kísérlet; kritikusan által vitatott, gyakran sikertelennek ítélt kísérlet. „Úgy tetszik, egyszeri, megismételhetetlen csoda volt az első mű Konrád György oeuvre-jében, olyan regénytörténeti tett, amely másodszer már nemigen adatik”, írta egyik bírálója, Lőrinczy Huba, *A cinkos* megjelenésekor. Más kritikusok is úgy látták, hogy *A látogató* egyedi pillanat volt szerzője pályáján, a későbbi regények már nem érték el az 1969-ben megjelent könyv színvonalát. Vannak nagy írók, akiknek az egész életműve egyetlen regény köré épül: Ottlik Géza *Iskolája*, Kertész Imre *Sorstalansága* például éppúgy leárnyékolja, vagy a maga köré vonja más alkotásait, mint *A látogató* a későbbi regényeket. Am Konrád mégsem csupán *A látogató* írója. *A városalapító* az én szememben éppoly jelentős mű, mint az első regény. A kései években született karcsú memoár, az *Elutazás és hazatérés*, felejthetetlen darab. S ha a magyar irodalom közössége a PEN rövidítésébe foglalt műfajok közül a középsőt, az esszéírást hasonló becsben tartaná, mint a költészetet és az elbeszélő prózát, akkor most egyik legjelentősebb esszéistánktól is búcsúzna.

„A kérdezni tudás liberális készsége” – e kifejezéssel jellemezte Konrád György nyilvános személyiségét Radnóti Sándor egykori születésnapjára köszöntőjében. Váratlan és lenyűgöző volt ez a jellemvonása; megtapasztaltam én is. 1986-ban vagy ’87-ben történt: húszharminc főiskolás, egyetemista szorongott egy nem éppen tágas, szegényes szegedi bérelt

lakásban, történetesen az enyémben, akik azért jöttek el, hogy meghallgassák Konrádot. Ám ő nem tartott előadást, nem olvasott fel, hanem csak kérdezett, figyelt, hallgatott, és újra kérdezett. Nem is irodalomról, nem is politikáról kérdezett, csak a családunkról, az olvasmányainkról, a terveinkről. E figyelmes kérdésnél nem lehetett volna meggyőzőbben érvelni amellet, miért jobb a demokratikus társadalom a diktatórikusnál. Másnap a Móra Kollégiumban volt nyilvános beszélgetés vele. Most, a nekrológírára készülve, az egyik könyvében fakult papírlapot találtam, amely megőrizte akkori szavait. Noha később, már a rendszerváltás után, megjelent nyomtatásban a beszélgetés szövege, monológgá alakítva, e rész kimaradt belőle, ki tudja már, miért.

„Civil társadalomnak mondjuk azt, ahol az embereket egyenrangú viszonyok kötik egymáshoz, ahol önálló alanyok lépnek szolidáris kapcsolatokba. Az autonómia és a szolidaritás egyidejű jelenlétét nevezik civil társadalomnak. [...] [E]nnek a megjelenését, ennek az öntudatát érzékelem, egyre természetesebb és tömegesebb jelenlétét. Valamint azt is, hogy a politikai bürokráciának a naiv önhittsége, hogy megtalálta volna a megfelelő eszközöket a társadalom állandó haladására, mintha elpárolgott volna. Egy anakronisztikus társadalmi szerkezetnek a nagy erózióját látom, egy predemokratikus és régi rendi függőségi viszonyokat megőrző rendszernek az összeomlását, amely a szabályozottság, a hierarchikus viszonylatok, a cenzúra által kötött gondolkodás nagyon is régi és egyáltalán nem utópikus emberi állapotát reprodukálta – a magyar társadalom 1945-ös rövid, három-négy éves fellélegzése után. Most, azt gondolom, annak az 1945–1947-es újramegzésnek a hangulatához tér lassacskán vissza a század végére a magyar társadalom.” És így történt. S talán megtörténik majd újra. Hogy így történt, abban nagy szerepet játszottak Konrád György írásai, s talán segítik majd azokat is, akik legközelebb kezdenek bele a magyar liberális demokrácia felépítésébe.

Takáts József

Nem *memento mori*nak készült az itt olvasható összeállítás, hanem emlékezésként arra, hogyan robbant be *A látogató* című regény 1969-ben a magyar irodalmi nyilvánosságba. És persze arra, hogy igazából ezzel vette kezdetét Konrád György írói pályája, noha már az ötvenes évek közepétől megjelentek írásai. A *Jelenkor* olvasói is találkozhattak a nevével, a hatvanas évek első felében világirodalmi és szociológiai tanulmányokat közölt a lapban.

Efféle dolgokra akartunk tehát emlékezni és emlékeztetni barátja, Magyar Bálint kezdeményezésére, aki tavaly kereste meg a szerkesztőséget ötletével. Nem a hagyományos módon, értekező, elemző művekkkel mutatni rá a kis terjedelmű kötet erényeire, időtálló voltára, hanem úgy, hogy néhány fiatalabb kollégája valamiképp folytatja, továbbírja az ötvenéves regény egy-egy szakaszát, motívumát, gondolkodásmódját.

A lassan szerveződő jubileum tervét az ünnepelt előtt titokban tartottuk, csak felesége, Lakner Judit tudott róla. A folyóirat életének megszokott rendje, nehézkedése, a szerkesztő mindenkor rövid távú feladatai által kialakult kényszerpályán haladva épp a nyári időszakban adódott idő e vállalkozás előmozdítására. Ide, az októberi lapszámunkba terveztük el az összeállítás megjelentetését. De szeptember 13-án meghalt Konrád György, így az ő arcára már nem csal mosolyt kollégái gesztusa. Hiába tudjuk, hogy a halál tervezhetetlen, a szerkesztő mégsem szabadulhat az önvád elől. Kései méltatás ez.

Ágoston Zoltán

N É M E T H G Á B O R

A fakír bosszúja

Magamra nyitottam *A látogatót*, mint a gázt, *Tisztelettel ajánlom a / Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak / Konrád György / 2007. V. 12.*, áll benne, szép, lendületes kézírással. A szöveg irgalmatlan távolságra került, mintha azóta a világ végére utaztam volna egy szarbarna, farmotoros Ikarusszal, és onnan néznék vissza a hetvenes évek végének esőáztatta, önsajnálathoz pácolt, magányos délutánjaira, amikor a kietlenség megalkuvás nélküli ábrázolásának perverz élvezetében kerestem és találtam menedéket. Aztán mégiscsak fönnakadtam ezen az aranyhorgon:

Fekete esőkabátban fekiúdt a téglaoszlopokra illesztett ágyasodronyon, nyaka körül világoskék dörzstörülköző, szakállában kenyérmorzsa, cigarettahamu, kezében elrongyolt ponyvaregény, A fakír bosszúja, földből kiálló, boglyas fejjel a címlapon. Körülnéztem.

Én is. Viszonylag alaposan. A szöveg mint táj. Elemi irtózás fogott el a jelentéshajszolástól. *Nekem*, idéztem magamban, szó szerint vagy torzított formában, erősen a fekete esőkabát elviselhetetlen recsegésére gondolva, *a (egy) regény lenni akarjon valami, ne mondani akarjon valamit.* Mégis, az derült ki, hogy bizonyos értelemben kegyeletsértő, ha, értsük ezt most jól (vicc!), mintha maga Barthes dödögne, *a szerző halálával lábra kap a végképp elárvult főhős.*

A Sarrasine című novellában Balzac egy nőnek öltözött kasztráltról írja le ezt a mondatot: „Valódi nő volt, a hirtelen riadozásában, az oktan szeszélyeiben, az ösztönös zavarában, az alaptalan vakmerőségében, a kihívó dacában és az érzéseinek gyönyörű finomságai-

ban is.” Ki mondja ezt? [...] Sosem fogjuk megtudni, azon érthető oknál fogva, hogy az írás lerombol mindenféle hangot, minden eredetet. És ezt a mondatot ki mondja? (A Szerző.) Az írás éppen e semleges, e kompozitum, a mellékösvény, amelyen át szubjektumunk elillan, a fehéren-fekete, amelyben minden személyazonosság feloldódik, s mindjárt elsőként az írói test azonossága. (Figyeljük meg: a magyarban jelentős zűrzavar keletkezik a *subject* szó értelmezési tartományának tekintetében.)

Miért használja a „frottír” szó helyett a „dörzsöt”, ezt most már körülbelül negyvennyolc órája nincsen kitől megkérdezniem.

Mi ez a pokoli erő, amivel egy szöveg életben tartja magát, nyugodtan kilúgozható belőle a szociális érzékenység rekvizitumait, vagy éppen magát a megveszekedett indulatot, amivel egyszerre akar és tud kint és bent egeret fogni.

„A fakír bosszúja nyilvánvalóan fiktív ponyvaregény”, olvasom egy könyvismertetőben. A nagy bűdös lófaszt, mondja Thomas Bernhard, *soha senki nem talált ki semmit, és soha nem is fog*. Dr. Fülöpp például, érthetetlen okokból, vagy csak egyszerűen azért, mert kín volt számára a tökéletes névtelenség állapotának fenyegető közelléte, úgynevezett drámát írt valamikor 1920 és ’30 között, ezzel az arcpirító címmel. (Elképzelni a tűzoltót, a színház tűzoltójának alig elviselhető szenvedését a takarásban, estéről-estére.) És a fakír, mit is tehetett volna más, engedett sötét vágyainak már korábban is, mintegy száz évvel Konrád György születése előtt, N. Takátsi Horváth János, a Felső Magyar-országi MINERVA nemzeti folyó-írás Tizedik évi Folyamatában: *Meglestem mikor mene ki a’ fakir; a’ Széphez bementem. A’ babonás hit volt az oka, hogy senki se mert, a’ fakir’ lakához közelíteni. Én voltam az első, ki bementem. A’ Szép őszve rogyott, midőn engem megpillantott. Esdekelve kért, távoznám; mert rettenetes bosszút állana rajta zsarnoka, ha engem ott találna. Mentem hát; de mélyen lelkemben megháborodva, megilletődve, szánakodva, a’ szép áldozatot. Im’ alig jövék ki, jön a’ Fakir.*

Bingó!

A szöveg a szerző túlvilága, támadt a nemes gondolatom, de aztán egy éles kővel agyonvertem. A’ Szép őszve rogyott.

Pécsre vittem egyszer, ezer évvel ezelőtt, volt valami beszélgetés, a *Jelenkor* szervezte, a lap, amelybe éppen írok, és amit éppen olvasol, noha a lap nem szervez semmit, elképzelt létező. Akkoriban egy fekete Saabbal jártam, a legegyszerűbb, fapados változat, sima, benzines 1800 köbcentis darab. Már lefelé tartottak a büszke svédek, köztünk szólva, kábé egy Opel Vectra volt, Saabnak álcázva.

Hosszú út, vagy legalábbis hosszúra emlékszem. Biztosan beszélgettünk. Fogalmam sincs már, miről. Bottal jár, meglehetősen elegánsnak *tetszik* a bottal járás. Egyszer, régen, a gyerekeitől kapott egy töröset is, az aztán úgy beragadt egy hóbuckába, hogy Konrád csak a fegyvert rántotta ki belőle. Áll, forradalmi pózban az utcasarkon, égre szegezett törrel, viszonylag jó jelenet.

Kiszáll, a segítséget visszautasítja. Egy másodperccel előbb még ott volt a kocsiiban, aztán meg már nem. Ennyire egyszerű kiszállni. A Saab már rég nincs meg, a céget is eladták, előbb egy holland vállalatnak, azok meg a kínaiaknak, akik persze simán berohasztották. Kiszállt N. Takátsi Horváth, kiszállt Dr. Fülöpp, kiszállt Konrád, előbb-utóbb majd az is kiszáll, brühühü!, akire perpillanatok az „én” szó mutat ebben a mondatban, nyilván. A szöveg pedig, fájdalom vagy nem, csak a fakír kibaszott túlvilága.

Felülről

Miközben a város felett elhúzó katonai légi járművet bámulom, átsuhan rajtam a gondolat, hogy ha az egyik IL-2-es csatarepülőgép pilótája egy fertőzésből fakadó heveny rosszullet következtében azon a negyvenöt januári reggelen valamiért nem tudna felszállni, vagy valamely váratlan meghibásodás miatt lenne képtelen beindítani a hajtóművet, akkor sok évvel később Banduláék nem falcolnak le, és nem hagyják rám Ferenc névre keresztelt gyereküket, de erről a pilóta, aki húsznál is több sikeres bevetése miatt eddig kétszer vehette át a Szovjetunió hőse kitüntetését, nem tudhat, ő csak azt tudja, hogy a vezérgép motorja már dübög, a légszűrő forog, minden biztonnyal pillanatokon belül megindul, és akkor ő is a nyomában, látja, hogy a hátrafelé néző fülkéből a géppuskás integet.

A pilóta a repülőtérről, amelyet az utóbbi hetekben használnak, elégedett lehet, hiszen a pilóták szállása kényelmes, a műhelyek is jól be tudtak rendezkedni. Őt egyébként sem évekkel később bekövetkezendő halálesetek foglalkoztatják, hanem a következő percekben, órákban előidézendők: minél többet pusztítani az ellenség soraiból, és közben lehetőleg nem lezuhanni, ennyi a cél, igaz, mostanában nem olyan veszélyesek errefelé a küldetések, mint korábban, megesik, hogy a nap végeztével mindegyik gép, ami aznap a reptérről felszállt, visszatér, annak köszönhetően, hogy a németeknek és a magyaroknak alig vannak már vadászgépeik, és a közelben repülőtereik sincsenek, légvédelmük van ugyan, de hétről hétre kevesebb helyen, bár az is igaz, hogy ami megmaradt belőle, igencsak kiszámíthatatlanul lép működésbe, a fasiszták a város terein állítják fel lövegeiket, parkokban és utakon, vigyázni kell, nehogy elveszítsük az éberségünket, ezt mondta tegnapelőtt az egyik pilótatárs, de neki nem volt szerencséje, lelőtték.

Egyébként a csata egyáltalán nincs megnyerve, a felszíni erők keservesen haladnak befelé, rengeteg a sebesült és a halott, túl nagy a város, és túl sok védő szorult a gyűrűbe. Az ostromlók itt vannak lekötve, miközben más hadseregcsoporthoz már Berlint fenyegetik. Tőlük, a repülőktől azt várják, hogy készítsék elő a terepet a gyalogság előrenyomulásához, most is ki van adva, hogy mely háztömböket kell megdolgozni, a pilóták el vannak látva térképekkel és fotókkal, de azok nélkül is odatalálnának: a tegnapi célpontoknál eggyel beljebb kell lecsapni, vagy ugyanoda, amennyiben a védők még mindig tartják magukat, netán az éjszaka folyamán visszasünderögtek korábbi állásaikba.

A pilóta hiába tudja, hiába látta térképen, azért minden egyes felszállásnál meglepődik, hogy a laposan szétterülő város és a földről is látható hegyek között még egy széles folyó is van, amely csak felemelkedve válik számára láthatóvá. A partok között hidak, három kivételével a vízbe robbantva. A repülő tudja, hogy nem

az ő bombázóik pusztították el őket, és nem is az angolok vagy az amerikaiak, hanem maguk a németek. Miért is rombolná le a Vörös Hadsereg, amire előbb vagy utóbb szüksége lesz, ha átverekszli magát a városnak ezen az innenső, lapos részén? Odaát egyébként még nehezebb lesz, a hegyeken és a dombokon jóval erősebb a légvédelem, belsejükben bunkerek vannak, több tízezer katona, hacsak addig le nem győzik őket a folyó túloldalán küzdő szovjet egységek, melyeknek viszont ez idő szerint nemcsak befelé, hanem kifelé is harcolniuk kell, mert a németek meg-megújuló támadásokkal próbálják feltörni az ostromzárat hol dél-nyugat, hol északnyugat felől.

A repülőtér közelében földszintesek a házak, és kicsi kertekben állnak. Elszórtan közöttük gyárok. Beljebb látszanak az első emeletes házak, azok is főleg a nagyobb utak mentén. Kilométerekkel távolabb a sűrűn épült négy-öt emeletesek. Az a rész gazdagnak látszik, kérdés, mi marad belőle, mire be lehet sétálni a lakásokba, a rengeteg finom holmihoz meg a nőkhöz, és a kérdés súlyát az adja, hogy az ilyen városokban a nők harminc vagy akár negyven fölött is csinosak, nem használta el őket a munka és nélkülözés, épp rájuk fér, hogy erős harcok keze közé kerüljenek, és meg is érdemlik, olyan fasiszták lányai, feleségei és húgái, akik korábban sok disznóságot csináltak a megszállt Szovjetunióban.

A hátrafelé suhanó kertekben gyümölcsfák, lugasra futtatott szőlő. A kémények legtöbbször nem füstöl. A lakosok takarékoskodnak a szénnel, fával, vagy kifogytak már belőle. Meglehet, nincsenek odahaza: egyesekeket munkára osztanak be a szovjetek, sírokat ásni az út mellé, krumplit pucolni a konyhán.

A csatarepülőök háromszáz méternél nemigen emelkednek magasabbra, de az is bőven elég, hogy mindent belássanak, a repülőtértől nem messze egyenes főút halad, mutatja az irányt a város szíve felé, vasúti sínek futnak ugyanabba az irányba, ott emelkedik az egyik főpályaudvar, egyelőre az ellenség kezén, de már nem sokáig.

Az úton teherautók haladnak befelé, kifelé pedig gyalogmenet; látszik az elrendezésből – kísérő katonák elöl-hátul és oldalt, közbül szorosra tömött sorok –, hogy foglyokat hajtanak keletre.

A pályaudvartól sugárút vezet a folyóhoz, és nekiszalad az egyik ép hídnak, a híd pedig a legmeredekebb hegynek. Csábítanak ezek az útvonalak, de a csatarepülőöknek jóval előbb el kell fordulniuk. A támadásra kijelölt területhez közeledve lejjebb ereszkednek, legfeljebb ötven méterrel a három-négy emeletes házak felett szállnak. A vezérgép rátalál arra az utcára, amelyik itt és most a front. Egyes helyeken egy vagy két háztömbbel beljebb is jutottak már az ostromlók, máshol még, hasonló méretű kitérőkhöz, a védők tartják magukat. Jelentették, hogy egy tömböt az éjszaka foglaltak vissza németek vagy magyarok.

Az egyik utcában, ami a front felé irányul, két harckocsi áll. Úgy néz ki, támadáshoz készülnek. Gyalogság is van mögöttük. Ezek tegnap nem voltak ott. Mégis, mit hittetek, barátocskáim, meddig osonhattok előre? A vezérgép fordul, kört ír le, és mögéjük kerül. Lent mozgás, az ellenséges katonák egy része fedezéket keres a kapualjakban. Mások kézfegyverből lődöznek fölfelé. A vezérgép rááll az utca vonalára, és még lejjebb ereszkedik. Géppágyúval szórja a németeket. Azok egy géppuskát fordítanak vissza, de még nem tudnak tüzelni, mire a vezérgép már a tankok fölé ér, és bombát dob rájuk. Közben a második gép a háztetők-

kel majdnem egy szintben követi. Lövi a lentieket, de a német géppuskát nem sikerül kiiktatni, az meg már tüzel. Több találat a géptörzsen. Lepattannak a lövedékek a páncélról. A vezérgép bombái közül az egyik talál, egy tank felrobban. A pilóta a másodikat próbálja elintézni. De túl későn oldja ki, a tankon túl esik le a bomba. Távolabb a szovjet állásban valaki feláll, és integet, alighanem figyelmeztetésül, nehogy ők is meg legyenek bombázva. Nem mintha nem fordulna elő ilyesmi néhanap. Ugyan már, elvtársak, kéretik bízni a repülősekben... A vezérgép már fordul: még egy kör, még egy támadás.

A német géppuskások már várják őket, és tüzelnek rájuk, amint beállnak az utca vonalába. Mindkét gépet eltalálják többször is, de kárt nem tesznek bennük. A vezérgép tüzel, aztán bombát dob, a géppuska és a páncélosok közé. A bomba nem robban. Sok a selejt. A második gép nem használja a géppuskát, nehogy az előtte haladó repülőt ériék a lövések, csak bombát dob. Ezúttal gyújtóbombát, a csapat közepébe, a géppuska és a páncélosok közé. Aztán a gép orra felfelé billen. Visszafordulnak egy harmadik körre. Oldalról látszik, hogy a gyújtóbomba felrobbant. Ezzel a tank is meg a géppuska is ki lett iktatva. Ilyenkor át kell menni még a merőleges utca fölött is, a németek és magyarok sokszor oda helyezik a tartalék üzemanyagot és lőszert. A bomba sikeresen begyújtotta kétoldalt a házat, a földszinttől a tetőig futnak a lángok, a tetőszerkezetek még csak most fognak belobbanni. Az egyik ház homlokzata ledől, távolabbról a szovjet tüzerek löni kezdik a háztömböket, aknavetőkkkel és géppuskákkal készítik elő a rövid időn belül induló gyalogsági támadást.

A vezérgép a fronttal párhuzamos utca fölé ereszkedik. Azonnal tüzel. Kiold egy bombát, és kitér oldalra. A kísérőgép pilótája az utca fölé érve észleli a teherautókat és a légvédelmi ágyút. Az ágyúból tüzelnek. Ha ez eltalálja, vége, de mellé. Cserébe kapnak egy gyújtóbombát. Abban a reményben, hogy nem selejt. Géppuskákkal lövöldöznek utána. A vezérgép pilótája balra, ő jobbra fordulva emelkedik, fel száz méter magasságba, majd a lehető legszűkebb körben visszakerülnek. Az egyik teherkocsi ég odalenn, a többit próbálják beindítani. Miközben azok iszkolnának, a légvédelmi ágyú rájuk vár. Gépágyúval lövik. Nem sikerül kilőni, de az se találja el a repülőket. Rájuk küldenek egy-egy bombát.

Mire visszafordulnak, lángol mindegyik teherautó, menekülnek a légvédelmi ágyú kezelői. Azért ráereszkednek harmadszor is az utcaszakaszra, és végiggéppuskázzák.

Fordulás után ezen az utcán haladnak tovább.

A front egy háztömbnyivel arrébb. Az utca üres. A vezérgép halad tovább, követi az utcát.

Lovas kocsi oldalra dőlve, mellette a ló, nem sok maradt belőle. A lakosok rávetik magukat a frissen elhullott lovakra, és szétszedik őket, ha lehet, azon melegében. Egy lakos még ott van a dög mellett, de már siet is a kapualjba. Mit tudnak ezek a háborúról, semmit: Leningrádban, Sztálingrádban idővel nemhogy kutya vagy macska, de patkány se maradt, mind elkapták és megették az emberek, úgyszólván tanulatok, galambocskáim!

Ebben az utcában csak régebbi támadások után maradt roncsok vannak, újabb mozgolódásnak nincs nyoma. Dörrenés, a vezérgépet találat éri a bal szárnyán, megbillen.

Oldalról lóhatték meg, egy keresztutcából. Itt lestek rájuk.

A pilóta nem sokkal a tetők felett jobbra fordul, aztán följebb emelkedik. A vezérgép nem zuhant le, de egy darab leszakadt a szárnyából, billeg, a tetőgerinchez közel sodródik.

Egy tér, amiben több utca találkozik, fákkal. Három ágyú és teherkocsik, na jó. Föléjük repül az utcára merőlegesen, és ledob egy bombát. Fordulás után hiába várja a dőrejt és a lángokat.

A vezérgép elindul vissza a bázisra.

Ő még marad, ezeket mindenképp elintézi. Irányba áll, géppuskázza a teret. Lőnek rá, de nem találják el. Vissza, még egy menet. Megajándékozza őket egy gyújtóbombával, pontos kézbesítés, éppen az egység közepébe, és fel is robban szépen.

Mielőtt a sérült vezérgép nyomába szegődne, visszafelé a repülőtérré, még egyszer visszamegy, és megnézi, mi van a téren. Lángol az egész, mint mikor az ember kövek között tüzet rak.

Kicsivel magasabba emelkedik, és beljebb kanyarodik az ellenséges város fölé.

A nagy mozdulatlanságban egy csekély változás: az egyik épület tornyán katonák. Megfigyelők lehetnek.

Ezt rábízta a mögötte ülő géppuskásra, eddig mást se csinált, csak utazott, és, na jó, szemmel tartotta az eget, nem csap-e le rájuk valahonnét egy ellenséges vadász.

A pilóta előbb magasba emelkedik, aztán oldalra dönti a gépet. A géppuskása már rákészült, odafordította a fegyverét. Először téves az irányzék, emeletekkel lejjebb porzik a vakolat, aztán elkezdenek felfelé kúszni a lövedékek, közelítve a toronyhoz. De mire megvan a megfelelő szint, a gép túl messzire jut, vissza kell fordulni. Másodszorra még magasabbról, még ferdebb szögben lóhat a géppuskás. Megvan, a torony kilóve. Közben több tetőt és udvart telespiccel a géppuskás. Azt hitték a nyavalyások, biztonságban vannak, ott lenni, az udvar mélyén. Ezek a háztömbök még csak napokkal később lesznek felszabadítva. Legalább kaptak egy kis ízelítőt.

Na jól van. Vissza a repülőtérré.

Azok meg, Banduláék, a légoltalmi pince tiptopp módon berendezett, barátságos fülkévé alakított szegletében még nem tudják, hogy hamarosan a szenzációtól izgalomba jött, de nagy igyekezettel tapintatosnak látszani próbáló szomszéd kopogtat az egyik ládjukon, nagyságos asszonyom és uram, szomorú hírt kell közölnöm.

Született egy kislányuk is, Bandula négykézláb ugatott, hogy megnevettesse, felesége reggelenként vastagodó, meztelen testéhez szorongatta, másfél éven át nem volt egyéb beszéd-tárgyuk, mint apró, rejtelmes megnyilatkozásai; az ostrom alatt nagyanyja felvitte levegőzni a porolóudvarra, egy alacsonyan szálló vadászgép mindkettőjüket legéppuskázta. Vonításával Bandula kínpadra feszítette az óvóhely lakóit; felesége elhomályosult tudattal ringatta a kislány hulláját, s nem engedte eltemetni, ki nem vették a kezéből. Bandula ettől a naptól fogva megnövesztette vörhenyes szakállát, felesége pedig hónapokig nem volt hajlandó más ruhát fölvenni, mint azt, amelyben utoljára ölette magához gyermekét.

Dicsérjenek meg, szeressenek

Ráérós, aprólékos mozdulatokkal pepecselek ebben a szobában. Óraszíjakat, női harisnyatartókat emelek ki egy zsákból, csatot fűzök rájuk, s amelyikkel elkészülök, beejtem egy másik zsákba. Munkám eléggé változatos. Két papírláda hever ágyamon. Az egyikben babacsörgők alkatrészei, külön a gömb, külön a nyél. Leccsiszolom a fehér műanyag nyélről az öntés után rajta maradt csipkétet, és villás ágai közé feszítem a világoskék gömböt. Megrázom, kellően csörög-e. Hatvan ilyen művelet árán vehetek egy liter tejet. A másik láda szőrmajmokat rejteget. A pucér majomhad mellett számos kisebb zacskó hever, egyikben van a szemük, rá kell varrni a fejükre, másokban a piros nadrágjuk, zöld mellényük, sárga sipkájuk, a harmadikban apró cintányérjuk, amelyet egyujjas tenyerükre kell illesztenem. Ez a munka majdhogynem szórakoztató. Szívesen hallgatom az apró cintányérok hangját. Amikor egyedül maradok a szobában, kezemre húzom a majmocskát, és összeütöm a két tenyerét, cin-cin, cin-cin. A gyerek szeretné ezt a kis majmocskát, görbe ujjaival körülfofná, nyomorgatná, beletömködné a fejét a vizeletszagú ágyneműbe, de a majom csak csúszkál a viaszosvásznon. Azután a szájába venné, rágcsálni kezdené a majomfejet, közben ugrál, nyüszög, kiköpi szájából a nyálas szőrcomókat. Látom magamat, kezemben lapát és partvis, a gyerek a rácsot rázva óbégat, összeszedem a pamutcsimbókákat. Látom magamat és a gyereket a sötét lakásban, az ablak előtt galambok tipegnek, kocogtatják a bádorpárkányt, a falról a parkettára hullik a vakolat, a hamutartóból kipereg a kosz, így éltünk ott.

Itt alkatrészek között telnek napjaim, folytonos pepecseléssel, negyven felöltötött majom egy kiló kenyér. Négyen vagyunk, három szobában és ebben, ahol dolgozunk. Akik a gondunkat viselik, naponta kétszer jönnek. Olyankor határozott szavak pattognak körülöttünk, néhol kibukkan, kiérződik belőlük a sajnálat, de a parancs az parancs. A zsákokat és a papírládákat naponta ürítik, ellenőrzik a babacsörgők hangját, a harisnyatartók apró csatjait, a majmocskák nadrágját, mellényét, sipkáját, leszámolják a maradványt és a selejtet, kipipálják a táblázatok rubrikáit, felemelt ujjai felkiáltójelek a levegőben, néma figyelmeztetések, így búcsúznak tőlünk. Magunkra maradvá mindannyian magunkba húzódunk, hogy éljük tovább az életünket itt, ami a legtöbbünk számára kegy, előrelépés, maga a mámorító szabadság. A nyugalmazott kalauz és felesége munka után beköltözik a konyhába, ahol az asszony minden este főtt krumplit készít, ugyanaz a rituálé, ugyanazok a hangok, a krumpli héját lemetsző kés suhogása, az összegyűrt újságpapír zizegése, a szemeteskuka tetejének csattanása, a gázrezsó belobbanását kísérő káromkodás, az evőeszközök ideges csörömpölése, a kalauz nehézlégzése, fújtatás, köpködés, krárogás, amin az állandó dohányzás és az asz-

szony érthetetlen sipítózása sem segít. Minden este hallgatom őket, az evőeszközök csörömpölésénél már a takaró alá dugom a fejem, nem várom meg a kántálást, a sipítózást, nem akarom hallani a sírásba hajló jajveszékelést, a gyereket, ahogy a vasrácsos ketrecet rázva zokog, tehetetlen dühében a parkettára vazel, körbevizeli az ágyat, semmi sem jó, semmi sem nyugtatja meg, hiába hozok neki túróortót vagy masszírozom a hátát, csak néhány percig tart a csend és az ernyedtség kegyelmi állapota, aztán megint rázza a vasrácsot és nyáladzik. Mindent el lehetett felejtteni, a levegőért esdeklő kétszáz kilós férfit, az iskolásfiúkat az ágyába csábító könyvelőnőt, a lakása ablakából a szemetet a járdára szóró vénasszonyt, csak a gyereket nem, a gyereket nem lehet, a hangot, ahogy a vasrácsos ketrecégy nyikorog a toporzékoló pelenkás óriás alatt, a tekintetét a gyermek elesettségével és ártatlanságával, az arcot, amely néha felnőtté torzult, a gyermektestből hirtelen egy felnőtt hideg szemei néznek vissza rám, és ez a felnőtt tudatában van tehetetlen állapotának, gyermek mivoltának. Engem gyűlölt, és én félttem tőle, hiába volt ő a vasrácsos ketrecbe zárva, s hiába mozoghattam én szabadon a levegőtlen, sötét lakásban, ahonnan bármikor kimehettem volna az utcára, rohattam volna önmagam tébolyult köreit a macskaköves tereken, nyílegyenes sugárutakon, bérházak közötti szűk sikátorokban fiatal cigánygyerekek bandáit és olcsó kurvákat kerülgetve, neonfeliratok vakító fényei és villamossínek párhuzamosai között kísértetként elsuhanva a vízpartig, a hídkorlátig, az éjsötét Duna áramló hullámaiba bámulva, imádkozva a kegyelemért, mégsem tettem, hanem csak ültem mellette, teljesíttem a kötelességemet, ő pedig vicsorgott, fröcsögött, horkantott a vasrácsos ketrecágyban.

Most már a lakásban éljük életünket, dolgozunk, étkezünk, alszunk, szabadidőnk is itt telik. Belenyúlok a ládába, a kezemből kiesik a majom pucér teste. Lehajlok, hogy felszedjem az asztal alól. A körmöm beleakad a parketta közötti keskeny résbe, meghajlik és pattan egyet, de nem törik el. A számba veszem, szopogatom, mintha sebes lenne. A férfisزابó és az asszony nem veszi észre, csak pepecselnek tovább az apró, műanyag babacsörgőkkel. Itt most hárman dolgozunk, a kalauz meghűlt, lázas, beteg, pedig mindannyiunk között benne van a legtöbb élet. A kalauz még nem felejtette el, mi a szerelem, és vacsora után gyakran magához vonja feleségét, akit nem kell sokáig unszolni, vékony, gyermeki sikolya az épület papírfalai között cikázik, átkúszik a réseken, be a fejünkbe, ahol legtöbbször magunk sem tudjuk, milyen gondolatok tenyésznek. Olyan vékony az a sikoly, hogy az ember azt hiszi, az ablaküvegek szétrobbannak, az asszony hangszála elpattan, és ezen a nyugtalanító érzésen a kalauz csapzott, darabos zihálásából áradó különös, metronómszerű ritmika sem enyhít. Az asztmás férfi köhögésrohamába rendre zaklatott kopogás vegyül, hosszú hónapokig tartott, mire megfejttem a rejtélyt, negyedik lakótársunk, az egykori férfisزابó verte a falba a fejét, ahogyan a gyerek is a vasrácsokra mért fejcsapásokkal próbálta csillapítani a benne gyülemelő feszültséget, mivel szavak, értelmes gondolatok és beszédképesség híján másképpen megnyilatkozni nem tudott, csak a rácsokat markolászta tenyerével, aprócska feje enyhén megszorult két vasrács között, nem csusszant ki rajta. Az egykori férfisزابó sokáig békésen élte mindennapjait, méretet vett, szabásmintát készített, feldarabolta, összeillesztette, megvarrta az anyagot, legyen az muszlin,

selyem vagy jacquard, majd egyik nap azzal ébredt, hogy lakása ostromlott erőd, szomszédjai és megbízói pedig ellenséges katonák, akik hadjáratot indítottak ellene. Tévképzetei erősödtek, ebéidőben hadvezérek nevét kiáltozta, tábornoki egyenruhába öltözve grasszált fel és alá a gangon, amíg húga el nem szállította. A férfiszabó példás tisztességben és önmegtartóztatásban élte le az életét. Mellényes öltöny nyakkendővel, vászonzsebkendővel, feketére suvickolt cipő, délelőtt a varrógép zakatolása, délben ebéd a sarki kifőzdében, négy órakor fekete két kockával a gangon, este kilenckor villanyoltás. A szomszédok azonban mindenütt kíváncsiak, feltűnt nekik, hogy a férfiszabót soha nem látták nővel, egy idő után gúnyolni kezdték emiatt a háta mögött, és abban is biztosak voltak, kik azok az ügyfelei, akikről máshogy veszi le a méretet és a ruhát, mint szokásos. Mennyi emlék, mennyi rosszindulat. Hozzám mindig minden információ eljutott, most is cipelem magammal a tudás terhét, miközben piros nadrágokat húzok a majmocskák popsijára. Egy időben mindent tudtam, ismertem a kerület összes bérlakásának lakóját, ügyes-bajos dolgaikat, hogy a párna alatt tartják örökségüket, hogy verik az asszonyt, hogy titokban lóversenyre járnak, mindent, mindent, mindent. Most majomöltöztető és babacsörgő-összeszerelő vagyok, százötven óraszíj egy kocka margarin. Ma nem sok selejt termett.

Hárman vagyunk itt, amikor a kalauz felesége, kihasználva férje kórházi ápolásának idejét, diszkrét ajánlatot tesz a babacsörgők csiszolgatása és a cintányéros majmocskák felöltöztetése közben. A férfiszabó szája már akkor megremegett, amikor az asszony először csak melléült, hogy segítsen neki a villák közé feszíteni a világoskék gömböt, mert az most, ebben az esetben, kivételesen szorul. Azután a nő az asztal alatt simogatni kezdte a férfiszabó combját, aki kivörösödött, verejtékezett, majd egész testében rázkódni kezdett, kirúgta maga alól a széket. Azóta sem láttuk, csak a kopogást hallgatjuk, a férfiszabó kopogását, a gyerek kopogását, a koponya hangos kopogását, hiába tekertem gézt a vasrácsok köré, a gyerek fejére gyakran felszakadt, vér itatta át a gézt, a huzat lengette az ágyrácsról lelógó, véráztatta tekerceket, a roham után csendben, vérszagban vártuk a reggeleket. Harisnyatartók, bugyogók, női hálóingek, mindent a szerelem, az érzéki örömök hajhászása, a beteges vágyak irányítanak, hogy aztán a testek egymásnak feszüléséből, cirógatásokból és ostorcsapásokból új élet fogadjon, gyermek, amely a viaszosvászon lepedőn ülve, állati ösztönöktől hajtva fedezi fel saját testét, markolássza, dörzsöli, majd fojtott nyögdécselések közepette lecsapolja önnön vessejét. Felkavarodik a gyomrom, mintha rohannék én is az utcákon, a hajnali ködben, mintha a hídpillérek alatt kavargó folyó zúgása beszéd lenne, hívogató emberi beszéd, amelynek végül én, a törvény rendíthetetlen szolgája, alávetem magam és lecsukom szemem. Egymásra vagyunk utalva, egymás cinkosai vagyunk bűneinkben és kétségbeesésünkben, a kalauz, a felesége, a férfiszabó és én. Hallgatjuk a kopogást az asszonnyal, ketten maradtunk, ketten a ládával, a zacskókkal, az óraszíjakkal és női harisnyatartókkal, külön a gömb, külön a nyél. Nem akarom hallgatni a kopogást, nem akarok látni semmit, semmire nem akarok emlékezni, csak feszegetem a babacsörgők villáját, felráncigálom a nadrágot a cintányéros majom farára, a többit meghagyom másnak, nincs szükségem rá, passzoljanak az alkatrészek, az óraszíjak, a harisnyatartók, a

csatok, a papírládákban pont kétszer annyi műszem legyen, ahány pucér majom, egyezzen a nadrágok, mellények és sipkák száma, ne maradjon felesleg, ne legyen selejt, ürüljenek ki a zsákok és a papírládák, egyenesedjenek ki a mutatók a faliorán, a gondunkat viselők látogatásaik végén tartsák magasba mutatóujjukat, mint egy felkiáltójelet, dicsérjenek meg, mondjanak biztató szavakat, szeressenek, szeressenek, csak rázom a babacsörgőt, ölelgetem a majmocskát, szolgálgom az aranyos kis szőrmajmot, kétszáz női harisnyatartó tizenöt deka párizsi.

HAVASRÉTI JÓZSEF

Az orgonbox

„A fejembe száll mostanában az idegen szenvedés...” (K. Gy.)

1.

Egy napon Winter professzor megállította Verát a kórház folyosóján. Orgonterápia, zúgta hatalmas hangján a férfi, és közelebb húzódott. Vera hátralépett. Winter dohányfüsttől és borotvaszesztől szaglott, ráadásul majdnem két méter magas volt. Onnan pislogott alá, viselkedése egyszerre volt lenéző és kihívó. Toronynézés, gondolta Vera. Orgonterápia? Winter elmagyarázta, és amit Vera hallott, nem volt valami meggyőző. Teljesen veszélytelen, folytatta Winter, nem kockáztatnak semmit. Másrészt nem kerül semmibe. Csak hát... nálunk ez kuzuzslás. Lényegében egy szekrényről van szó.

No, jöjjön. Winter szobájában foglaltak helyet. Az iroda szűkös és elhanyagolt volt, egy heverő, egy vízköves mosdó, íróasztal kislámpával és írógéppel, két szék, egy üveges szekrény, telezsúfolva aktákkal. Az aktákban rémmesék nyöszörögtek. Az egyik széken Winter utcai ruhája lógott. A zakó és a nadrág fölött, az ingre hajítva atlétatrikó hevert. Winter megragadta az egész kupacot, és az ágyra dobta. Szétgurult pénzermék csörögtek. No, üljön már le, mondta. Vera leült, rövid szoknyája felcsúszott. Winter a lábait leste. Ha tudom, hogy itt kötök ki, hosszabb szoknyát veszek fel, gondolta a nő. Winter közelebb húzódott, Vera gyomra összeugrott, de nem történt semmi. A férfi tollat és papírlapot szedett elő, és rajzolni kezdett.

Olyan, mint egy szekrény, mondta újból.

Winter odatolta a papírt. A „készülék” nem szekrényre, inkább kerti árnyékszékre emlékeztetett. Vagy régmódi jégszekrényre, persze jégtömbök nélkül. Lent keskeny pad húzódott, egy ember éppen elfért benne. A rajz részletesen ábrázolta a réteges oldalfalat, a megfelelő fém- és deszkalapokat. Mindig a fém legyen belül, mondta Winter.

2.

Fábián istenáldotta tehetség volt, verseskötetek tucatjait ontotta, és minthogy számos nyelven beszélt, valamint teljesen megbízhatónak tartották (bár, akinek nőügyei vannak, az sohasem teljesen megbízható, gondolta Winter), állandóan külföldi utakra küldték, melyekre felesége, Ica is elkíserte. Hajdan elegáns, mostanra kissé roskatag budai villájukat a kommunizmusban is megtarthatták, baloldali múltjuk még a háború előtt kezdődött, és Fábián a háború után a rendszer üdvöskéje lett; sokan irigyelték, sokan inkább gyűlölték ezért. Aztán következett néhány tűrhető év, amikor egyszerűen csak dolgozhatott. Ica tudta, hogy férje valójában közönséges kegyenc, aki azért kedvelt személy a hatalom előtt, mert távol tartja magát a politikától. Még arról sem ír, amiről lehetne, gondolták. Egyébként tehetsége mostanra elvékonyodott, jóval egészségének elvékonyodása előtt; versei és tanulmányai évek óta csak színes ömlengések voltak – de az olvasók imádták.

Ez volt az érem egyik oldala. A másik oldalt kevesen ismerték. Fábián lelkét sav marta foltként torzította el a betegség tudata, melynek jelentkezésére, úgy érezte, soha, semmivel nem szolgált rá. Az arca is más lett, ránézésre még csinos maradt, de a figyelmes és kitartó szemlélő láthatta, hogy *valami eltörött, félrefordult, megbicsaklott benne*. Fábián mindig úgy hitte, örökké, vagy legalábbis nagyon sokáig fog élni, töretlen alkotóerővel, és ami fontosabb, töretlen férfierővel.

Most az idővel fizet mindenért.

3.

Ica megszokta már férje nőügyeit, de most, hogy Fábián állapota válságossá vált, és a tetejébe még ez a Vera is felbukkant, az asszony úgy érezte, sodródik csak az eseményekkel, és magára maradt. Ez volt az első eset, hogy Fábián (bár ez csak komédia volt talán) a válás gondolatáig is eljutott. Mindenesetre látszott, hogy ez az új nő, ez más lesz, mint a többiek, akiket a férje szinte csak mellékesen, menet közben, szinte figyelmetlenségéből ketyyintett meg, amerre járt éppen, és ahol akadt egy zug, ahová félrehúzódhattak. És most Vera. Mivel foghatta meg a férjét? Helyes kis szókének látszott, a lábai rövidek, de szépek, a mellei vidáman rezgő, étellel teli cickók, gondolta irigyen, de az arcán semmi különös, olyan, mint a holdvilág, vagy még inkább, mint a lángos. Igaz, ahogy öltözik, meg ahogy sminkeli magát, az eléggé kihívó, de hát manapság mindegyik fiatal nő ilyen. Biztos lelkiznek, gondolta. Ő mindig végighallgatta férjét, még nőügyek-

ben is, sőt tanácsokat is adott, gyakran igen okosan és előrelátón, amiket a férfi többnyire meg is fogadott. Igen, Fábiánnak egy hibája van (bár, ha úgy vesszük, ez is erény, ezt a pártban is így gondolhatják, gondolta fanyarul), hogy túlságosan is szófogadó. Mint egy gyerek. Ez az engedelmesség összefügghetett azzal is, hogy Fábián belül... üres volt. Buborék, amit most, egyéb hűján, pattanásig feszít a félelem. Talán ebben tud segíteni ez az új nő – talán erről beszélgetnek. Ica maga is rettegett a haláltól, és azt is tudta, hogy ő képtelen lenne feltörni azt a pánccelt, mellyel férje a halál gondolatától elszigetelte magát.

4.

A Fábián-villát nagyrészt eltakarták az udvarban álló fák. A feljáró végében, a garázként szolgáló bodega előtt a költő autója parkolt. Nemrégén érkeztek haza a városból. A csengetés után valaki elhúzta az egyik fenti ablakban a függönyt, de az utcáról nem látszott, ki az. Idősebb asszony sietett le a terasz lépcsőjén. A nő magas szárú, fűzős vászoncipőt hordott, mint a kismamák, és köpenyt. A házvezetőnő. Míg az asszony leért a kerti úton, újból elhúzódott a függöny az ablakban, és látni lehetett, hogy a költő felesége áll ott. A házvezetőnő beengedte őket, majd bezárta mögöttük a kaput.

Látszott, hogy a fűnyírást leszámítva a parkot nem gondozzák. A szomszédok elől elvadult sövénykerítés zárta el a kilátást, orgona- és mogyoróbokrok mindenhol, a garázs mellett előregedett vadkörtefa, a villa előtt néhány diófa állt. Nyugodt helynek látszik, legalább nem keltünk feltűnést azzal a vacakkal, gondolta Vera. A teraszt díszes korlát vette körül, a korlát oszlopain, mohos kőserlegekben valami húsos növény tenyészett. A kerti bútorokat még nem rakták ki, a terasz kövén száraz gallyak és pár szem tavalyi dió. A barnaköpenyes asszony előreengedte őket, bent, az előtérben pedig a költő felesége állt. Sötétzöld kosztűmöt viselt, a zöld szín kiemelte az asszony fémesen csillogó haját. A kosztűm alatt a blúz erősen kivágott volt, látni lehetett a *bőséges, leomló* melleket.

Vénasszonyemlők, gondolta Vera.

De az ápolts külső csak leplezte az asszony fáradtságát. Szemei alatt mályvaszín karikák, cigarettát tartó keze remegett, és amikor megpillantotta őket, a teste úgy mozdult meg, mint aki toporzékolni készül. Aztán csak sóhajtott, hosszan, mint aki az idegroham szélén egyensúlyoz, de tekintettel a körülményekre, erőt vesz magán. Hm, nem tudja eldönteni, hogy nagyságos asszonyt játszon, féltékeny vetélytársat, vagy aggódó feleséget, gondolta Vera. De miért „játsszon”? A nő érzelmei minden bizonnyal valódiak voltak, szívből szerette a férjét, a szeretők ellenére is kitartott mellette, és persze féltékeny is volt; nagyságos asszonynak meg tényleg nagyságos asszony: villa, házvezetőnő, autó, híres férj, minden évben nyugati nyaralás. Vera ismerte ezt a fajtát.

Winter az orgonládáról magyarázott. Mérete, funkciója, leírása, meg hogy milyen anyagok kelljenek hozzá. Azt, hogy ki fog tartózkodni benne, és hogy miért, meg se említették, a beszélgetés személytelen és szakszerű hangnemben zajlott, mint egy üzleti tárgyalás. Fábián felesége és Vera időnként egymásra pillantottak, tudták, hogy ők ketten, persze külön-külön, egymásról mintegy mit se tud-

va, meg fogják győzni a költőt, aki az emeleten pihent pillanatnyilag, hogy használja az orgonládát. És hogy higgyen benne. Ez a legfontosabb. A költő nem vett részt a beszélgetésen, egyrészt fájdalmai voltak, másrészt arra, hogy beálljon a felesége és a szeretője közé, ebbe a veszélyes erőterbe, képtelennek érezte magát.

Ki fogja ezt megépíteni, töprengett Winter. Kiderült, hogy a házvezetőnő férje alkalmas lenne a feladatra, nagyon ügyes ember, és megbízható. Ráadásul tud szerezni egy furgont, amivel ideszállíthatják a méretre vágott faanyagot, meg a béléshez szükséges fémlemezeket. Itt nyugalom van, a szomszédok diszkrétek, ha pedig mégis kérdezősködnének, majd azt mondják, hogy a garázst javítják. És a garázsban nyugodtan dolgozhatnak, van hely bőven, van egy gyalupad is bent, az autót majd a feljárón hagyják. Az udvaron kell összerakni, különben oda kell cipelni, ahol majd használják, jegyezte meg Vera.

– Kedvesem, én nem fogom használni – jelentette ki a költő felesége.

Winter elfojtott egy mosolyt. Megnézhetnénk a kertet, mondta. Felszedelőzködtek. Az udvaron a garázs felé tartottak, elhaladtak az épület fala mellett, és az autófeljárónál megálltak. A ház mögött van hely?, kérdezte Winter. A feleség vállat vont. Ő nem jár arra. Áthaladtak a garázs és a villa közötti keskeny szakaszon, és az épület mögött megálltak. Itt pár méter széles, elvadult füves térség húzódott, a végén sövénykerítéssel. A kerítést befonta a szulák. A nap éppen odasütött, a hely barátságosnak és a világtól védettnek látszott. Itt jó lesz, mondta az asszony. Máshol árnyék van. A teraszra meg mégsem tehetjük, fűzte hozzá.

5.

A készülék ajtajára fejmagasságban kis szellőzőablakot vágtak. Az ablakon be-
merészkedtek a rovarok, néha egy-egy fülbemászó tűnt fel, a költő verejtékes
arcán legyek futkostak. Olvasott a keskeny ablak *belövellő fényében*, igaz, az illem-
helyen is mindig olvasott, külön polc állt bent a ponyvaregényeknek és a *Színházi
Élet* régi számainak, amiket lapozgatni szokott beleinek üritése közben. Most,
hogy az orgonláda mélyén töltött el naponta néhány órát, először, maga se tud-
va, miért, a vécében tárolt ponyvákat vitte ki a kertbe, de aztán rájött, hogy vol-
taképpen mindegy, bármi megteszi unaloműzőnek, ettől kezdve olvasott itt min-
dent, komoly regényeket, irodalmi lapokat, a pályatársak éppen aktuális
förmedvényeit vagy valami érdekesnek tűnő történelmi munkát.

Sőt, egy idő után néhány verset is megírt, a *paradicsomi elmece*nd tökéletessé-
gében, az orgonláda alján. Az „orgonbox-ciklus”, nos, erre biztos emlékezni fog-
nak, gondolta, csendesesen kuncogva önmagán. Megszerette az orgonládát, bár
először szenvedett a hőségtől, meg az unalomtól. Néha sakkozni próbált, önma-
gával, a babszemnyi csontfigurákkal terhelt sakktablát hol ide, hol oda forgatva.
A ruhái a lába mellett, az orgonbox alján heverték; az arcáról és a hónaljából ve-
rejték csorgott, le a mellkasán, át a dús szőrzeten, aztán végig a hasán, a combja
belső felén, el a hímveszője mellett, majd beszívódott az immár egyre nyirko-
sabb párnába, amit felesége gondosan az ülésre terített. Néha nők jutottak eszé-
be, többnyire a holdarcú nő, de mások is; néha merevedése támadt, amit a gyó-
gyulás biztos jelének tekintett.

Tényleg használnak beteg testének a kozmikus sugarak? Néha úgy érezte, igen, néha úgy érezte, nem. Minthogy mozdulni alig tudott a szűkös, csak-*állócel-lányi* térben, immár befelé figyelt, arra a meghatározhatatlan valamire, amit a test fájdalmas burka vesz körül, és amit léleknek neveznek. Egy darabig vizsgálta ezt a lelket, figyelte ezt a különös entitást, amit még nem látott soha senki, hacsak az okkult médiumok, meg a sámánok nem, és ami minden bölcs tanítás és néprajzi adat ellenére valószínűleg megismerhetetlen.

Pszichoanalízis, ugyan már. A költő több művét olvasta Freudnak, így jól ismerte a pszichoanalízist, de ez csak irodalom volt számára, divathullámként söpört el felette. Freud materialista volt, amit ő léleknek nevezett, afféle szerv volt csupán, rejtélyesebb és megfoghatatlanabb persze, mint a máj vagy a szív, de akkor is csak egy szerv. Egy láthatatlan tartály. Persze, ő maga is materialista volt, de most, az orgonbox homályában ülve, az egyre erősödő melegben, mégis érdekelni kezdte, hogy mi van ott belül, akár a tobozmirigy környékén, akár a szívben, akár a szív alatt, vagy eloszolva, egyenletesen, a test összes részeiben, bárhol, ahol meghúzódhat a lélek, vagy tanyát verhetnek a lélekszikrák.

Aztán arra gondolt, hogy ez nem érdekli őt.

Egyszerűen csak... élni szeretne. Mégis, megnyugtató volt, egyedül ülni bent. Néha elszundikált, máskor iszapos félálomban merengett, hol csecsemőnek érezve magát, a langyos anyaméhben, hol a sötét óceánárkok kutatójának, aki gubónyi tengeralattjárón ereszkedik alá; hol pedig odúlakónak, erdei lénynek, aki nyirkos ürege mélyén nyugalmat és védettséget élvez.

Sötétség, nedvesség, burok.

The Dark Side of the Womb.

Csak egy dolog nem ötlött fel benne sohasem: hogy az orgonládában ülve megszaladt vele az idő, a koporsójában van már.

Enumeráció

Konrád-monológ

jöjjenek el ők, a hatvankilencesek, a végrehajtók, aritmiás szívükkel, lüktető hasnyálmirigyükkel, csapott vállukkal, fészekké lakkozott hajukkal, körszakállukkal, zsírosodó bőrükkel, tág pórusaikkal, lyukasztott fülükkel, érettségi bizonyítványukkal, sorkatonai szolgálatukkal, laktanyafogságukkal, bevizeléseikkel, protekciós áthelyezésükkel, pedagógusszüleikkel, diplomakomplexusaikkal, lerágott körmükkel, amivel metszőfogukon dallamot kopognak, jöjjenek el, akiknek ritkán nyitnak ajtót, hiába fekszenek minden hétköznap a kaputelefonon, akik hajnaltól hallgatják a für elise-t, akik árverést szerveznek okosba', akik helyett az odarendelt unokaöcs licitál, akik fél áron jutnak kilakoltatott panelhez, vályogházhoz, pincéhez, konyhakerthez, szőlőhegyhez, ribizlishez, szántóhoz, kaszálóhoz, erdőhöz, pajtához, üvegházhoz, akiknek az adósaik havi levonással törlesztenek szülői rokkantnyugdíjból, akiknek tartoznak a közös képviselők a lakótelepeken, a videotékások a garázssorokon, a bútorkereskedők a vásárcsarnokokban, a pénzváltók a plázákban, az ingatlanosok az irodaházakban, a taxik a főtéri kávézó előtti droszton; jöjjenek el ők, akik fülest kapnak, hogy olcsók a telkek a szlovén határnál, akik sokat buknak azon, hogy nem épül sztráda lentiben; akik péknek álltak, dísznövénykertészeknek, virágkötőnek, kosárfonónak, árufeltöltőnek, kérdezőbiztosnak, pályamunkásnak, parkolóőrnek, őstermelőnek, akvaristának, intézeti nevelőnek, és most aktákkal és jelzáloggal indulnak vidékre, akiknek soha semmi nincs a nevére íratva, akik albérletről albérletre költöznek, akik viszonyt kezdenek a titkárnővel, akik egyedi csengőhangot állítanak be a szeretőhöz, akiknél nincs néma üzemmód, akiknek minden nap jár a láthatás, akik ellen sosem készül el látlet, akik hegyes orrú csizmában indulatosak a padlószőnyegen, akiknek tenyere nyoma biciklibaleset, akiknek csiklandozás a szeretetnyelvük, akik gondviselőként írnak alá az ellenőrzőben, akik vállalkozót mondanak az egyetlen szülői értekezleten, akik bosszúból a szeretetlenségért félttestvért ígérnek, akik autószőnyegen simítanak ki százezreket, akik horkolnak a hegedűvizsgán, akik vécépapírba fújják az orrukat, akik harsány színekben veszik a prémium inget, akik forgatják lábukon a kopott zoknit, akik koktélcseresznyét esznek a tévémeccshez, akik klippeket másolnak rá az elsőáldozásra, akik energiáitallal veszik be a tablettákat, akik maszknak nézik a gyerek arcát, akiknél folyton morajlik a trance, akik megrövidítik a helyi ketrecharcost, akik sötétítő fóliát rakatnak a kocsiablakra, akik magzatpózban nyüszítenek a volt feleség konyhakövén, akik bronzáriumba járnak, de kondiba nem, akiknek a fejével törik be egy meggyszínű mégane szélvédőjét, akiket megfenyegetnek, hogy többet nem szarnak, akik eltanulják a nyelvi leleményt, jöjjenek el ők, akik

lopott flippert állíttatnak a kisszoba sarkába, egyetlen húszassal az örökkévalóságig, akik könnycseppet tetováltatnak a szemük alá és csillagegyüket a felkarjukra, akik varánuszterrariumot rakatnak a nappaliba, akik összetörik és beleesnek, akik ezt még túlélnek, jönnek el;

és jönnek el ők, a kis határvárosok ingázói, zsidbadó keresztcsontjukkal, megdermedt ízületeikkel, gyulladt ínhüvelyükkel, meszesedő nyakcsigolyájukkal, ropogó csuklóikkal, domestosszáraz kézfejükkel, kifényesedett térdükkel, hasogató derekukkal, kétgyerekes áldozatukkal, meg-megkísértő mártíromságukkal, nemesítő hajnali felkelésükkel, büszke önkizsákmányolásukkal, lakáshitelükkel, megálmódott télikertjeikkel, cserépkályhás nosztalgiájukkal, kiismert rendszámukkal, harmadik műszakjukkal, évtizedes átmenetiségükkel, a gyereknek továbbpasszolt kuncsaftcímeikkel, társadalombiztosítás nélkül, nyugdíjígéret nélkül, táppénz nélkül, cafeteria nélkül, szakszervezet nélkül, írásos megegyezés nélkül, tízórai nélkül, jönnek el, a gyanakvó határőr mellett, a hatalmaskodó határőr mellett, a volt osztálytárs fiából lett határőr mellett, az átkelés rendszerességétől köszönőviszonyba került határőr mellett, a senki földje mellett, az útlevél-ellenőrzés és a passzkontrolle mellett, az üdvözljük és a herzlich willkommen mellett, a sorompó és a kamionsáv mellett, a schilling, a groschen és az elvámolnivaló mellett, jönnek el az újrakezdett intenzív nyelvkurzusaiikkal, sms-szükszavúságukkal, a késő esti lemondásokkal, a gut, a morgen, a krank, az entschuldigung, a das handy, az urlaub, a badewanne, a nächsten sonntag, a danke, a tschüss toporgó kombinációival, jönnek el a gasthausok kicsekkolt szobáiból jelenlétük vízkömentes áttetszőségével, a magánházak mennybolt színű fürdőiből a kiszolgáltatottság sértett alázatával, a határsáv és a sors geopolitikájából ki nem kényszerített magyarságtudatukkal, a képzelt lenézésük fűtötte éberségükkel, alpokalja-fölényükkel, az égtájkaság nyújtotta érdemuralmi gögjükkel, a parndorfi patyomkin-outletben szabad vásárnapokon visszacsorgatott megtakarításaikkal, a burgenlandi kismamák szeszélyeinek önleplező szidalmazásával, a krobót kiházásodók megvető és kapzsi szűkmarkúságával, a bécsi középvezető-feleségek nagyvonalúságának lesajnáló látszatával, ahogy maradék haribót, elmért farmert, hiányos puzzle-t és hiánytalan kisvasutat küldenek ünnepek után a magyar gyerekek; jönnek schwechater bierral és almdudlerrel a hazafelé tartó csomagtartóban, mert nekik megfelel, ha az ízlik a susmának is, jönnek oberpullendorfból, nikitschről, mannersdorfból, lutzmannsburgból, oberwartból, rattersdorfból és rechnitzból, jönnek el;

& jönnek el ők is, a mostanra felnőtt #roncsoltak & #hálátlanok, jönnek el anyákkal & apákkal, saját tévedhetetlenségükbe belesorvadt nagyszülei nyomában, a ~25 éve ötlettelen példaképeik árnyékában, jönnek a levendulaszínűre dekorált kúriakápolnákból & a mindig nyitva tartó szabadulósobákból, home office-okból, tagkönyvtárakból, fénymásoló szalonokból, aluljáró pékségekből, drogériákból, török & kínai büfékből, számozott utcákból, call centerekből, wellness részlegekről, szolgáltató központokból, összeszerelő üzemekből & fapados reptéri terminálokból, magánklinikákról & esztékákból, jönnek a digitális nomádok, az önrészért güröző fővárosi értékesítők & a vidéken építkezni kezdő logisztikusok, a trendérzékeny borászok, a versengést megtagadó marketingesek, az óvónőképzőt elvégző au pairek, a germanisztikát otthagyo légi utaskísérők, a lejáró vízummal kint maradó szociális munkások, a hazatérő kreatívok, a

bulvársajtókapcsolatok, a permanens kutatói ösztöndíjasok, az egyházi iskolás felsőbbrendűek & a sorozatfüggő szabadúszók, az önkéntesek, az aktivisták, a kiegészítők, a munkamániások & a munkanélküliek, a kvótanők & a kvótafiatalok, a gyerekruhát csereberélők, az impulzusvásárlók, a rosszkedvükkel tetszelgők & a vitalitással válaszolók, az infantilizmusba menekülő jópofák & a hirtelen megöregedő melankolikusok, az első generációs törtető, a második generációs frusztráltak & a harmadik generációs kompenzálók, a csapatépítők & a családalapítók, akik komment szekciókban keresik a válaszokat, és akik ugyanitt mondják fel a véleményüket, akik nem ülnek le a metrón, akik nem szállnak metróra, akikhez nem jut el metró, jönnek kéthavi kauciójukkal, gyűrűpárnájukkal, motivációs leveleikkel, vászonszatyraikkal, törzsvásárlói kártyáikkal, futócipőikkel, adatforgalmukkal, svéd húsgolyóikkal, álmatlan okosóráikkal; jönnek el az afázias közléskényszeresek & a villogó kurzor fölött virrasztó grafománok, a mondatcsonkokat dadogók & a dadogást elhadarók, a megafonba szónoklók & a gégemikrofonosok, a címkefelhőben szófukarok & a sokatmondóan hallgatók, a hezitáló tatógók, a tikkelő jelelők & a kérdő hangsúlyt suttogók, jönnek kavicsal a nyelvük alatt a mutisták & a némák, nekik lesz igazuk, jönnek el undorukkal & _____, alibizésükkel & perfekcionizmusukkal, _____ & önpusztításukkal, tankönyvszagukkal & autonómiájukkal, _____ & _____, öngyarmatosításukkal & provincializmusukkal, _____ & ressentimentjukkal, neofita buzgalomukkal & _____, félműveltségükkel & imposztorszindrómájukkal, _____ & hiúságukkal, kollaborációjukkal & intranzigenciájukkal, öndiagnosztizált, behelyettesített és kiszótárazott tüneteik teljes tudatában; jönnek el,

jönnek el mindannyian, mert bár nem lesznek együtt, de nem is lesznek majd vigasztalan egyedül a beköszöntő sötétben.

Dadogsz, nem találod

(Firkák a szalmaszálla)

Fodrásznál

*Éveket öregszik, amikor rádöbben,
hogy a saját arcát látja a tükörben.*

Az vagy-e

*Mintha félig már a jéghideg föld alatt,
és mindegy volna, hogy az vagy-e, aki vagy...*

Ott vagy

*Csak ülsz, csak ott vagy még, de minden, de semmi,
csak a cűg, s nem lehet az ajtót betenni.*

Ami látszik

*Próbálgatod összeszedni, ami emlék,
de csak annyi, ami biztos, hogy mozogsz még.*

Nem találod

*Jaj, mennyi váratlan, önfelelt gondolat...
Dadogsz, nem találod rájuk a szavakat.*

Magadban beszélsz, 1

*Ki-kihagyok s veszteks, ha nyerek, ha nem...
Alzheimer kapitány? Ki játszik velem?*

Magadban beszélsz, 2

*Neki csak egy eset a sok ezer közül.
Neked a mindened, ami lám, elröpül.*

Besétál valaki

*Kapcsolatteremtési kényszer? ... Akarat?
Egyszer csak besétál valaki... S ott marad.*

Megfeszülsz

*Összerezzensz, szorongsz, se tanulság, se hit,
de megint megfeszülsz, elszámolsz ötvenig...*

Magamról többet

(Két kiló hetven deka)

*Nem tudtam, hogy van benne a szerelemből is.
A vaksága, az oktalanság.
Ahogy hevülni tud.
A rumliban vasalt pelenkavásznak,
Hímzett huzatok, vadvirágos plédek.
Minden illatos és kaotikus,
Az érző embert várja.
Az érzés folyékony,
Simává feszül, mint a táblaüveg.
Negyvenhárom évig rettegetem,
Hogy nincs a lelkemben
Efféle halmazállapot.
A kórházi folyosón
Szent Péter kulcsa csörgött,
Remegett az állam.
Apám halálakor engedtem
El magam utoljára így.
De csak a kezelhetetlen
Pillanat volt idegen,
A rettegvő remélt érzés szinte régi.
Otthonossága önzőn
És kizárólagosan természetes.
A sors töménységétől
Kamaszosan húzódoztam,
Mintha lúgos lenne
Vagy émellyítően édes.
Nem illett a helyzethez:
Zavarban voltam.
Az isteni kegyelemre
Úgy reagálni, mint egy bókra?
Hogy másból vagyok,
Le sem játszódtam.
Sosem voltam annyira fáradt,
Ahogy a gyerekágyat szereltük,
De ébren tartott az erre emlékezni fogok
Törhetetlen odaadása.*

*Az apaság mindenestül vagyok,
Nem csak a viszonyom egy
Két kiló hetven dekával
Született kislányhoz.*

(Hogy ilyen szép legyen)

*Milyen gyanakvó a természet.
Retteg tőlünk, alábecsül.
Hormonok mélyszántását rendeli
A lélek ép, épp barázdált redőin.
Azt hiszi, szükségünk van rá,
Hogy ilyen szép legyen.
Nem túrnénk gyötrelmeit,
Botorkálnánk ágyához éjjel.
Az ösztönök mosolyát az arcra
Isten rajzolja egyetlen árkussal,
És a valóditól
Csak indulataiban különbözik.
Kell ez a sok illat?
Mire fel, hogy az apró állat,
Ki magáról sem tud,
Kinek még semmit sem
Jelent az emberi tudat
Bizonyítéka, a halál,
Önvédelemből alakoskodjon?
Ösztönök táncoltatják,
Akárha áttetsző élethuzalok
Cibálnák végtagjait.
A létezés bábja,
Azt sem tudja, kik vagyunk,
Hiányunk sem rettentí még.
Némi vér és hús,
Evés, alvás, zaklatott fájások üteme.
Hogy is dőlhetnénk be
Ennek a test-színháznak?
Miért is érezné azt
Két józan, összecsiszolódott ember,
Hogy egy harmadik előtt nem élt.*

(Klasszikusan elfeledett emlék)

Új módon szeretni?
Ismeretlen nyelv
Vékonyra koptatott szavakból.
Mintha lehetne
Nem szájon át enni.
Újratanult fegyelemmel
Révedni a kora hajnali udvart,
A nyári álomba fagyott fákat.
A cumisüveg-melegítő
Esendő duruzsolása.
Nyöszörgés, nyekergés, motozás,
A háló idegen hang-testei.
Félálomban felszáradó éjjelek.
Eddig is ezek az
Emberek voltak a szomszédaim?
Fukarul otthonom lett a város.
A jövő a gyökereim eresztékein
Élősködik:
Az élet önpusztító fagyöngye.
A délutáni sétán eltévesztettem a Dunát.
Pedig a Dunát nem lehet eltéveszteni.
És különben sem jártam
Évek óta a Tiszánál.
Milyen teli tárnák nyílnak még fel?
Anyám első szavai hozzám.
Én mit mondtam a lányomnak először?
Csak néhány napja történt,
Hogy lehet mégis ilyen
Klasszikusan elfeledett emlék?

(Elénekelhessem a Bóbitát)

Elég lesz ennyi lét-lenyomat?
Ösztönösen is bizonyítéknak
Szánt fotográfiák,
Éles órangyal-videók.
Meg tudunk majd neki
Mutatni valamit magáról?
Semmi sem teljesen ugyanaz.
A jelek torzítanak,
Minden csak hasonlít.
Felszínes szemlélőnek elég.
A gyermek szőke és vörös,

Mint az anyja vagy
Én voltam hajdanán.
Végül is: nekem sem fáj,
Hogy az eredetemhez nincs közöm.
Dísz-életét nekünk éli,
Valaki más az emlékeink,
A kuporogó jelenünk.
Meg tudok őrizni valamit
A borzongásból?
Nem maradhatnék hozzád
Ilyen közel, Uram?
Mint amikor először
Meztelen hónaljamba túrta a fejét.
Nem hittem, hogy ilyen
Tudatos leszek, lekövethető,
Radarozható a boldogság
Minden alacsony íve.
Elcsuklott a hangom.
Hány éve várok rá,
Hogy elénekelhessem valakinek
A Bóbitát, aki fontosabb, mint én.
Talán túl sok a fénykép.
Még a végén megérti majd,
Lebukunk, rájön,
Hogy az egész rólunk szólt.

(Kántálás és törődés)

Csontra fogyott szavak,
Sehol a jelentés teste és vére.
Nincs mit cselekedni az emlékezetére,
Mégis olyan ember lesz,
Amilyené most válik.
Az élet máskor nem
Tarthat így ellent magának.
A blank lélekről
Semmi benyomás:
Még túl közel van hozzá Isten.
Mindegy, mit mondok,
Mégis ezen szavak sátrában
Köttetik az első sors-eskü.
Gug-gol-va-rin-ga-doz-a-mál-na-tő.
Me-leg-kar-ján-bugy-gyos-zsí-ros.
Ifjúságom legtöbbször énekelt verse
Új életében

Kislányom görcseinek hordaléka.
A ritmus ősi vigasza,
A simogatással egyidős drog.
Verslábnyi fájdalomcsillapító.
Beszéd-tett,
Kántálás és törődés.
Nem tudtam, hogy meg
Kell tanulnom egy testet:
A nyak friss-pergamen redőit,
A fehér homokká
Száradt tejiszap hullám-rejteket.
Mi lesz majd e nélkül az illat nélkül.
Minél alaposabban töröljük
Le a palatáblát,
Annál sűrűbb krétacsíkok
Hálózják be aztán.

(Ahogy a férfi magába szeret)

Minden képnek van előzménye.
A költészet selyempapírján
Állandóan átüt az elődök indulattal
Kalapált betűinek domborulata.
Mintha a téren mindig
Halottak árnyékait látnád.
Weöres Sanyi bácsi zömök
Szó-sziluetdje a homokozó
Átforródott fedőlapján.
Feszül fel a nyelv,
A szívárvány fárad.
Talán csak kifogytak
Belőlem a sorok.
Anyámnak háromévesen felmondtam
Egy Zelk Zoltán-kötetet,
Csak rendre rosszkor lapoztam.
Azóta folyton feledek?
Öt hete tapogatózom,
De az apaságnak,
Ahogy a férfi magába szeret,
Nem lelem betűsebeit.
Emléktelen, biankó táj,
Olyan, mint a gyermek.
Mindenem fáj, délutánra
Ég a szemem a virrasztástól.
A gecsemáni kertben azóta is

*Tanítványok várják a hajnalt.
Ahogy a kakas megszólal,
Kitámolyognak,
Szemükben a tápszeres-doboz
Égkék pompája.
A napfelkeltéig még órák.*

(Maradjon meg benne a tej)

*Míg saját magadat ringatod
A tévhitek és mániák,
Rögeszmék és akarások
Sután felkötözött függőágyában,
Nem tudod meghatározni magad.
És valószínűleg utána
Sincsenek még közelítően
Pontos eredményeid sem.
De mivel a leckét
Soha senki nem ellenőrzi,
Magadnak kell elhinned,
Hogy ez lenne az ismeretlen feloldása.
Időtlen régen nem jutott
Eszembe, ahogy apám
Elzavarta mellőlem azt a kuvaszt.
De most az éjjeli rettegés-rohamban,
Hogy a kislányunk kiszárad,
Én is üvöltve szerettem volna
Rohanni valami láthatatlan ellen.
Át a futószárazott tanya-udvaron.
Csak maradjon meg benne a tej.
Aztán amikor csillapodott a pánik
Méltóság-emésztő testláza,
Utolért a paradicsomi szorongás,
Mennyi rémület-ablak
Reped még el keresztben.
Mennyi zokogás, könnyörgés,
Szorongás, aggály és rettegés
Készülődik még:
Szenvedés-gléda
Isten huzatos kamrájában,
Akár a patronok, befőttek,
A befőzött paradicsom likőrös-palackjai –
Állnak.
És mind arra várnak,
Legyen az életemnek értelme.*

(A tizennegyedik év)

A tizennegyedik év,
Pedig mennybéli tétre tettem,
Némán és tikkadtan kezdődött.
Az éjjel bekormozta magát,
Eldőlt minden magányos,
Mi úgy-ahogy állt még.
Isten kékre oldotta a Dunát,
És vénasszony énje,
Centrumos-nejlonjából
Elővette égbolt-makraméját.
Éppen fürdettünk,
Amikor megindult a gála.
Patronok parádés pillanatai,
Mennyiszer ültettem új életet őszre,
És augusztus huszadikán
Már mindig abban a városban
Vártam, hogy teremjen,
Ahol remélt jövőm
Pácolta ecetben magát.
A habos kiskád-tenger
Testmeleg ár-apálya.
Éppen a fürdetés alatt fordult át,
Hogy most már többet élek itt,
Mint a szülőfalumban,
És a gyermekem,
Ez a törvény,
Választott világom vidám rabja lesz.
Mögöttünk alig száz méterre
Dörgött az ünnep:
A tizennegyedik év harangja,
Amire olyan áhitattal vártam,
Félrevert, és
Nem igazodott a szívemhez.
Az ő gyanakvó szeme,
Görbe felsőajka,
Apró, íves talpai:
A kiskád-szirtek
Sófehér hegycsonkja.
Apa lettem,
Magamról, tőle teljesen függetlenül,
Többet nincs mit mondanom.

Ó, rinocérosz

1.

*Európét, a szidóni szüzet egy sáfrányillatú,
fehér rinocérosz rabolta el. A fehér bikával
a krétaiak királyuk afrikai származását akarták
feledtetni. És hogy szívükben sosem lakott béke.
Szidón elvégre háborús hely. Meséljen erről
Sigurd, a királyi lovag? Vagy a tüntető halászok,
akikbe 1975 februárjában belelöttek? Az idő
oda-vissza múlik. A mezőt dobok és sípok
hangja tölti meg, a szűz már kosárnyi virágot
szedett. Két eunuchja, Jean és Berenger beljebb
a fák alatt beszélget: – Ó, a türelem és a kultúra
fegyverei. – Vajon fegyver volna a gondolkodás is?
– Ahol állatok mítoszokat hordoznak, bármi
megtörténhet. Mert hát mi az állat? Járó por.
És mi az ember? Beszélő föld, semmi más.*

2.

*A rinocérosz emberi nyelven szól. Más nem is
hiányzott. – Ó, egy rinocérosz! – Ó, egy rinocérosz!
– Milyen robusztus! – Milyen félelmetes! – És milyen
ronda. – Mi lehet egy ilyennek a szívében?
Pedig a tekintete egészen emberi. Látta a kobaltszínű
Kongót és Rhodéziát, a gyarmatok koronáját.
Látta őket táncolni, gyémánttal a nyelvük alatt,
hogy úgy beszéljenek, mint az angolok.
De az angolok megeszik a gyémántot, nem adnak
belőle senkinek, és a csontot a kutyáknak vetik.
Nesztek, kutyák, rágódjatok! Aki nem hiszi,
kérdesse meg a Napot, a kövér tőköt a kukoricás
árnyékában. Jólakott az ördög gyomra.
Ó, szüzesség! A rinocérosz emberi nyelven szól.*

3.

*„Amíg Európa szép lassan megtanult ezt-azt,
a rinocérosz visszafelé trappolt az időben,
a dinoszauruszokra kezdett hasonlítani. Igaz,
hogy a kőkorszaki embernek alig voltak eszközei
a védekezésre vagy a támadásra, de összehasonlítva
a rombolással, amit a mai fegyverek végeznek,
elmondható, hogy a rinocérosz képtelen volt
alkalmazkodni az emberi technika fejlődéséhez.
Nézz rá, ahogy ott áll az afrikai puszták közepén.
Egy letűnt kor eleven fosszíliaja, amely csak olyan
helyeken maradhatott fenn, amelyek, előnyükre vagy
hátrányukra, nem vesznek részt az általános fejlődésben.”*

4.

*Későre jár. Jó ízlésű állat az én koromban már
nem él. Emlékezem, és így nem tudok regényt írni.
Amint elkezdek regényt írni, megszűnök emlékezni.
Ez volna a cél. Nem minthogyha emlékeim
hirtelen elvesznének, csak megváltoznak. Munkám
másból sem áll, mint az élményeim következetes
elsorvasztásából, olyan művi formula érdekében,
amelyet a számítógép képernyőjén élményeim
megfelelőjének ítéltetek. Jegyezte föl a rinocérosz.*

5.

*A rinocérosz az emlékek hullámtörője.
Megtöri az idő és a valóság hullámzását.*

6.

*Jöjj velem, szidóni menyasszony. Jöjj velem,
csókra várlak. Apád földjénél szebb az én földem.
Nem hiányzik majd a gesztenye korai lombja,
sem a puha hárs, sem a bükk, a hajadon babér,
ott lesz a törekeny mogyoró és a kóris, a hórihorgas
jegenyék, és nem hiányzik majd a makktól görnyedő
magyaltölgy, a hámló törzsű platán, a színét
változtató juhar, a folyólakó fűz, az örökké zöldellő
puszpáng. Köszönteni fog a drága mirtusz,*

az emlékekkel teli, a bogyóktól kéklő bangita,
a görbelábú borostyán, eléd futnak a venyigés
szőlők, a szilfák, a kóris, a lucfenyő. És nem
hiányoznak majd az ősz hírnökei, a vöröslő,
nehéz szőlők, a barnahéjú körték, a tél derét
váró csipke és kökény. Ha sokáig nézed őket,
átvetkőzöl beléjük, és nem leszel egyedül.
Jöjj velem, nem bántalak, csak szeress engem.

7.

Egyiptomban, amikor Philadelphosz uralkodott,
apja, Nagy Sándor és az olimposziak ünnepén
felvonultatta Alexandria utcáin a világ összes
négy lábú állatát. A harci szekeret, amelyen
Dionüszosz öt és fél méter magas szobra állt,
száz elefánt húzta. A menetben az elefántok után
kecskék, antilopok, zergék, kámák, struccok, tevék,
kafferbivalyok és majmok vonultak. Az ünnepi
menet végén egy jegesmedvét, tizennégy leopárdot,
kilenc gepárdot, négy sivatagi hiúzt, egy zsiráfot
és egy etiópai rinocéroszt vezettek láncon.
Alexandria népe őrzöngött a gyönyörtől. Tapsoltak,
a lábukkal dobogtak, sose érezték ilyen csodálatosnak
ember mivoltukat, és ilyen nagynak a királyt.
Az állatokkal előzőleg nyugtató italt itattak.
Philadelphosz kedvence a rinocérosz volt. Benne
látta birodalmának jelképét, mindazon földekét,
melyeket meghódított és uralkodói jobbjával
megszelídített. A történelemben ez volt az első
ismert eset, midőn egy orrszarvút fogságba ejtettek.

8.

Jó reggelt, rinocérosz-herceg! All over again,
and always the same subject: a szépségnek
megtetszik a szörnyeteg. Csavaros gondolatnak
nincs helye, ahol a fejet csavarják. A partról
integethetünk a történetnek: a rinocérosz úgy repül,
mint egy sas. Gyorsan eltűnik az utolsó sziget,
az égi út világító gombostűfejekkel kitűzve.
Az éjszaka csipkáját a szemközti partról verik.
Még névtelen. Ó az enyém, kiáltja Európé,
és egyik kezével elengedi az izmos nyakszirtet,

hogy letörje egy holdsugár végét. Ekkor
a rinocérosz alábukik. Éget a levegő, a kar
ügyetlenül evez, a test hol erre, hol arra
csavarodik. A kéz valami fogható után kapkod.
– Semmi sincs és semmi sem lesz, Európé.
Kár sikítózni, az engem nem hat meg.

9.

Az enyémhez szoruló testek nem zavartak többé,
írta a rinocérosz, még valahogy örvendtem is annak,
hogly oly rokoniak, és annyira hasonlóak az enyémhez,
most először fogott el valami szokatlan, rendellenes,
valami félszeg, valami ügyetlen érzés, meglehet,
szeretet tán, írta a rinocérosz, mely a történelemben először
fogságba esett, és ugyanezt tapasztaltam az ő részükről.

10.

„Az orrszarvúak családjába tartozó állatok esetlenek
és nagyok. Végtagjaik három patával borított ujjban
végződnek. A középső ujj hosszabb. Bőrük igen
vastag és csupasz. Ide tartozik az indiai páncélos
orszarvú, amely India mocsaras erdeiben tartózkodik.
Orrán 75-90 cm hosszú szarvalakú kinövése van,
mely tisztán rostos szaruanyagból álló bőrkeményedés,
csont nincs benne. Az elefánt után a legnagyobb
szárazföldi emlős. Igen vad természetű, ha ingerlik.
Az emberen kívül nincs természetes ellensége.
Húsát eszik, bőreből sétatálcákat és ostornyeleket
készítenek, szarvából ivóedényt. Egyes tévhitek szerint
porrá tört tülkének fogyasztása gyógyítja a merevedési
zavarokat. Mások szerint általános ételelixír, minden bajt
gyógyít. Az afrikai orrszarvú az előbbinél valamivel
kisebb, de orrán két szarva van. Illegális vadászata
megállíthatatlan. Minden alfaját kihalás fenyegeti.”

11.

Átváltozni vajon mit jelent? Istenből állatba,
kiterőt sem téve az emberi élet felé. Átváltozni,
testet cserélni, és mit még, vajon tiszta öröm,
ahogy megszabadulni a fogságból, egy halálos

betegségből nem egyértelműen az? Vissza lehet-e térni ilyen felszabadulás után az élethez? Másik testbe lépni, egy állatba, kitérőt sem téve az emberi élet felé: hogyan és mitől terem ott egy ember kezében a fejsze, hirtelen, mint egy villámcsapás, hogy a beléfagyott tengert feltörje. Kitalál egy istent, aki rinocéroszá változott?

12.

Hosszú kábulatból ébredt Európé, a Nap már magasan állt. Körülnézett, apját szólította, de nem látta sehol. „Hová jutottam?” Ismeretlen fák vették körül, a tenger szörnyen hullámozott, megtört a sosem látott sziklaképződményeken. Nyomorult Európé! Nem hallod apád hangját, ahogy elátkoz, ha nem vetsz véget életednek? Nem látod ott azt a tölgyet, amelyre öveddel föl kellene kötnöd magad? Vagy a magas sziklát, ahonnan leugorhatnál végre? És Európé felkötötte magát a tölgy ágára, leugrott a szikláról, kilépett egy autó elé, nyugtatót vett be két marékka, felvágta az ereit, de semmi nem történt. Amíg én élek, a te életed sem érhet véget, nevetett a rinocérosz, és árnyéka átvonult a tavaszi égen.

CSEHY ZOLTÁN

Fogli d'album III.

Megjött

*Megjött Kelet Császára,
lezárt utcákon vonul. Lépést kell
tartani vele, hozzá kell híznunk
kiadós pocakjához, fel kell
ölnünk tarka ruháit, megtanulni*

*feleségei nevét,
és fel kell tenniük a kérdést,
mely itt tolakszik, akár a kivezé nyelt iskolások,
itt nyomul, mint a gombóc a torokban,
hogy hosszú távon mi lesz velünk,
hogy mire jutunk így, olcsó, szürke öltönyben,
cérnasoványan, oldalunkon ezzel a keszeg, férfias nővel?*

Tetem

*A bükköny kacsából szőnyeg.
Halott kutya a vasúti sín mellett.
Érkeznek rajban a döglegyek,
telik, duzzad, elviselhetetlenné telítődik a többes szám.*

Vannak nők

*Vannak nők, akikből dől a rózsa.
Festményeken élnek általában, mitológiai
lexikonokban, közmondásokban.
Illatuk eleve adott. Jellemző, hogy csak
a szirmokra gondolunk, a tövisekre nem.
Pedig a tövis a szírom, a szerelem a nő
immunrendszere.*

Aquila imperiale

*Elejti végül a sas ezt a Ganymedest is,
császári szárnyain úszik vissza a fénybe.
Úgyis a fiú súlya vitte már a végén,
úgysem emelte elég magasra a vágya.*

Bizánc

*A császárné nem szereti, ha cirkuszi
múltjára emlékeztetik, pedig olykor
a csillogó trapézra gondol. Ahogy lóg lefelé,
és boldog, pedig nem részese
a történelemnek, ahogy közben
viháncolnak (így mondják ezt?) fiatal, ruganyos
mellei, ahogy meglovagolja a hullámzó tapsot,
ahogy kacag, és száll, ahogy száll és kacag.*

Biedermeier

*Körmöl, odaadóan körmöl.
A fejből ír. A szépségből.
Fekete grafitban végződik a gondolata.
Mint egy nyálas, lihegő szobapincsi,
számba venném elejtett ceruzáit,
felkapaszkodnék a combjára, és gondolatban
illatos vádlijába marnék.*

Pornó

*Vali Pungă (itt és most Adrian Floris)
bőrgatyában dörgöli farát
a terepszínűhöz. Egy hordón ülve feszít
gyűrűt a láb a másik test köré. A szóke lobonc
vergődik, mint lósörény a szélben,
s mássza, mássza választott másikat a test,
a szájban saját hevétől gerjed a mozgás,
és terjed egyre lejjebb a másik test íze.
Felcserélt testrészek tükörjátéka.
Seggbeccsula. Kollégiumi kekszreveródi.
Kivel etetik meg a felhevült fiúk melegét?
Végül Pungă is a korpásba blokkol. Izzgatott tenyere*

*sokáig dagasztja Alex Fuerte
(itt és most Alexander Ramirez) cukrozott
melle lepényét.*

Közé tenni

*Közé tenni, közé tenni: két pillanat
közé a felismerést, két láb közé
a szemérmét: a sőtartó és a bors közé
a fogpiszkálót. Két perc közé
a rosszul emlékezést. Két sárga szirmot
két galambtetem közé. Sárgán,
büdösen, sőtlanul élek.*

Közelítés / Napló / 1.

2018/02/07

(1)

*A homokpadon elszórva hófoltok,
hamar szétverik őket a kitartó sugarak,
a korlátban örvénylő beton a part felé ránt,
a szomjúság takarásában az árnyék hűvös kortyjai.*

*A töltésen végig, át a kábelhídon,
a szervizfolyosón túl vibrál a kék, az azbesztszürke,
az oszlopokért a dagály kéretlen jóvátétel,
de a járókelők mozgó célpontjain az autofókusz
nehezen talál fogást.*

(2)

*Tolja maga előtt a fény a sötétséget
az alagútban, nem keveredik össze vele.
A sebesség a testet végigrángatja az időn,
háttal a közeledő évszaknak, a kontinens belsejének.
Kétoldalt fenyvesek száguldó folyosói.*

*Képtelenség folyamatosan nézni a tájat.
Pislogok, és elvesznek belőle részletek:
városmag, töltésút, erdőszélet.
Lehunynom a szemem, és a dolgok
felügyelet nélkül maradnak, a tudaton kívül,
ahol sötétség, szél és a hó egykedvű halmjai.*

(3)

*A magasles egyszerűségével
és hatékonyságával aligha vetekedhet
a képzelet, még ha a tekintet ki is lép
olykor a koponyából, hogy madártávlatból
kémleljen körbe a tarlón.*

*Bármikor hátat fordítok neki,
egy lépéssel közelebb jön az erdő.
Drámai jóslat. A szemem sarkából figyelem,
mintha egy gyanakvó vár lennék.*

(4)

*A töltésen végig, át a kábelhídon.
A menetszélben összekuszálódó jelentést
próbálok szétszálazni. Hátamhoz tapad
egy vonat, a kerekek zakatolása,
alám forog egy földrész fenyőerdőivel.*

Közelítés / Napló / 2.

2019/05/27

*Levelek élén szálkás fölfénylések,
a partvonalon a futópást emlékezőhabja,
tobozok, lekapart kéreglemezek,
üzületkímélő avar.*

*Kábelbehúzó-aknák, kameratartó-oszlopok.
Térfigyelők rögzítik a pálya minden
méterét, az árnyékban rekedt padokat,
az út mellett szétdobált kolostor romjait.*

*A kiszögellések érvényesülnek, míg a mélyedéseket
egyféle feketébe vonva elhallgattatják a foci pályá
reflektorai. És ami sarokba szorítja érzéseimet
a magyalbokrok tövében: élettelen, neonzöld kabát.*

*Szemcsés árnyként vágok át a kamerák fókuszán.
Kiürülök nyomomból, helyemre levegő tolul.
A csónakház ereszeről fenyőmag pereg.
Kutyaugatás rezeg a terméshúsban.*

Brunicói eper

Reggel felé álmodik az ember ilyesmit, ami, lám, úgy-ahogy fölhozható a lélek vizenyői alól. Ragacsos, édes-sós vizenyő, de ebbe most nem megyek bele, ezt majd holnap kihúszom. Egyébként a történeteket csak jelentéktelen részleteiben színezem ki, ha tetszik, kontúrozom, semmi több. Az olvasót különben sincs sem módom, sem okom meggyőzni, hogy de igen, így és így történt. Hogy így és így álmodtam, ugyan!

Ez idő tájt átlagos, elhízófélben lévő férfi vagyok, akit az adósságai és a szerelem tart össze. Rémlik, hogy van egy rozzant, pirosas cabriónk, s tudom, hogy van szobalányunk, kacérrá öregedett, nem mindennapi teremtés, kivel minden hotelben gond van, hogy hova szállásoljuk jutányos áron, ha nem sikerül két, többszobás apartmant kivennünk. Javakorabeli vagyok, több gyerekkel, eléggé komplikált előélettel, nehezen, de fenntartható anyagi kondíciók között. Persze a szeretóm férjéhez, voltaképpen barátomhoz képest kifejezetten szegény.

Szerelmi viszonyunk O.-val, kit a gyönyörűen elnyíló szája miatt nevezek így, hosszú évek óta nyilvános. Ez a sápadt, füllelten szeplős, hasonlíthatatlan nő engem szeret, mellőlem tágítani nem hajlandó, ezt megmondta az urának két felcsigázott, egymásba nőtt hét után, ha tetszik, ha nem.

Azóta velük megyek lényegében mindenhova, a férj kisebb megbízásokat ad, melyekért gavallérosan fizet, s ha ezt az összeget az adósságaim helyett e hosszú, olykor többhetes kirándulásokra fordíthatnám, nem kéne elfogadnom minden vacsorameghívásukat, s megtehetném, hogy legalább az én, illetve a kettőnk szobáját kifizetem. Sajnos ez föl sem merül, a hotelszámlákat nem is látom, mennek egyenesen a férj könyvelőjéhez, ahogy a többi is, a vacsorák, léghajó-kirándulások, masszázások, kúrák, még az úgynevezett szobalány fénycső- és tangentor-kezelése is.

Viszont a cabriót én vezetem, én tankolom.

Tudom, hogy a férj szerelmes a feleségébe, diszkrétén, mégis ragacsosan. Ennek csak látszólag mond ellent folyamatos és egyenletes bosszúja, miszerint ragaszkodik e színpadias status quo-hoz. Különköltözni, pláne válni nem akar, emelt fővel finanszírozza szerelmünket, ezért O. hol megveti, hol könnyesen magasztalja előttem, szent embernek nevezi, kit egy Dosztojevszkij, egy Dickens hagyott maga után. Tudjuk, hogy ez a szent a hátunk mögött, nem eltagadva, hogy a bon mot a divatos Molnár Ferencé, úgy beszél rólunk: a feleségem, a faszom.

Vagyunk tehát némi respektussal egymás iránt.

Szobalányunkkal, kit Ida kisasszonynak hí, még az álmom idején is viszonya van. Az úgynevezett anyás-kurvás, higiénes, sőt mentálhigiénes kapcsolat késő kamaszkorában kezdődött. O.-tól tudom, hogy még akkor is rendszeresen meglátogatta, ahogy mondta, a lelki pina-kanapén, mikor friss volt a seb, s majd belehalt, hogy imádott, bálványozott felesége szerelmes valakibe, s el akarja hagyni őt.

Mikor kiderült, hogy én vagyok az a valaki, írt nekem egy háromsoros levelet, hogy a kurvát használhatom, de nem adja nekem soha, továbbá vagy a szolgálataiba állók kisebb ügyekben nem kis pénzért, mint amolyan titkár, beosztott, vagy kiheréltet szakemberrel.

„Előbbi”, válaszoltam, s nem beszéltünk a dologról többet.

Én róla mindent tudok a szeretőmtől, a legintimebb szokásait, az összes, úgymond, infantilitásokat, amikbe O.-t hol bevonta, hol nem. Hogy ő rólam mit tud, nem érdekel, azt tud, amit akar, eleinte figyeltethetett, de nem volt értelme, az év nagy részében együtt étkezünk, együtt töltjük nyilvános időnket, lát eleget.

Hogy mit hall rólam O.-tól, arra nem szívesen gondolok, elhítem magammal, hogy semmit.

Sohasem voltam még ilyen szerelmes, mint ebbe az asszonyba, és soha senki ilyen szerelmes nem volt belém, ezt állíthatom. Évek teltek el így, ha utaztunk, ha nem, éjszakai túlnyomó részét velem töltötte, velőtrázóakat szerelmeskedtünk, buja volt, szent, szabadszájú, okos. Semmi nem számított, csak ő velem legyen, szeressen, szerelemmel szeressen, ne hagyjon el. Húzzon a combjai közé, vezesse magába a farkamat, az életemet, függjön és függjek, lebegjünk e szerelem kosarában – hogy a libidó volna-e a szerelem héliuma vagy a szerelem a libidóé, arra válasz nincs és jobb is tán, ha nincs.

Mondanom sem kell, a féltékenységet úgy cipeltük magunkkal, mint megszkott útipoggyászunkat, hozzánk tartozott, letettük, ott volt, fölvertük, ott volt. Talán ezért sem vált soha megszokottá a szerelmünk, minden alkalom első volt, minden csók, minden szeretkezés, baszás, szájba vevés, ártatlan összébujás.

A kis kopásokat inkább ez a képtelenül idilli helyzet, illetve az okozta, hogy kényszeresen kutattunk e kis kopások után, s hogy vajon meddig tarthat a boldogság, ami ugye, Nietzsche szerint, nem egyéb, mint a szenvedés hiánya. Öregedvén féltünk, vajon elég jók vagyunk-e egymásnak, de őszintébb, ha azt mondom: félttem. Erekiós szorongásaim olykor teljesen elhatalmasodtak, s mindenféle szerekhez kellett folyamodnom, ezt ő gutírozta, nevetve és hálásan. Így vagy úgy, az én faszom vagy, amíg csak élek, súgta a nyakamba, a szuszogásomba.

Megrázott, bár a lelkem mélyén nem lepődtem meg, mikor egy véletlen folytán kiderült, szeretője van, egy-két hónapja, nem több, és ő ugyan már szabadulna, de tehetetlenül vergődik egy démonikus illető hálójában, aki otthagyna érte mindent. És mondjam meg, mi legyen, hisz ő belém szerelmes, viszont ha ez az illető csak ránéz, ha csak megérinti, neki remegni kezd a lába, önkívületbe esik, s egy bankban is képes elélvezni, ha ez a férfi mögötte áll a sorban.

Sokat sírt, én is, nem tudtunk dűlőre jutni. Lefogyott, szeme kistányérmód ragyogott, arca lángolt. Holdkórosként járkált a világban, nyugtatókat szedett, végül kora tavasszal azt mondta, vége. Szakított. Ő tudja, hogy nem lehet se elfelejteni, se visszacsinálni, ami megtörtént, ezt az örületet éppúgy nem, mint a mi hasonlíthatatlanul nagy szerelmünket, de ő úgy döntött, arra kér, éljük tovább, éljük le most már így, ahogy eddig az életünket.

Gyötrelmes éjszaka volt, hogy folytassam a közhelyeimet, amik nélkül még ennyi se lenne leírható. Én már a belső bőröndjeimet telepakoltam, a boldogtalanság mindig jár bizonyos megkönnyebbüléssel, mégis azt mondtam hajnal felé, rendben van. Rendben, de azt ugye tudja, hogy ezek után semmiféle hűséggel

vagy kizárólagossággal nem tartozom neki. És ugye tudja, hogy ez komoly változás, nem „kis feshés” a héjazaton. Tudja, mondta, s nem láttam rajta meglepődést emiatt, sem szomorúságot, nyilván tisztában volt velem, hogy ezt csak mondom, sebzettségéből, mert én már az életben nem leszek másba szerelmes, nekem ő van egyedül, ahogy a férjének is.

Sőt, mondta, mikor lassan, mint két lábadozó egymáshoz bújunk, talán jobb is így, hogy férj-feleségből megint szeretők lehetünk. Ezt furcsálltam, de olyan meztelen volt a teste és a lelke, mint még soha. Tudtam, hogy bizonyos ajtókat bezárt, azok többé előttem ki nem nyílnak, ha ugyan kinyíltak valaha is, de tudtam, hogy ezekről ő se akar tudni. Nem akar mindent tudni az emberről, saját magáról, hisz ahhoz, hogy élni tudjunk, jobb nem tudni mindent. Hármasunk, sőt Ida kisasszonnyal négyesünk, illetve, azt kell sajnos mondanom, ötösünk épp erről szólt.

Színezhethetném, de elég lesz. Ennyit viszont muszáj volt elmondanom, hogy ugyanis mik voltak álomban ama szür- vagy inkább szubrealis délelőtti előzményei. Tán két hónap is eltelt már a szakítása óta, kezdtem elhinni, hogy forró, örült kaland volt, betépés, véletlen trip, negyven fölötti nők is, férfiak is beleszaladnak ilyesmibe, az irreverzibilitás félelmetes úr, a halál legelső földi helytartója.

A Hotel Pistoriusban időztünk, Dél-Tirolban, hosszan és egykedvűen. Kneipp-féle vízkúrákat vett, ahogy mondta, „az új életében”, s teniszórákat. Hármasban reggeliztünk az orangerie-ben, ha nem is mindennap, de gyakran előfordult ilyesmi, én nyilván ham and eggset ettem, a férj teázott, a környék híres volt gyógyteáiról. Az asztalok fele már kiürült, épp annyi intenzitással társalogtunk, mint ahogy az evőeszközök összekoccantak. A szerelmem bruniceói epret evett pezsgővel, hét szemet, mártogatta egy kis kehelybe.

Ő ült szemben a széjjelhajtott üvegajtóval, a hallra és a recepció pultjára látott.

Egyszerre elsápadt, arca és szeme kigyúlt, bocsánat, mondta, és elkerekedett ajkakkal, mint az alvajáró elindult kifelé. Furcsa külsejű, nálunknál alig fiatalabb férfi várta, hosszú, puha, barnakockás házikabátban. A szerelmem már menet közben rázta a fejét, intett neki, hogy könyörög, menjen innen, sőt, mikor a közélébe ért, felénk fordult, bocsánat- és segélykérően.

Előbb rodini csókban forrtak össze, majd az illető hátulról átkarolta, szorosán, mondhatnám brutálisan, egyik kezét a szerelmem mellére, másikat az ölére tette, igen, a tündökletes, vak pinájára, s tartotta így, alig mozdult. Ő zihált, próbált menekülni, kiszabadulni, de csak mindjobban elfészkelődött. Ne, kérlek, kiáltotta, vagy valami ilyesmit. Felugrottunk, ahogy a portás is, odarohantunk, hogy segítsünk, ordítottunk, a férj megragadta az egyik álló hamutartót, hogy leüti a támadót, de ez roppant erősnek s főleg ügyesnek bizonyult, kitért előlünk, elhárított a selyemtapétáig, ott letérdelt, majd lecsúszott a falon, elfeküdt a földön, pajzsként tartván maga elé a szerelmemet.

Pár másodperc, tán hat is eltelt bénán, tehetetlenül. Szerelmem egyre jobban és bizony egyre félreérthetlenebbül zihált, szemét lecsukta, szája kerekre nyílt. A férfi hátulról ölelte, ringatta, suttogott a fülébe. Ha némafilmen látom, azt mondom, nem volt ebben semmi obszcén. De a hangja!

Ismertem ezt a hangot, legalábbis azt hittem, hogy ismerem. A férfi a zöld szemével hol az én szemembe, hol a férjébe nézett, komoly volt, inkább szomorú,

mint diadalmas. S akkor a szerelmem ott a perzsaszőnyegen elélezett, hosszan, sikoltva, sőt sikoltozva. Gyönyörű, sosem látott önkívület volt, a saját merevedésen éreztem, mekkora földmélyi gyönyör.

Aztán ott maradt zokogva. A férfi gyöngéden elengedte, föl pattant, s egyszerűen elfutott, nem gyáván, nem bátran. Hidegen, ezt lehet mondani.

Nem kell a csendőrség, mondta a szerelmem férje, hívjanak orvost, a feleségem sokkot kapott. Ebben is maradtunk, hogy egy őrült arcátlan támadásától sokkot kapott. Az orvos pihenést írt elő, s a kúra részleges felfüggesztését.

Nem álmodtam tovább, a foszladozó félálom valami lapos bölcsességet és ismerős szomorúságot görgetett csupán, hogy bár sokban kedvez nekünk az élet, s ebbe a férjet is beleértettem, a kedvezményezettjei mégse leszünk soha többé. A szerelmem se. S hogy immár az öregedés és az érzékek szép elszikkadása, kisebb-nagyobb nyavalyákba fordulása az egyetlenegy bizonyosság.

G Á S P Á R - S I N G E R A N N A

Valami kék

Második napja vesztegeltünk északon, nem messze Kairótól. A bőröndjeink a diszpécser szerint épp Vlagyivosztokban keringtek, az az egy ruhánk volt, amiben leszálltunk a gépről. Arra vártunk, hogy eljussunk végre Mr. Ali bugyibirodalmába, amiről Laila ódákat zengett – azóta dicsekedett a legújabb szerzeményeivel, hogy először beléptünk az ajtón.

Laila aznap csak késő délután jött meg. Mint a szélvész berontott, a földre dobta a cuccát, és titokzatosan annyit közölt: *ma este*. Délre ígérte magát, és hogy ebéd előtt vásárolni megyünk, pontos, mint a halál, mormogta Eszter megvetően, majd beletörölte a kezét egy piszkos konyharuhába.

Az előszobában ültünk a kövön, raklapnyi rákot tisztítottunk, amíg Omár anyja hatalmas kondérban rizst tett fel főni az ebédhez. A rizst előtte gondosan átszitálta, ahogy az edényt a tenyerével ide-oda mozgatta, vastag húsa rengett a sűrke galabijja alatt. Amíg náluk vendégeskedtünk, az öregasszony egyetlen percig sem vesztegette az idejét: megtanított minket csirkét, halat sütni, elkészíteni a szirupban úszó *basboussát*, sőt, azt is a lelkünkre kötötte, friss lepényt kizárólag a környékről szerezzünk be. Nem tudhatta, kettőnk közül melyikünk marad majd náluk.

Gíza, Hafré piramisa a Szfinxszel Eszter mániája volt. Gyerekkorában rongyosra olvasta az ókori világ hét csodájáról szóló könyvet. A középkori zsinagóga és a keresztény negyed lett volna a második, amit meg akartunk nézni, mert engem az ikonok, a tömjénszag vonzottak. Szerettem volna látni a hatalmas, nyüzsgő metropoliszt, Egyiptom pulzáló szívét, a Khan El Khalilit, az igazi Keletet. Ha minden jól megy, elmerészkedünk a Holtak városába is, kezdetben legalábbis így terveztük. Utána szép lassan csorgunk le délre, Asszuánig, vagy akár Abu Szimbelig, csónakunkkal banánligetek mellett siklunk el, gyönyörködünk a Nílus kristálytisztá vizében, amelybe odafönn, a fővárosban szennyvizet, állattetemetek és háztartási szemetet öntenek a part mentén élő, nyomorgó családok.

De Omár felülírt mindent. Egy buliban találkoztunk Pesten, pár hétig cserediákként tanult ott, egy közös ismerős mutatott be minket egymásnak. A göndör hajú, kreol bőrű srác erősen törte az angolt, Eszter bizalmatlanul méregette. Táncoltunk, Omár alkoholt nem fogadott el, a buli kedvéért lógott el a csoporttól, mesélte. A kollégiumban most őt keresi mindenki, vigyorgott, ahogy beszélt, előtűnt hófehér fogsora. Itt, ebben a sarokban fog meghúzódni éjszakára, pokrócba csavarva, még jó, hogy nem a híd alatt, lapogatta kedélyesen a házigazda vállát. Egészen reggelig maradt.

Néhány nap múlva hazautazott, később leveleztünk. Eszterrel épp szállást, szervezett kirándulásokat kerestünk a neten, de Omár azt ígérte, Kairóban és a piramisoknál körbevezet bennünket, aztán, ha már mindent láttunk, mert erre az egészsre nem elég egy nap, megmutatja a hamisítatlan egyiptomi vidéket. A mangó- és banánültetvényeket, csupa olyan helyet, ahová a turisták nem jutnak el. Délre mindenestre ne menjünk, figyelmeztetett, ott ilyenkor minimum hatvan fok van, a Szuezi-csatornát, ahol a családja lakik, igazán kár lenne kihagyni. Kairótól mindössze másfél óra, győzködött, a város gyönyörű, közel van a tengerhez. A legjobb az lenne, írta, ha a reptérről egyenesen hozzájuk mennénk. A gépünk úgyis hajnalban érkezik, felesleges szállást foglalnunk. Azt is felajánlotta, szerez kocsit a kirándulásokhoz.

Egy ideig hezitáltam. A közös ismerős azt állította ugyan, az arab fiú megbízható, gondoljunk bele, fűzte hozzá, saját, helyi idegenvezetővel, aki tökéletesen beszél a nyelvet, sokkal izgalmasabb lesz az út. Ráadásul Omár mindezt szíveségből teszi, nincs mit veszítenünk. Tulajdonképpen emiatt adtam be a derekam. Ahogy teltek a napok, egyre jobban vártam az utazást, elképzeltem a végtelen bazársort, a fűszerhalmokat, a mosolygós embereket – színes-szagos élményekre vágytam a dögunalmas kiszámíthatóság helyett. Rettegni ráérünk később is, mondogattam Eszternek, aki ettől még feszültebb lett. Omár nem egyszerűen idegen, hanem keleti, sápiózott.

Eszter világlátásban tartott az araboktól, akik szerint kivétel nélkül behízselgők, közben ki tudja, mit forgatnak a fejükben. Az erőszak a vérükben van, mondta, nincs mit tenni, így születnek. És ezen a tényen az sem változtat, hogy az egyiptomiakat a fáraók leszármazottainak tartják, tette hozzá szárazon. Arra gondoltam, ha tehetné, egy légkondicionált busz golyóálló ablakából nézné végig a látnivalókat, hogy ne kelljen érintkeznie a helyiekkel. Végül nagy nehezen beleegyezett.

Omár a reptéren várt ránk az utasokkal zsúfolt előcsarnokban. Farmert és Nike pólót viselt, fiatalabbnak látszott, mint amire emlékeztem. Kezet nyújtott, azt hajto-

gatta, mennyire hálás, amiért meglátogattuk. A parkolóban egy rozoga Passat felé indult el, amelynek oldaláról tenyérnyi foltokban pattogzott az olajzöld festék. Eszterrel beültünk hátra, a kis hátizsákot az ülésre tettem.

A padló papírszeméttel, eldobált papír zsebkendőkkel és műanyag palackokkal volt tele, erős halszag terjengett a levegőben. Sriff, egy nagyorrú srác vezetett. Az autópályán feltekerte a rádiót, egy órán át kakaón üvöltött a szintetizátoros arab diszko. A srác a combján verte a ritmust, hozzá elviselhetetlen fejhangon énekelt.

Odakint világosodott, az átláthatatlan forgalomban iránytaxik közt tolongtunk. Végig azon imádkoztam, nehogy ütközzünk velük. Azt hallottam, ezek az ócska járgányok gázpalackkal mennek, elég egy apró koccanás, és akkor bamm, robban az egész. Szinte láttam magam előtt a lángoló kocsisort, a roncokban szénné égett embereket, de amikor szóba hoztam a dolgot, Omár és Sriff csak röhögtek.

Reggel nyolc körül értünk a külvárosban lévő kétszintes házhoz. Az autók mellett, a porban cingár kóbor kutyák heverték, a közelben szerény szatócsbolt állt. A félkésznek látszó vityillók előtt mindenütt keskeny padokat helyeztek el.

Beléptünk, a család az ajtó mögött tolongott. Papa, mama, Omár két évvel fiatalabb öccse és a nővére, Laila, egy alacsony, bogárszemű lány, aki, alighogy bemutatkoztunk, sírva a nyakunkba borult.

A nappaliban ültettek le. A padlót süppedős perzsaszőnyeg borította, körülötte sötétre pácolt, mély fotelek. A falon aranykeretes képek lógtak maszatos képű gyerekekről és vidám, fejkendős asszonyokról. A rózsamintás dívány fölött fém aranyalma díszelgett cirkalmas arab betűkkel. Laila vizes poharakban mangólevet tett elénk, a ruhájából enyhe cigiszag áradt.

Hallgattunk, néztek ránk várakozva. Most kéne valami érdekes témát felvetni, futott át rajtam, a politika, a vallás, a drog persze tabu. Az ismerős az utazás előtt figyelmeztetett, ne emlegessünk ilyesmit, ja, és ha nem muszáj, Izraelről se beszéljünk.

Üldögéltünk a kanapén, vigyorogtunk egymásra, néha mutogattunk. Omárral és a testvéreivel elboldogultunk, a szülők azonban egyetlen szót se beszéltek angolul, sem más európai nyelven. Igyekeztem időt nyerni, nagyokat kortyoltam az émelyítő sárga lötyyből, amivel Laila állandóan újratöltötte a poharainkat. Eszter feje egy óra elteltével szinte vöröslött a hirtelen jött cukorsokktól.

Zavaromban előhúztam a hátizsákomból az ajándékaimat, a giccses környezetben jelentéktelennek ható európai szuveníreket. Lepkemintás Herendi bonboniert a ház úrnőjének, egy nagy doboz mentás csokoládét a család többi tagjának. Nyújtottam feléjük a csomagot, *shokran*, mosolygott Omár apja, de nem bontotta ki, és csak másnap reggel érdeklődött, nincs-e a desszertben disznósír.

A bonboniert anyám erőltette, *egy szeletnyi Európa*, tuszkolta ünnepélyes arccal Eszter Nikonja és az iratok mellé. Itt jó helyen lesz, erősködött, a hátizsákot felviheted a gépre, a bőröndbe egyébként sem fér már egy gyufaszál se. Neki lett igaza. A bőröndök ütközben elkallódtak, a hátizsák a check-in pult előtt hirtelen lecsúszott a vállamról, és a kőre esett. Csak a bonbonier maradt sértetlen, a fényképezőgép kijelzője ripityára tört. Ameddig várakoztunk, Eszter egyfolytában azon siránkozott, ez rossz ómen, jobban tennénk, ha most azonnal visszafordulnánk. Egyébként is, ki az a barom, aki porcelán csetreszt visz az araboknak?!

Omár anyja a bonboniert a dohányzóasztalra tette, fő helyre, hogy aki az utcáról belép, rögtön megcsodálhassa. Azután Laila megmutatta a szobánkat, egy háromszor hármast lyukat szorosan a falhoz préselt franciaágygal, dohszagú medvemintás párnákkal és egy keskeny, téglalap alakú faliszekrényvel a fürdőszoba meg a konyha közötti beugróban. Itt eredetileg belső kert volt nyulakkal, baromfival, galambokkal – a beépítés óta alig járt odabenn a levegő.

Estig ki se mozdultunk a házból. Omárék megesküdték, így biztonságos, a szomszédok túl sokat kérdezősködtek rólunk. Azt találgatták, nem is Európából, hanem egyenesen Fekete-Afrikából érkeztünk. *Magari*, ismételték fura kiejtéssel, a Hungary szó nem sokat mondott nekik. Dél előtt többen becsöngették egy kis lisztért, tojásért, dél körül fiatal nő állított be két pizsamába öltöztetett kócos kislánnyal, kérte, lássuk el szépségápolási trükkökkel. A végén szemmel ver valamelyikük, aggódott Omár, miközben sűrű bocsánatkérések közepette kitésszelte a nőt. Kalapácsot, szöveget kerített, majd az ágyunk fölé ormótlan műanyag hamszát akasztott.

Úgy volt, hogy másnap reggel Gízába megyünk, de Omár taxis haverja lemondta az utat. Szervizbe kell vinnie a kocsit, sajnálkozott. Mikor Eszterrel rákérdeztünk, Omár széttárta a karját. Nem tudja, mi történhetett, egy ideje képtelen telefonon elérni a férfit. Holnapra biztosan kész lesz, isten segítségével eljutunk a piramisokhoz. Vagy legkésőbb a visszaút előtt, esküdzött. *Wallahi*, a hét napba belefér minden, pláne, ha egyik helyen sem maradunk túl sokáig.

Laila legjobb barátnője, Asmaa és viháncoló sleppje aznap este nyolc után érkeztek. Egytől egyig európai ruhát viseltek, arcukon erős sminket, a hajukat ríktó színű kendő fedte. Laila tarkóra fésült kontyban éppen akkor lépett ki a fürdőből, ahol cirka másfél óra alatt kikapós Nefertitív maszkírozta magát – gondosan kidolgozott macskaszem, érzéki ajkak, szemtelen, mégis nemes orr. Érméssel, színes gyöngyökkel kivarrt blúzt vett fel, amelynek szegélyéről katonás rendben lógtak a rojtok. Felcicomázva, elégedetten vonult át a szobán, mint ha az ajtón túl nem a szembeszomszéd ütődött, ragyás fia, hanem az isteni Ehnaton ólálkodott volna.

Eszterrel kaptunk tőle kölcsön ruhát, igaz, kevésbé díszítettet. Hogy legyen mit felvennünk, amíg egy másik földrészről előkerül végre a bőröndünk. A rózsaszín flitteres póló kissé bevágott hónaljban, Eszter meg úgy nézett ki a csőujjú blúzban, mint a saját öreganyja, a fakó barackszín sápasztotta. De azért nem agódtuk túl a dolgot.

Indulás előtt visszazaladtam a mosdóba, a lányok elállták előlem az utat. *Yalla*, karolt belém Laila, és az ajtó irányába terelt, gyérünk a belvárosba! Többnyire angolul beszéltek velünk, de néha, a legváratlanabb pillanatokban átváltottak arabra. A hablatyolásukból ilyenkor egy árva szót sem értettünk.

Ameddig az utcára értünk, Laila minimum tizenöt üzlet nevét sorolta fel, ahol első osztályú ruhákat árulnak, csodás fehéreneműket. Csupa nektek való holmit, hadarta. De Mr. Ali ruhatemploma még véletlenül sem szerepelt közöttük. Kérdőre vontam, miért pont ezt az egyet hagyta ki, hisz már második napja hiteget azzal, hogy végre elvisz minket arra a különleges helyre.

Úgy nézett rám, mint egy anyagyilkosra. Amikor kötöttem az ebet a karóhoz, olyasmit mormogott az orra alatt, hogy isten megbocsát majd a hozzám hasonló

nyomorultaknak. Szerencsére nem tűnt haragtartónak, rövid gondolkodás után úgy döntött, tisztázza, hogyan mennek errefelé a dolgok.

Nem kell ezt úgy elsietni, igazította meg farkasmosollyal csillámló, aranyszálas kendőjét. *Oda* a legvégén megyünk, szótagolta, előtte felugrunk kicsit Asmaáékhoz. Ruhát akár holnap is vehettek, *habibi*, de most bemutatlak néhány embernek. Hevesen gesztikulált, kezével időről időre megérintette a vállam. Tudod, ezek még életükben nem láttak európaiat, csicseregte. Nyugi, mért végig aztán kissé leereszkedőn, nem tart majd sokáig. Azzal a többiekhez fordult, nagy hangon magyarázott nekik valamit arabul, amazok hevesen bólogattak. Úgy tűnt, részéről ezennel befejeződött a vita.

Asmaa a karomat továbbra sem engedte el, vonszolt magával a bekötőút irányába. A sarokról már jól látszottak a belváros neonfényei, a végeláthatatlan taxisor. Odaértünk, Laila leintett egy kocsit, bepattant a sofőr melletti anyósülésre. Mi Eszterrel és a többiekkel bezsúfolódtunk hátra.

Lepukkant tömbháznál parkoltunk le, a gyéren megvilágított utcán szemétkucpacok közt kamaszfiúk rúgták a bőrt. Laila kiszállt, kifizette a fuvart, Asmaa pedig előrement, hogy mutassa az utat. A vaksötét, szűk lépcsőházban a lift éppen akkor nem járt, a nyirkos korlátba kapaszkodva indultunk el libasorban fölfelé.

A rokonok a harmadikon laktak, mire felértünk, az ajtó nyitva állt. Odabentről izgatott női hangok és csecsemősírás hallatszottak, a küszöbön egy pillanatra megtorpantam. Egy kéz erélyesen tolni kezdett befelé, fáradj beljebb, hallottam Asmaa élénk hangját a hátam mögül. Mikor nem mozdultam, hirtelen elém pördült, ne vacakolj annyit, nővérem, paskolt meg nevetve. A többiek már várnak.

Ruhákkal teletömött szatyrokkal és háztartási limlommal zsúfolt előszobán át jutottunk a nappaliba, ahol bevetetlen ágyakon középkorú nők heverésztek magas sarkú házipapucsban és lenge otthonkában. Bámulták a tévét, zenét hallgattak, és közben bagóztak. A földön üres csipszes zacskók voltak elszórva.

Beléptünk, az asszonyok körénk gyűltek, tetőtől talpig végigmustráltak, a ruhánkat és a hajunkat tapogatták. Majd nagy hangon Lailáékkal kezdtek el karattyolni. Egyikük eligazgatta az ágyon az agyongyűrt lepedőt, és szívélyes kézmozdulattal helyet kínált bennünket. A szoba túlsó felében mogorva, kendős lány ácsorgott ordító csecsemővel a karjában, látszott, nem igazán örül a kései látogatóknak.

Asmaa sorban végigölelgette őket, hosszasan dicsérte az egyik nagynéni kötösét, amit állítólag szintén Mr. Alitól szereztek be nemrég. A mogorva lány következett, Asmaa megcirógatta a baba céklaszínű arcát, *habibi ja mama*, gügyögte. Az anya tekintete varázsütésre megenyhült.

Mit innátok, kiabálta Asmaa pár perc múlva a konyhából, s kisvártatva nagy tálca dzsússzal érkezett vissza. Kezünkbe erőltetett egy-egy teletöltött poharat, viccelődve megjegyezte, kinyírja azt, aki nem hajlandó megkóstolni a fáraók nemzeti italát. A lötytöt a mangólénél is rettenetesebbnek éreztem, mintha Asmaa egy kevés vízben feloldott kristálycukrot tett volna élénk. Eszter halált megvető bátorsággal kortyolta az italt, önkéntelenül megborzongtam.

Nem ízlik, röhögött Asmaa, talán Stellát hozzak?! Higgyétek el, nincs jobb ennél, a *kaszap* ráadásul csodát művel a bőrrel. Poharával a rokonok felé intett, nincs igazam, lányok?

Amazok egyetértően bólogattak, holott egy szót se értettek abból, amit Asmaa mondott, nem beszéltek angolul. Bámulták tovább a képernyőt. A tévében egy helyi vígjáték ment, a nagynénik felszabadultan kacarásztak a csetlő-botló szereplőkön. A slepp másik két tagja odatelepedett melljük, a csecsemőt tartó nő a belső szobába menekült a zaj és a cigifüst elől. Asmaa kis ideig figyelte a filmet, majd az ablakhoz húzódott, zsebéből bontott doboz Cleopatrát vett elő. Rágyújtott, szabályos füstkarikákat eregetve intett, kérdezne tőlem valamit.

Felálltam, Eszter még küzdött a *kaszappal*. Na, és hogy tetszik a város, váltott Asmaa negédesre. Elképzelted már, hogy itt maradj? Laila most közelebb lépett, kihúzott egy szálát a felénk nyújtott dobozból.

Gyönyörű, háritottam el a kínálást. Főleg a belváros tetszik a pálmafákkal, hazudtam. Nagyon hangulatos. Szerintem Eszternek is bejön.

Egymásra pillantottak, az jó, bólogatott Laila. Omár úgyis szívesen élne Európában. Ti ketten szép pár lennétek, nézett mélyen a szemembe.

Asmaa a kezével telt női alakot rajzolt a levegőbe. Na ja, szép vagy és európai, csettintett. Jó húsos, tette hozzá, igazi *batta*. Hogy is mondják angolul, nevetett. *Duck*. Igen, pont, mint egy kiálló seggű kiskacsa. És nyilván szeretnél férjet.

A férfiak nálunk imádják ezt a típust, helyeselt a barátnője. Omár folyton arról áradozik, mennyire tetszel neki.

Hallgattam. Omár szép, de túlságosan piperkőc pasi volt, a haját zselével hátranyalta, és orrfacsaró parfümöt használt, mint általában a helyiek. Nem tudtam úgy nézni rá, mint egy férfira. Egyszer, amikor kettesben maradtunk, szorosan átölelt, behúzott a szobájába. Apámék nincsenek itthon, lihegte. A bőre izzadsággal kevert édes paculiszagot árasztott, és talán még szantált, a szag erőszakosan kúszott bele az orromba, felkavarodott tőle a gyomrom. Próbált megcsókolni, nem engedtem. Oké, legyen így, biggyesztette le Omár a száját, úgy reagált, mint egy gyerek.

A lányoknak nem mesélhettem el, hogytam, hadd beszéljenek.

Az esküvő után néhány hónapig itt maradtatok, simította meg Laila az arcom, elég, ha utána mentek Magyarországra. Az öcsém okos fiú, búgta, könnyen találna munkát. Na, mit mondasz, sürgetett ellentmondást nem tűrő hangon – nem tűnt fel neki a csalódottságom, amiért rám akarta tukmálni a testvérét. Az sem tetszett, hogy ide-oda rángattak, de úgy éreztem, a vendéglátásért cserébe el kell viselnünk őket. Késő lett volna ezt az egészet visszacsinálni.

Omárral, hidd el, tényleg jól jársz, szívott bele Asmaa a cigijébe. Eszternek meg ott van Sriff, vagy az öcsém, Mohamed.

Na persze, Eszter, vigyorgtam. Legszívesebben a reptérről elindult volna haza, a nyakában lévő Dávid-csillagos medált még a felszállás előtt rejtette a táskájába. Esténként az útikönyvet bújta, sorra vette azokat a helyeket, amiket már ezerszázalék, hogy buktunk. Aztán belefáradt, nem küzdött tovább, csak sodródtunk az eseményekkel.

Tudtam, soha nem kezdene egy arabbal, pláne tíz évvel fiatalabbal. Nem számított, hogy régóta nincs pasija, mint ahogyan nekem sem volt. Asmaa öccse, ha minden igaz, még gimnáziumba járt, de ez nem tartotta vissza őt attól, hogy a haverjaival éjjel-nappal kávéházakban lebzseljen és hasist szívjon.

És te, kérdeztem. Későre járt, sejtettem, hogy az aznapi vásárlásnak is lőttek.

Én nemsokára elutazom, meredt Asmaa a távolba flegmán.

Ha Allah úgy dönt, én is, lazított Laila a kendőjén, szerencsére az apám elenged. Katarba, dolgozni, lelkesedett, egy rokonom intézte el. Szállodába, recepciósna. Elég jó hely, jó és gazdag, riszálta meg a csípőjét, felemelt karral tett egy-két buja tánc lépést. Ott végre találkozom valakivel, sorolta, pár év múlva óriási esküvőt tartunk a tengerparton, minimum ötszáz vendéggel. Fáklyás, dj-s bulit gyümölcskockákkal és a legjobb kajákkal, ahol mindenki sír a boldogságtól.

Szuperül hangzik, mosolygott gúnyosan Asmaa. Lerúgta a cipőjét, és törökülésben elhelyezkedett az ablakpárkányon. Én nemzetközi kurva leszek, fújta hosszan az arcomba a füstöt. A házasság szar, fintorgott. Csipkés, ujjatlan felsőt hordott, alatta feszes garbót, amely csuklógig fedte a bőrét. Nyakában égszínkéek *nazarral* díszített súlyos aranyláncok lógtak rontás ellen.

Kihívóan nézett ránk, fehérre vakolt holdvilágképe megrándult. Nem hiszitek? Hirtelen a padlóra ugrott, majd elénk állva letolta a nadrágját. Merészen szabott tangát viselt, ugyancsak égszínkéket. Egy szót se bírtunk kinyögni.

Ne törődj vele, súgta Laila a fülembe, mostanában eléggé ki van borulva. A szerelme pár napja jelentette be, hogy mégsem válik, Asmaa viszont hallani se akar arról, hogy második feleség legyen. De az apja nem engedi külföldre, az öccsével kísérgetőti mindenhova.

Éjfél körül indultunk haza, a boltok már bezártak. A taxiból szemügyre vettük a zsúfolt kávézókkal tömött belvárost, a sétálóutcán elkülönülve andalgó fiú- és lánycsapatokat, amelyeknek többsége a szökőkútnál lévő olasz pizzázó felé tartott. A kilométeres sor araszolva haladt, a szerencsésebbek Carlo's feliratú papírtálcáról falták a zsíros tésztaszleteket a pálmafák alatt. Laila azt mesélte, Ahmed, a tulaj Milánóban tanulta a pizzakészítést, itthon saját üzletet nyitott, azóta Carlo néven fut. Ez most a legnépszerűbb hely a városban.

Másnap a családdal ebédeltünk. Jött Asmaa is a barátnőivel, de hamar elvonultak Laila szobájába bagózni, ott várták meg az étkezés végét. Azzal mentették ki magukat, hogy idefelé jövet már ettek. Omár anyja galambot sütött, mellé rizst és nyúlós zöldségköretet tálalt fel, a sötétzöld *molocheja* engem leginkább a takonyra emlékeztetett. A fűszeres rizzsel töltött madarakat a háziak gyakorlott mozdulatokkal tépkedték apró darabokra, Omár apja az asztal fölött néha átnyújtott nekünk egy-egy ízletesebb falatot, amit udvariatlanság lett volna visszautasítani.

Az öreg jókedvűnek tűnt, a fiataloktól anekdotázott, mikor nagyjából olyan idős lehetett, mint most a fia, Omár. Kérte, Omár fordítson le mindent, amit mond. Harcoltam az arab-izraeli háborúban, kezdte, régen, legyintett a távolba, még Nasszer alatt. Galambcombbal a kezében imitálta, hogyan vágta el az ellenséges katonák torkát. *Kaput*, nevetett, és beleharapott az omlós húsba, kanalazott mellé néhány falatnyi rizst is. Komótosan rágott.

Pilóta voltam a hadseregben, nézett ránk jelentőségteljesen, később a Sínain vetettek be szárazföldön. Itt rövid szünetet tartott, ivott egy korty vizet, várta a hatást. Negyvennyolc órát rostokoltunk a sivatag közepén étlen-szomjan, azt hittük, nincs tovább, mutatott az ételektől roskadozó asztalra. Intett, hogy vegyünk még.

Eszterre néztem, az arca sápadt volt. Alig nyúlt az ételhez, kanalával a nyúlós masszát piszkálgatta a tányérjában. Átfutott rajtam, attól fél, ha ezek rájönnek,

hogy zsidók vagyunk, rögtön végünk. Elásnak a kert végében, úgy járunk, mint az a szerencsétlen izraeli, akit otthon, abban a kis faluban halálra köveztek. Soha az életben nem találunk ránk. Eszter éppen eleget mondogatta, nem véletlen, hogy a zsidók többsége réges-rég elmenekült ebből az országból, mi bezzeg önként jövünk ide. Én mégsem aggódtam. Omárek nem tűntek emberevőknek, és talán csak az izraelieket utálják, nyugtattam magam.

Az ellenség talált ránk végül, dőlt hátra az öreg jóllakottan. Lepényt, Coca-Colát adtak nekünk, hogy cserébe álljunk át hozzájuk. Hiába próbálkoztak, tett erélyes, hátrító mozdulatot a karjával, ahogy felépültem, megszöktem tőlük. Persze néhányan maradtak, harapta be az ajkát. Besúgók mindig lesznek, dobta megvetően az asztalra az előzőleg leszopogatott csontokat.

A lánya nagy tálca frissítővel jött be a konyhából, rajta kávé, tea, fületlen ibrikben tej, fémtálkában gúlába halmozott cukor.

Na és ti, tett az öreg három kockacukrot a poharába, majd utána még kettőt. Meséljete az otthoniakról.

Az apám? Az öreg bólintott, tényleg kíváncsi rájuk. Nem tudtam, mit mondhatnék. Anyám szolfézsórákat adott, az apám húsz éve banktisztviselőként dolgozott, *Népszabadság*ot járatott, és az erőszak összes létező formáját elítélte. Az Ujlipótvárosban laktak egy piszkosszürke Bauhaus-házban, nem messze a munkahelyétől.

Kiszámítható életük volt. Apámnak annak idején sikerült megúsznia a kötelező sorkatonaságot, az eset részleteiről azóta számtalan családi legenda keringett. Ősei szokásairól ugyan nem sokat tudott, de decemberben nem engedte, hogy fát állítsunk, anyám kedvéért tett némi engedményt – a sárgaréz hanukija a ráaggatott színes szaloncukrokkal jelezte diszkréten a kettős ünnepet. Soha nem vágyott Erebebe, folyton azzal jött, az arabok barbárok, a közel-keletiek pedig még annál is arababbak. Az izraeliek meg bunkók, vágta oda neki az anyám, mire apám legyintett, igaz, de ők legalább a rokonaink.

Észak-Afrikában mindössze egyszer jártak, Kairóban, a nyolcvanas évek végén. Ha néha szóba került az említett Ibusz-út, apám fanyalgott. Gíza, Szakkara csodálatos, kár, hogy ott van mellette az a fővárosnak csúfolt irdatlan, koszos falu, ami tönkrevágja az egészséget.

A zsidó–arab dolgot Omárek előtt nem forszíroztam. Mindössze annyit mondtam nekik, apám egy nagy cégnél tisztviselő, és hogy anyámmal évtizedek óta szépen élnek. *Tamam*, bólogatott az öreg, gyengéden megsimította a felesége karját.

Ebéd után a tengerpartra mentünk, az egyik sportklubban népszerű strand működött. A fiatalok utcai ruhában, farmerban-pólóban fürödtek, az öregasszonyok földig érő galabijában és kendőben gázoltak bele a meleg, sárgásbarna vízbe. A bóják mögött, a távolban óriás óceánjáró hajók látszottak. A bikini fölé, Laila unszolására felvettünk egy-egy biciklisnadrágot, rövid ujjú felsőt – így is megbámultak.

Megbeszéltük, a következő két napban bejárjuk a környéket. Omár nagybátyjaéknál megnézzük a banánültetvényeket, útközben veszünk mangót. Aztán, ha marad idő, hajóznak is. De Omár anyja este elesett a konyhában, csúnyán megütötte a térdét, másnap sem tudott felkelni. Mindenki őt ápolta. Eszterrel ketten nem mertünk az utazásba belevágni, Laila reggel elvitt helyette bennünket a pi-

acra. Asmaa nem jött velünk. Állítólag az apjának segített a boltban, készülni kellett a Ramadanra, azt üzenve, rengeteg a megrendelésük. Laila adta át a kis csomagot is, amit a barátnője küldött nekünk: két, papírba göngyölt csipkés tan-gát Mr. Alitól, pont olyan, mint amilyen az övé.

A piacon bokáig jártunk a hallétól ázott mocsokban, a tömeg ide-oda lökdö-sött. Laila vásárlás előtt mindent alaposan átvizsgálta, egy órán keresztül alkudott a *mashuira*. A halakat az árus vastag réteg korpába forgatta, grillen, belestül sü-tötte ki, majd forrón újságpapírba csomagolta. Az idő nagy részét ezután Omáréknál töltöttük, Asmaa később sem jelentkezett.

Utolsó nap indultunk épp a reptérre, akkor jutott az eszembe.

Előző este a városban andalogtunk, a központnak ezen a részén egymást érték a fényképészműhelyek és az esküvői ruhaszalonok. A kirakatokban közönyös tekin-tetű jegyepárok pózoltak, Laila pedig arról csacsogott, milyen jól állna nekem a strasszokkal díszített korona, amelyet az ara is visel a szemközti fotón. Megígértette velünk, hogy nemsokára újra meglátogatjuk, és mi, Eszterrel a szavunkat adtuk.

Ott álltunk csapzottan a béna kölcsönruhákban, a bőröndjeink aznap érkez-tek meg Kairóba, de már nem volt értelme értük menni a hazaút előtt. Vitatkoztunk, a kikötőben vagy inkább étteremben üssük-e el az időt.

Aztán Eszter a túloldalra mutatott, állítólag látta Asmaát kijönni egy fiatal férfival az egyik boltból. Hosszú fekete leplet viselt, Eszter először alig ismerte meg. Odanéztem, az utcán hömpölygő tömegből nem tűnt ki egyetlen ismerős arc sem – biztos voltam abban, hogy tévedett. Asmaa ügyelt a részletekre, euró-pai ruhákat hordott, amíg találoztunk, egyszer sem vett fel feketét. Azt hajto-gatta, ha az ember jól akar kinézni, és pláne, ha jól akar magának, mindig legyen rajta valami kék.

Elhagyni az Atocha-állomást

1

Kutatásom első időszakában az volt a szokásom, hogy hétköznap reggelenként felkeltem szegényesen bútorozott tetőtéri albérlőben, amelyet Madridba érkezve legelőször megnéztem, vagy hagytam, hogy felébresszenek a La Plaza Santa Ana zajai, mivel nem sikerült beolvasztanom őket az álmomba, aztán feltettem a gázra a leharcolt kotyogóst, és amíg vártam, hogy lefőjön a kávé, tekertem egy spanglit. Amikor elkészült a kávé, kinyitottam a tetőablakot, amely épp akkora volt, hogy az ágyamra felállva ki tudtam rajta mászni, és a tetőn a kávé kortyolva és a spanglit szíva figyeltem, ahogy a téren összegyűltek a turisták, útikönyvük a fémasztalkákon, és a harmonikás is játszott. A távolban: a palota és hosszú felhőcsíkok. Projektem folytatásaként beugrottam a tetőablakon, szartam, zuhanyoztam, bevettem a fehér tablettáimat és felöltöztem. Megkerestem a táskámat, ami-ben volt egy kétnyelvű *Összegyűjtött versek* Lorcától, két jegyzetfüzet, zsebszótár, John Ashbery *Válogatott versei*, a gyógyszerek, aztán elindultam a Pradóba.

A Calle de las Huertason sétáltam végig, odabiccentve a lime-zöld overallos utcaseprőknek, átvágtam az El Paseo del Pradón, bementem a múzeumba, a belépő csak pár euróba került nemzetközi diákigazolvánnyal, rögtön az 58-as teremhez mentem, és megálltam Roger van der Weyden *Krisztus levétele a keresztről* című képe előtt. Az ébredéstől számítva negyvenöt percen belül általában már a kép előtt voltam, így a hasis, a koffein és az álom egymással versengtek szervezetemben, ahogy a közel életnagyságú figurák előtt álltam, és vártam az egyensúlyra. Mária ajultában örökké a földre rogyik, ruhája kékjeit semmi sem múlja felül a flamand festészetben. Testtartása szinte tökéletes visszhangja Jézusénak, akinek súlytalannak tűnő testét Nikodémusz és segítője tartja a levegőben. 1435; 220x262 cm. Olaj, fa.

Ben Lerner (1979) amerikai költő, író, irodalmár, a Brooklyn College oktatója. Három verseskötet szerzője: *The Lichtenberg Figures* (2004 – Lichtenberg-ábrák), *Angle of Yaw* (2006 – A forgás iránya), *Mean Free Path* (2010 – Közepes szabad úthossz), amelyek összegyűjtve megjelentek *No Art* (2016 – Semmi művészet) címmel. Regényei: *Leaving the Atocha Station* (2011 – Elhagyni az Atocha-állomást); *10:04* (2014), illetve előkészületben van a *The Topeka School* (2019 – A topekai iskola) című könyve is. 2016-ban jelent meg a jelentős visszhangot kiváltó *The Hatred of Poetry* című költészetelméleti esszéje, amely immár magyarul is olvasható: A költészet utálata, *Forrás*, 2019/7–8, 126–160.

Költői világának alapját az Ashbery-féle szubszürrealizmus képezi, ugyanakkor a korra, az aktualitásokra mintha határozottabban reflektálna, mint az a New York Schoolhoz kötődő költőknél szokás. Prózájának jellegzetessége az oszcilláció referencialitás és fikció között, illetve ennek metarefektív, esszézerű gondolatfutamokba hajló kommentálása, amelyből végül szellemes, gazdagon rétegzett elbeszélésmód kerekedik ki. (*A ford.*)

Projektem egyik fordulópontja: egy reggel arra érkezem a van der Weyden-képhez, hogy valaki elfoglalta a helyemet. Éppen ott állt, ahol én szoktam, egy pillanatra megriadtam, mintha magamat figyeltem volna, ahogy a festményt figyelem, habár az idegen vékonyabb volt nálam és sötétebb bőrű. Vártam, hogy arrébb megy, de nem tárgított. Azon tűnődtem, talán látott a *Keresztlevétel* előtt, és most azért állt oda, hogy rájöjjön, mit láttam. Zavarban voltam és próbáltam egy másik vásznat keresni a reggeli rituálémhoz, de túlságosan hozzászóltam már ennek a képnek a dimenzióihoz és a kékjeihez, hogy beérem mással. Kifelé mentem az 58-as teremből, amikor a férfi könnyekben tört ki, zihálva levegő után kapkodott. Azért fordult vajon a fal felé – tűnődtem –, hogy eltakarja az arcát, amíg a múzeumba magával hozott bánatával küszködik? Vagy éppen most részesül a *művészet rendkívüli tapasztalatában*?

Régi félelmem, hogy nem vagyok képes részesülni a művészet rendkívüli tapasztalatában, és azt is nehezen tudtam elképzelni, hogy bárki képes rá, legalábbis azok közül, akiket ismertem. Különösen azokra gyanakodtam, akik azt állították, hogy egy költemény, egy festmény vagy egy zenedarab „megváltoztatta az életüket”, kiváltképpen, mivel ismertem őket előtte és utána is, és nem vettem észre rajtuk semmi változást. Habár azt állítottam, hogy költő vagyok, és állítólagos írói tehetséggel érdemeltem ki a spanyolországi ösztöndíjat, többnyire akkor találtam szépnek a verssorokat, ha prózai idézetben olvastam őket az egyetemi oktatóim által feladott tanulmányokban, ahol a sortöréseket perjelek helyettesítik, és így nem egy bizonyos verset közvetítenek, hanem a költészet lehetőségének visszhangját. A művészetek iránti érdeklődésem inkább volt a tényleges műalkotások és a róluk tett állítások közötti szakadék iránti érdeklődés; a legközelebb talán akkor kerültem a művészet rendkívüli tapasztalatához, amikor megtapasztaltam ezt a távolságot, a rendkívüli hiányának rendkívüli tapasztalatát.

Amikor a férfi megnyugodott, ami nagyjából két percbe telt, megtörölte az arcát és kifújta az orrát a zsebkendőbe, amit aztán megint zsebre rakott. Az 57-es terembe lépve, ami üres volt, eltekintve az álmosan pislogó nyurga teremőrtől, a férfi rögtön odament egy kisméretű fogadalmi Krisztus-képhez, amelyet San Leocadiónak tulajdonítanak: zöld tunika, vörös lepel, bánatos arckifejezés. Úgy tettem, mintha más képeket néznék, de valójában szemem sarkából a férfit figyeltem, ahogy a kis vásznat vizsgálja. Egy hosszú percig csöndben volt, aztán megint bögni kezdett. Ez felrázta az őrt is, tekintetünk találkozott, én jeleztem, hogy az előző teremben is ez történt, az ő tekintete arról árulkodott, nem tudja eldönteni, örült-e az illető – talán az a fajta, aki kárt tesz a festményben, leköpi vagy leszakitja a falról, vagy felhasítja a kulcsával –, vagy a műalkotás rendkívüli megtapasztalása hatja meg ennnyire. Megint előkerült a zsebkendő, aztán a férfi békésen átsétált az 56-os terembe, megállt a *Gyönyörök kertje* előtt, békésen méregette, aztán teljesen elvesztette az eszét. Most már három óra volt a teremben – az 57-es langaléta óra, az 56-ost őrző alacsony nő és egy idősebb, lehetetlenül hosszú, ezüstös hajú óra, aki az előtérből hallhatta meg a legutóbbi kifakadást. Az 56-os terem néhány látogatója teljesen elmerült a fülhallgatójából szóló audiotúrában, egyáltalán nem zavarta őket a Bosch-kép előtt kibontakozó jelenet.

Mit tehet egy teremőr, gondoltam magamban, tényleg, mi is *valójában* egy teremőr? Egyfelől a biztonsági személyzet egy tagja, felbecsülhetetlen műtárgya-

kat véd az örültektől, a gyerekektől és a vakuvillanások okozta lassú eróziótól; másfelől ott él a lélek állítólagos diadalai között, és ha pozíciójának van presztízse, az éppen abból a hitből származik, hogy ezek a diadalok tényleg meg tudják ríkatni az embert. Volt valami pátosz az örök bizonytalanságában, ott töltik életük javát az időtlen festmények előtt, de nem kérdeznek tőlük mást, mint hogy mennyi az idő, mikor zár a múzeum, dónde esta el baño.¹ Nem tudtam osztózni a férfi eksztázisában, ha ez az volt, de az örök dilemmája megfogott: kérjék meg, hogy legyen szíves kifáradni velük az előtérbe és próbálják kideríteni, milyen mentális állapotban van, kétségtelenül elrontva ezzel rendkívüli elragadtatását, vagy hagyják szabadon mászkálni kultúrájuk kincsei között, jöllehet örült, s ezzel akár, hogy mást ne mondjak, az állásukat is kockáztassák? Vívódásuk néma színjátékát sokkal inkább magával ragadónak találtam, mint bármely *Pietät*,² *Sírbatélt*³ vagy *Angyali üdvözléte*,⁴ és egynek éreztem magam közülük, ahogyan teremről teremre követtük a férfit. Talán művész, jutott eszembe; mi van, ha mégsem érzi azt az elragadtatást, amit előad, mi van, ha az általa produkált jeleneteknek rá kellene ébreszteniük az intézményt például a teremőrök pozíciójának elmentmondásosságára. Éppen ezen gondolkodtam, amikor a férfi újabb sírásroham végére ért, hogy aztán békésen a múzeum kijárata felé vegye az irányt. Az örök számomra úgy tűnt, inkább szomorúan, mint megkönnyebbülten szétszéledtek, én viszont azon kaptam magam, hogy követem a férfit, ezt a nagy művészt, a múzeumból kifelé a természetfeletti napsütésbe.

*

Kutatásom első időszakának legtöbb hétvégéjén spanyoltanárom, Jorge, akit az alapítvány fizetett, hogy az ösztöndíjasai minél hamarabb folyékonyan beszéljenek spanyolul, magával vitt egy Madridtól negyven percre lévő táborhelyre, ahova a nyelviskolai barátaival jártak szívni, inni, úszni és kavarni. Úgy hívtak, El Poeta, hogy gúnyolódva vagy szeretettel, sose tudtam eldönteni. A sör javát én vásároltam, és hasist is vettem Jorgétól, pedig erősen túlárazta. A táborhely nem volt valami nagy szám: egy tisztás néhány tűzrakóval, mindig tele volt szemetelvel, habár rajtunk kívül sosem láttam senkit, mi pedig gondosan eltakarítottunk magunk után. Nem volt harminc méter a tó. És általában elég meleg volt ahhoz, hogy a szabadban aludjunk. Alig pár szót szóltak hozzám, ahogy öten-hatan ültünk a tűz körül, ittunk és szívtuk a haskámot vagy azt az erős fűvet, amit Jorge dobott be a közösbe később. Én szinte sohase beszéltem, bár próbáltam mosolyogni, a mosolyommal sejtetni, hogy értem, miről beszélnek körülöttem, mintha a mosolyom volna a válasz az elhangzottakra.

Egyik este, amikor már csúnyán be voltam tépve, elég lassan esett le, hogy Jorge a nevemen szólít, nem Poetának, élesen rám szól, a többiek pedig dühösen és hitetlenkedve figyelnek. Rájöttem, hogy mosolyogtam, egyre csak mosolyogtam, egyáltalán nem figyelve, közben meg Jorge egyik barátja, Isabel alighanem

¹ Hol van a mosdó? (*A ford.*)

² Roger van der Weyden festménye. (*A ford.*)

³ Caravaggio *Krisztus sírbatétele* című festményére utal. (*A ford.*)

⁴ Vicente Carducho festménye. (*A ford.*)

valami tragikus sztorit mesélt vagy valami fájdalmas dologról vallott, hangja legalábbis halk volt, könnyei csillogtak a tűz fényében. Legalább egy percbe telt, mire lehámoztam az arcomról a mosolyt, amelyről azt hitték, ez a reakcióm Isabel helyzetére. Ezúttal mégis tettem egy kísérletet, hogy megszólaljak: megpróbáltam elmondani, hogy nem értettem vagy nem figyeltem, de csak értelmetlenül makogtam, nem sok köze volt a spanyolhoz. Csak annyit kellett volna mondanom, hogy elbambultam, elkalandoztam, rettentően sajnálom, ha Isabel azt gondolja, hogy az ő történetén mosolyogtam, de nem tudtam kitalálni, hogy hogyan mondhatnám el ezt vagy bármi mást. Még rosszabb volt, hogy a mosoly automatikusan visszatért, amire a többiek nekem estek, gondolom, hogy mekkora faszfej vagyok, amiért így reagálok arra a dologra, amiről Isabel beszélt. Aztán Jorge haverja, Miguel, aki vagy rokona volt Isabelnek, vagy szerelmes volt belé, hozzám vágta a tűz fölött a sörösdobozát, és azt mondta, töröljem le a vigyort a pófámról – már ha spanyolul létezik ez a kifejezés. Önkéntelenül, idegesen felnevettem, aztán rémülten tudatosítottam magamban, hogy nevetésem egyáltalán nem tűnik idegesnek, ami tovább tetézte az inzultust. Isabel a tenyerébe temette az arcát, aztán felállt, kiment a tűz fényköréből, a tő felé indult, a társaságból a másik két csaj utánament, Miguel pedig fenyegetően odaállt fölé. Jorge tartotta vissza. Mostanra legalább annyit tudtam már ismételve, hogy bocsánat, bocsánat, de Miguel kiszabadult a fogásból, vagy Jorge elengedte, és szájba vágott.

Nem volt erős ütés, de arra gondoltam, jobb, ha kiterülök. Miguel ordított velem, és a hangzavarra Isabel és a barátnői is visszajöttek a tótól. Miguel hagyta, hogy Jorge elvonszolja és lenyugtassa. Éreztem az épp csak felhasadt ajkamból kiserkent vér ízét, erősen beleharaptam a sebbe, hogy elmélyítsem, hogy úgy tűnjön, komolyabb a sérülésem, és így jobban megsajnáltsam magam, ami talán ellensúlyozhatja a mosolygásom okozta kárt. Az arcomat a tenyerembe temetve eljátszottam, hogy szenvedek, és alaposan szétkentem a vért, úgyhogy amikor végre összeszedtem magam és visszamentem a tűzhöz, Isabelnek elakadt a lélegzete, jaj, anyám, jaj, Istenem, mondta. A beállt csöndben elsétáltam a tóhoz, és elkezdtem lemosni az arcom. Pár másodperc múlva lépéseket hallottam a száraz fűben: Isabel jött.

– Sajnálom – mondta.

– Nem, én sajnálom – mondtam. – Nem értem, a történetet, amit korábban meséltél – talán ezt mondtam neki. – Borzalmas a spanyolom. Nagyon idegesít.

– Jól beszélsz spanyolul – mondta. – Mi van az arccoddal?

– Az arcom jól van – mondtam, amire elnevette magát. Kibontotta a haját, kendőjét belemártotta a vízbe, kicsavarta, lemosta vele a maradék vért az arcomról, aztán újra megmártotta és kicsavarta. Belekezdett valamibe a holdról, a hold tükröződéséről a vízen, vagy a teliholdra fogta Miguel viselkedését vagy általában az esti drámát, bár nem volt telihold. Hosszú haja volt, talán a teremőrnél is hosszabb. Aztán alighanem arról mesélt, hogy milyen volt gyerekként úszni ebben a tóban, vagy azt mondta, hogy a tavak a gyerekkorára emlékeztetik, vagy azt kérdezte, hogy gyerekként szerettem-e úszni, vagy azt mondta, hogy amit a holdról mondott az előbb, gyerekes. Aztán megkérdezte egy Lorca-versről, hogy ismerem-e, rengeteg szín volt benne és puhán ejtette az r-eket, ahogyan én nem tudtam. Megkínált cigivel, rágyújtottunk, a vizet néztem, addigra kijózanodtam.

Tudni akartam, miért sírt korábban, és e vágyamat sikerült úgy kommunikálnom, hogy többnyire a „tűz” és a „korábban” szavakat ismételtetem. Egy hosszú pillanatra elhallgatott, aztán beszélni kezdett. Az otthonáról mesélt valamit, de hogy a rokonokról vagy konkrétan a házukról, nem tudtam eldönteni. Utcaneveket és hónapok neveit hallottam, felsorolást, talán könyvek vagy dalok lehettek. Nehéz időszak vagy nehéz időjárás, korszak, nagybáty, változás, egy hasonlat a nyárról, valami arról, hogy vett egy piros kocsit és/vagy karambolozott vele. Számos lehetséges történetet formáltam a beszédéből, ott rögtön, szóval nem arról volt szó, hogy nem értettem meg, inkább arról, hogy beszédének akkordjait érttem, a lehetőségek mindegyikét. Ma egy éve, hogy nagybátyja halálos balesetet szenvedett egy salamancai utcán. A nyáron végre rábeszélte a drogos barátját az elvonóra, aki most nem akarja látni és elköltözik Barcelonába. A szüleinek, akik egy kisvárosban élnek, költözniük kell a jelzáloghitelük miatt, neki pedig át kellett szortíroznia a gyerekkori játékaival tömött dobozokat. Összeveszett az egyik testvérével a háború miatt. A képesség, hogy a lehetséges jelentések között legyek, hogy meghagyjam őket tornyosuló-elülő hullámmásukban, hogy hatályon kívül helyezzem a kizárt harmadik elvét, a mondatok igaz vagy hamis voltát, amikor spanyol szót hallok – ez áttörést hozott a projektemben, fázisváltást. Csöndben maradtam, arcomat San Leocadio festménye után formáztam.

*

A Pradóból rendszerint egy El Rincón nevű kis kávézóba szoktam menni, ahol ettem egy szendvicset, egyszerű kenyeret chorizo-kolbásszal, rajtam kívül más nem szokott itt enni ilyenkor, hacsak nem a turisták, messze még ilyenkor a spanyolok ebédideje. Aztán elsétáltam a pár utcányira lévő El Retiróba, a város szívében álló parkba, kerestem egy padot, elővettem jegyzetfüzeteimet, a zsebszótárat, a Lorcát, és betéptem.

Ha sütött a nap, és megfelelően adagoltam a dohányhoz a hasist, és ha voltak a közelemben emberek, de távolabb, úgy, hogy éppen hallhattam beszédüket, de azt már nem, hogy milyen nyelven beszélnek, finom eufóriahullám futott át rajtam. Még órákig sütött a nap, a spanyolok számára még el sem kezdődött igazán a délután. Ősztöndíjamból még több hónap hátravolt, épp csak elkezdődött, de nem fog sokáig tartani – ilyen és ilyen dátummal visszatérek az életembe, mások számára egy fokkal érdekesebb leszek a külföldön töltött idő miatt, lefogyok talán, de egyébként nem változom. Nem kell kialakítanom az életemet Madridban az egyszerűbb rutinokon túl. Nem kell törődnöm azzal, hogy kapcsolatokat építsek, bármit is jelentsen ez. Enyém volt a végtelen nap, több hónapnyi végtelen nap, ám visszatérésem dátuma megkötötte e kötetlenséget, s így nem vált fenyegetővé. Ilyenkor elöntött valami, amit szeretetnek gondoltam, mindenekelelt a kéznél lévő dolgok iránt: a fecskék iránt, ha ezek azok, ahogy a porban ugrálnak, az őszöreg fák sétányai iránt, a királyok és királynők kőszobrai iránt, amelyekkel a turisták fotózkodnak, a park mesterséges tava, az El Estanque csillámló vízfel-színe iránt. A Topeka iránti szeretet: a telefonpózna tetején ülő ölyv, a fiúgyermek, a melegítőnadrágjába dugott jelzőpisztoly, a teknősbéka-harapás vagy pe-

tárda miatt elvesztett ujj iránt. A kopaszerős és a tokaszakállá iránti szeretet, szeretet, amit csak az édesanyák bírnak el. Szeretet minden bébiszitterem iránt, kivéve James-t. Szeretet a birkózó iránt, aki lezuhant a víztoronyból, ahol mutatóványa készült. Aztán Providence iránt: az első összeomlás a kazlak között, a receptre felírt dolgok felszívása a csillagok tompa gyermekeivel, ráeszmélni New Yorkra, ahogy alagútból vagy álomból bukkansz elő, a „gazdagság” újradefiniálása, szeretet az olvasatlan verseskönyv, Cyrus és a közös sétáink iránt. De mindennél erősebb szeretet *az iránt a másik dolog iránt*, a hangot elnyelő védő hártayafal iránt, az élet fehér gépezete iránt, a középtávban gyűlő árnyak iránt, habár ezzel közel sem mondtam semmit, és minden más textúrája iránt.

Ezeket a napokon azon dolgoztam, amit fordításnak neveztem. Felcsaptam a Lorcát többé-kevésbé véletlenszerűen, átirtam a jegyzetfüzetembe a rectóról az angol fordítását, aztán elkezdtem változtatni rajta, kicseréltem szavakat másik, aszszociált szavakra, és/vagy összekevertem a sorok sorrendjét, aztán újabb és újabb változtatásokat végeztem, egyikből következett a másik. Vagy kikerestem a lecserélni kívánt szó spanyol megfelelőjét, és kerestem egy ahhoz hasonló hangzású angol szót („Az égbolt íve alatt” átalakult: „A cielo íve alatt”, amiből az lett, hogy „A cselló íve alatt”). Aztán ezt összefűztem azzal a prózai szöveggel, amit a másik füzetben vezettem („A cselló íve alatt / Felcsapom a Lorcát”, és így tovább).

De ha nem sütött a nap, vagy ha rosszul adagoltam a cuccot, ha túl sok ember volt körülöttem, vagy éppen alig lézengtek a parkban, feneketlen mélység nyílt bennem szívás közben. Ilyenkor már riasztóan végtelen volt a délután, úgy éreztem, sosem érkezik el az este vagy a másnap reggel az 58-as teremben, a táj ezüstje és zöldje elfolyt. Nem tudtam rávenni magam, hogy kinyissam a könyvet. Rosszabb volt, mintha élmelyegtem voltam; *én voltam az élmely*, vonós hangszeren lejátszhatatlan adagio. A belső távolságok kitágultak és összerogytak minden lélegzetvételnél. Olyan volt, mintha nem sikerült volna felébredni időben a rémálomból, most ebben kell élned, érezd magad otthon. Ő, ha mondhatom így, ugyanezt érezte már gyerekkorában is, amikor táborba küldték, úgy tűnt, szíve egyszerre ver hevesen és áll tétlenül. Aztán lélegzete elakadt, széttört, mintha tízezer méteren kitorne az üveg, és hirtelen mindent kiszippantana a vákuum. Elszürkült, hiszen rosszul állt a szénája, saját maga tünete lett. Összeszedte az erejét, hogy benyúljon a táskájába, kinyitotta a gyerekzárás üvegcsét, s ahogy a nyelvére helyezte a sárga pirulát, mutató- és hüvelykujja között szétmorzsolta. Aztán várt és várt, míg végül lassanként enyhülni kezdett a helyzet. Rájött, hogy melege van; nem, arra, hogy fázik. Megtapogatta az arcát, keze és arca idegen volt, az előbbi jéghideg, utóbbi tűzforró. Az El Estanque melletti telefonfülkékre gondolt. Használhatná a telefonkártyáját, fölhívhatna valakit otthon, hogy megnyugtassa. De ott hét vagy nyolc órával korábban van, mindenki alszik. És milyen felnőtt ember, ha ő az egyáltalán, telefonál haza pánikolva minden ok nélkül, ahogyan gyerekként hazatelefonált, sírva, hogy kérlek titeket, vigyetek haza. Felfigyelt az idegen ízre a szájában; valaki másé volt a nyála, undorodott attól, hogy le kellett nyelnie. Ez, mondta magának nagy szakértelemmel, a skizofrénia jele. Ez az úgynevezett személyisége gyors fragmentálódásának kezdete, kezeltened kell majd magad. Érezte a bőréhez érő kórházi papírruhát. A szájába morzsolgott még egy nyugtatót és felállt, aligha a saját lábán, és elindult a főbejárat felé.

Az El Paseo del Prado többi látogatója furcsán tekintett rá. Kifejezetten az volt az érzése, hogy mindenki, aki elment mellette, megállt és utánafordult, hogy őt figyelje. Nehéz volt nem rohanni. Lakása távolodott közeledésére. A mellette elhajtó kocsik kinevették. A tudat, hogy ez az egész csupán illúzió, csak rontott a helyzeten.

Felrohant a hat sor lépcsőn, megkereste a kulcsát, ledobta a táskáját és belevetődött az ágyba. Teljesen bebugyolálta magát a takaróval. Így töltötte a sziesztámat.

*

Legtöbbször, amikor felébredtem a sziesztámból, fölvettem a kotyogósban főni a kávé, és tekertem egy rakétát, amíg vártam, hogy lefőjön. Amikor elkészült, megengedtem a vizet a zuhanyzóban és vártam, hogy igazán meleg legyen a víz, aztán beálltam a zuhany alá, és ott ittam meg a kávémat, hagytam, hogy a víz felhigítsa az eszpresszómat, hagytam, hogy a gőz és a koffein lassan kitisztítsa a fejemet.

Kutatásom első fázisában úgy hittem, egész Madrid alszik szieszta idején, hajlamos voltam azt hinni, magam is csatlakozom a szunyókáló fővároshoz, ám később megtudtam, az összes ember közül, akit ismertem Madridban, egyedül én voltam az, aki ezt az időszakot valóban alvással töltötte. Ha jól haladtam a fordítással az El Retiróban, ha megülte gyomromat a sűrke gomoly, a szieszta után így is, úgy is majdnem ugyanúgy éreztem magam, azaz nem éreztem semmit, habár egy órával többet aludtam, ha bevettem a nyugtatót, és ha valami miatt különösen zaklatott voltam, volt valami enyhe kaparás, vegyszeríz a torokban. Gyerekkorom óta ismertem ezt az enyhén kaparó vegyszerízt, és úgy hittem, mindenki más is ismeri, hogy van annyira közismert, mint a vér rézíze, és hogy ezek összefüggnek, habár később megtudtam, hogy egyik ismerősöm sem ismeri ezt az ízt, legalábbis nem úgy, amilyennek én leírtam: a pánik különös utóízét. Odahaza sohase szundítottam, úgyhogy a szieszta drámai hatással volt az időérzésemre, vagy úgy tűnt, hogy megkettőzte a napomat, a reggelre emlékezni olyan volt, mintha a tegnapi napra emlékeznék, vagy teljesen háttérbe szorította a napom első felét.

Miután megszárítottam és felöltöztem, meggyújtottam a rakétát, kitöltöttem a maradék kávé, és ha a parkban sikerült befejeznem egy fordítást, akkor begépeltem a laptopomon és elküldtem e-mailben Cyrusnak. Bár a lakásomban volt internet, e-mailjeimben mindig azt állítottam, hogy egy internetkávézóból írok, és hogy szabad időm véges. Igyekeztem a beérkező levelek nagy részére nem válaszolni, remélve, hogy ez azt a látszatot kelti, offline vagyok, elfoglalt a tapasztalatszerzés, miközben időm nagy részét valójában online töltöttem, különösen a késő délutánokat és a kora estét, általában szörnyű videókat nézve. Miután írtam Cyrusnak, megpróbálkoztam a *Don Quijote* kétnyelvű kiadványának olvasásával, ettem valamit, általában chorizót, keménysajtot, olívbogyót, savanyított fehérspárgát, bontottam egy palack bort, otthagytam a *Don Quijotét*, és Tolsztojt olvastam angolul; legfontosabb regényeit leárazták a Casa del Libróban.

Az volt a tervem, hogy spanyol mesterművek olvasásával fogok megtanulni spanyolul, és arról fantáziáltam, milyen is a természete és a hatása annak a spanyoltudásnak, amit így szereznek, hogyan találkozik a nyelv archaikus íze és

formálisan emelkedett retorikája a mindennapok dolgaival, azt a benyomást keltve, nem idegen országból, hanem idegen korból származik beszélője; elképzelttem, hogy egy gyönyörű és ritka választékos fordulatot használok a tábortűznél ülve, miután Jorge rádörrentett arra az erős fűre, és figyelem a többiek arcát, ahogy rádöbbennek, hogy nem azért nem értenek, mert tudatlan vagyok vagy mert akcentussal beszélek, hanem mert ők nem járnak nyelvük e magaslatain, ahol én. Elképzelttem az ő szemszögükből ezt a folyékonyan elsajátított, emelkedett beszédmódot: auratikus, példám a nyelvük mélyén szunnyadó titkos erők példája, így aztán már hallgatásaim is jól megmunkáltak, beszédesek. De sosem éreztem rá a spanyol próza ízére, részben mivel túl sok szót kellett kikeresnem, így nem tudtam megtapasztalni a mondatok sodrását; nem volt türelmem ismét és ismét újraolvasni ugyanazt a részletet, hogy a szavak pontjai vonallá álljanak össze. Rájöttem, hogy bármely cselekménynél vagy a szó szoros értelmében vett értelemnél fontosabb volt számomra a pusztá irányultság, amit prózaolvasás közben éreztem, a múlt idő textúrája, az élet fehér gépezete. Még a legdrámaibb jelenetekben is, mondjuk, amikor Natasha velem van, de mindegy, nem az mozgatott meg leginkább, ahogy patetikusan egymás mellé érnek, aztán elmennek egymás mellett, inkább a viszonyiszavak és a kötőszavak stb. mechanizmusai, az állítás sodrása erősebb volt magánál az állításnál.

Költészetet olvasni, ha egyáltalán az olvasás a megfelelő szó erre, egészen más dolog. A költészet mindegyre lerázta magáról figyelmemet, opálos és távoli volt és nem volt hajlandó beszippantani: névelői, viszony- és kötőszavai nem oldódtak érzéssé és sebességgé, az ember belezuhanhatott a szavakat elválasztó közökbe, ahogyan próbálta őket egymáshoz kapcsolni. És azáltal, hogy nem volt hajlandó beszippantani, a költemény fenntartotta a magasabb rendű beszippantatás lehetőségét, amelyre nem vagyok méltó, a roncs életemből elérhetetlen mély tapasztalatot, így aztán a költemény saját külsőségének figurájává vált. Sokkal könnyebb volt spanyol verset olvasnom, mint spanyol prózát, mivel a tudatlanság és a bizonytalanság és a kudarc, amely a versolvasásra tett kísérlet részét képezte, ismerős volt, ami negatív erővel ruházta fel a költeményt, a kudarc, hogy nem képes megadni, megadott, valamennyire legalábbis. A képtelenségem, hogy megértsem a spanyol verset, vagy hogy a spanyol vers megértsem engem, arra emlékeztetett, amiképpen képtelen voltam megérteni az angol verset vagy megértetni magam az angol verssel, ebben az értelemben akárcsak egy anyanyelvi beszélő. Szóval miután abbahagytam a *Don Quijotét*, ettem, kivertem, olvastam némi Tolsztojt, fölvittem a tetőre a maradék bort és egy kortárs spanyol versantológiát, és a nap utolsó fényénél abból olvastam valamennyit.

*

Ahogy az este leszállt, a La Plaza Santa Ana kezdett megtelni turistákkal, de elvétve lehetett látni itt találkozó Madrileñosokat is, puszi jobbról-balról, habár a helyiek csak jóval később jöttek elő nagy számban. Számos nyelvet lehetett hallani, az amerikai vagy az ausztrál angol volt számomra a legfülsértőbb, széklabak nyikordultak a kövezeten, evőeszközök karcolták a tányérokat, poharakat vettek el a fémasztalokról vagy tették le őket, és rendszerint volt egy hegedűs,

ártalmatlanul ügyetlen. A távolban utasszállítók tartottak a Barajas felé, szárnyukon lassú fények villogtak, mögöttük a kondenzcsíkok halvány rózsaszínek, aztán belevesztek a sötétbe. Úgy képzeltem, az utasok láthatnak, azt képzeltem, utas vagyok, és láthatom magam, ahogyan felnézek magamra, ahogy lenézek.

Ösztöndíjam első időszakában nem ismertem mást Jorgén és a barátain kívül, és ők hétköznapi esténként soha nem hívtak el sehova; nem tudom, hogy is hívhattak volna el, hiszen Jorgéval csak péntekenként találkoztam a nyelviskolában. Nem volt telefonom, és nem tudhatták, hol lakom. Mivel nem jelentem meg egyetlen rendezvényen sem, amelyet az alapítvány rendezett, nem volt kivel társulnom, hogy együtt tegyük meg azt, amit madridi tartózkodásom alatt illik megtenni: egyik bárból a másikba vándorolni, egyre jobban bebaszva, aztán betérni egy többemeletes diszkóba, ahol valami borzasztó technóra kell táncolni, ha egyáltalán ez a megfelelő szó, órákon át smárolgatni, aztán enni egy chocolate con churros-t, és hajnaltájban hazatántorogni. Lenyűgözően sok korosztály rutinjának volt része az éjszakázás; éjfélkor a téren még játszottak a gyerekek; a középkorúak reggelig ittak. Nem voltam hozzászokva ehhez az időbeosztáshoz, sem az ekkora közösségi terekhez. Noha úgy gondoltam, felette állok holmi tivornyázásnak, ami azt illeti, iszonyúan vágytam arra, hogy valamiképpen részt vehessek benne, egyrészt mivel rettentően unatkoztam éjszakánként, másrészt mivel tagadhatatlanul vonzott a levegő libidinális töltete. Persze nem ülhettem le egyedül a téren, habár láttam ilyen férfiakat is, sörük mellett ott volt az útikönyv, és nem mehettem oda valamelyik kalandor társasághoz, hogy megkérdezzem, velük tarthatok-e, de rájöttem, attól még a lakásomból kimehetek, és szégyentelenül vegyülhetek el az éjszaka áramában, amíg céltudatosan haladok, úgy téve, mintha tartanék valahova.

Tekertem egy-két rakétát és beraktam őket a cigik mellé, ittam egy pohár vizet, fogat mostam, lesétáltam a lépcsőn, a házból kiléptem a térre. Ahogy átvágtam a téren, úgy éreztem, mintha figyelném magam a háztetőről; onnan láttam, hogy túl gyorsan megyek, úgyhogy megálltam és rágyújtottam egy rakétára vagy egy cigire, aztán továbbsétáltam, már kevésbé örült tempóban a Puerta del Sol, a város igazi központja felé, amit pár perc alatt elérhettem. A Solra érve megálltam és eldöntöttem, hogy melyik irányban fogok úgy tenni, mintha arra volna dolgom.

Leggyakrabban a Gran Vía-n sétáltam végig, ahol kinn dohányoztak a prostituáltak lesötétített kirakataik előtt, narancs vagy bíbor szájfényük tompán csillogott, idővel beértem Chuecába, a melegnegyedbe, amely, így írták az útikönyvek, vibráló éjszakai életéről ismert, de amerre általában nem járt annyi amerikai. Chueca utcái olyan szűkek voltak, tere pedig annyira tele volt ezekben a hónapokban, hogy könnyű volt úgy járkalni a tömegben, hogy a jobboldon lévő azt higgye, a baloldon lévővel vagy, és fordítva. Ugyanez volt igaz a különböző, dugig levő bárokra: rendelhettem piát és állhattam a bár közepén unott arccal, és az emberek azt hitték, valamelyik közeli társasághoz tartozom. Ami azt illeti, gyakran történt, hogy valamely nagyobb társaság tagjai megszólítottak abban a hitben, hogy hozzájuk tartozom, csak még nem találkoztak velem. Az általános lármában szinte semmit se hallottam, de mosolyogtam és bölintottam és olykor megemeltem kissé a poharamat, aztán odafordultam a társasághoz, amelynek egyik tagja megszólított – lassan beszippantottak.

Így ismertem meg Arturót, ami projektem egyik fordulópontja volt. Egy igen zsúfolt chuecai bárban voltam, vegyes közönségben, marokkói dekoráció és flitteres párnák mindenhol, éppen egy émelyítő mojítót ittam, amikor megjött, és sorban köszönt a társaság tagjainak, amely körül én is ólálkodtam. Engem is barátságosan átkarolt a többiek után, aztán – mivel én voltam a legközelebb a pulthoz – megkérdezte, hogy kérek-e valamit inni. Amíg vártunk, arról kérdezett, honnét ismerem ezt és ezt, gondoltam, azokat, akik összehívták a gyülekezetet. Megvontam a vállam, mintha azt jelezném, mindenki ismeri ezt és ezt. Aztán azt kérdezte, hova valósi vagyok, amire azt hazudtam: New York. Erre vagy azt mondta, hogy nemrégén járt New Yorkban, vagy azt, hogy hamarosan New Yorkba utazik. Milyen ügyben, kérdeztem. Vagy azt válaszolta, hogy egy koncertre, vagy hogy ő fog koncertezni, vagy valami más előadóművészetről volt szó. Mit csinálsz Madridban, kérdezte. Itt előadtam annak a válasznak egy változatát, amelyet a providence-i spanyolvizsgámra bifláztam be, egy hosszú választ, amelyet egy folyékonyan beszélő barátom komponált meg, s érintette a spanyol polgárháború fontosságát, amelyről én semmit sem tudtam, egy írógeneráció számára, akik közül csak keveseket olvastam. Szándékom szerint, magyaráztam, egy hosszú, kutatásra alapozott költeményt tervezek írni, amely a háború irodalmi hagyományával foglalkozik. A válasz meglehetősen összetett volt grammatikailag, projektem jelentőségét feltételes módban, folyamatos múlt idejű kötőmódban és jövő időben fejtettem ki. Meglepetésemre és rettenetemre Arturo érdeklődése kiéleződött és alaposan megszórt kérdésekkel: találkoztál már ezzel és ezzel a tudóssal vagy költővel, elmentél már ebbe és ebbe a múzeumba vagy archívumba. Nem lehet beszélgetni a zajtól, mondtam neki. Rendelt két sört, és amikor megkaptuk őket, fizetett, és intett, hogy menjünk ki az utcára.

Kint rágyújtottunk, aztán mielőtt megismételhetette volna a kérdéseit, sietve mondtam neki: nem jó a spanyolom. Egész jól olvasok, hazudtam, de beszélni nem tudok. Nevetett és azt kérdezte különböző emberekről, hogy ismerem-e őket, mikor mondtam, hogy nem, azt mondta izgatottan, hogy akkor be kell mutatnia nekik. Nagyon kedves vagy, hajtogattam, amin nagyon jól szórakozott. Divatosan öltözött emberek üdvözölték őt egyre-másra, ahogy elmentek mellettünk. Elmondta, hogy egy galéria tulajdonosa vagy dolgozója Salamancában, a város legsikkesebb negyedében, és hogy a fivére vagy fiúja híres fotós, vagy híres fotókat adott el, vagy híres operatőr. Arról is beszélt, hogy a galériája költők kedvelt gyülekezőhelye, gyakran szerveznek felolvasásokat, aztán hosszan beszélt, számomra alig követhető fogalmakat használva, saját költészet iránti szeretetéről, felsorolt rengeteg spanyol költőt, akikről még sosem hallottam, illetve a kötelezően említendő Lorcát. Odaadta a galériás névjegykártyáját, aminek a hátára ráírta a mobilszámát, aztán barátságosan átkarolt és visszavitt a társasághoz. Ott mindenki azt gondolta, hogy Arturo egyik barátja vagyok, bemutatkoztunk, és a hozzám két legközelebb álló nővel, Teresával és Esterrel pusztit is váltottunk. Arturo rögtön bekapcsolódott a beszélgetésbe, én pedig eliszkoztam a pulthoz még egy mojítóért, és minden alkalommal, amikor azt hittem, rögtön megszólítanak, mindig kerekelt oldottam a pulthoz. Hogy valakinek hozhatok-e valamit, csak úgy kérdeztem meg, hogy rámutattam a poharamra vagy az övékre, és felvontam a szemöldököm; Ester eltűnt egy idő után, de Teresát és Arturót jó né-

hány mojitóra meghívtam, amikor aztán azon kaptam magam, hogy lelkesen magyarázok Teresának a projektemről, rájöttem, hogy túl sokat ittam.

Levegőznöm kell, mondtam, és kimentem a lassan forgó bárból, haza akartam sétálni, aztán az ágyba ájulni. Még a bár falának dőlve próbáltam magamat összeszedni, amikor meglepetésemre hirtelen magam mellett találtam Arturót és Teresát, azt kérdezték, jól vagyok-e. Igen, mondtam, és egyszerre kihúztam magam, amitől visszatért a forgás, kétszeresen – rájöttem, hogy hányni fogok. Átmentem az utcán, ahol nem volt annyi ember, volt viszont egy kuka, ám épp mielőtt elértem volna, valóban elhántam magam. Mire jobban lettem, felálltam, ők ott voltak a túloldalon, rám vártak. Teresa cigizett, Arturo pedig egy palack vízzel kínált mosolyogva. Odamentem, kiöblítettem a számat, ittam is pár kortyot, és megköszöntem. Hazaviszünk, mondta, úgymint indulni akarunk egy másik buliba.

A kocsi ülve szégyelltem volna bevallani Arturónak, hogy alig tíz percre lakom gyalog, de, mint kiderült, nem volt rá szükség. Teresa rágyújtott egy spanglira, aztán hátrapasszolta nekem, a slukk forró kúp volt a torkomban, ami aztán a mellkasomba vándorolt, hogy a bordáimat feszítve töltsön ki. Rájöttem, hogy elzsibbadt a nyelvem, de legalábbis bizsergett, nem tudtam megmondani az utca nevét, és ez egyszerre tűnt rettentőnek és viccesnek. Vállamra hajtottam a fejem és néztem, ahogy elsuhanak mellettünk a fények, szépnek találtam, aztán rájöttem, hogy ezt angolul mondtam, hogy az elmúlt hosszú percek folyamán azt soroltam, mi mindent találok szépnek az úton; utcalámpákat, szökőkutakat, a platánokat, ha ezek azok voltak. Projektem első fázisában csak nagyon ritkán beszéltem spanyolul, de szinte egyáltalán nem volt módom angolul megszólalni, úgyhogy szinte kiszakadt belőlem az angol szó, ahogyan elhagytuk a várost és rátértünk az autópályára. Arturo és Teresa úgy döntöttek, magukkal visznek a partira, vagy talán én kértem őket. Figyelemre méltó ékesszólással és gördülékenyen – így hittem legalábbis – arról beszéltem, Cyrus hogyan szokott Providence-ben denevéreket etetni esténként; kifejtettem a költészet – minden médium leghalottabbika – valamifajta elméletét, kádenciáim olyan mozgalmasan kacskaringóztak, hogy úgy képzeltem, Arturót és Teresát végül arra fogják kényszeríteni, elismerjék gondolataim mélységét, sőt, felfoghatatlan mélységét, eltekintve persze néhány rokon gondolattól, s így megtapasztalják gondolkodásom periodicitását anélkül, hogy figyelmüket elvonnák az egyes gondolatok. Grammatikát beszéltem, mely tiszta és univerzális, egyszersmind a nyelv zenéjének magasabb formáját is megtestesíti: ahogy hallgattam magamat, elámultam angolom remek hangmintázataitól, apró változások rezonáltak és sziszegtek a réshangokban, és ezek a fület kényeztető finom variációk törvényerőre emelték az egyes szavakat, a nyelv azzá az élménnyé vált, amit leírt. Aztán valamikor elájultam.

Egy hosszú, körkörös kocsibehajtón parkoltunk egy csomó másik kocsival mellette, Arturo és Teresa beszélgettek, Teresa Arturo hajával játszott és Arturitónak becézte. Egy erőltetetten modern ház előtt ültünk, alacsony, terpeszkedő építésű, fehér kő és több hektárnyi üvegfelület. Elkaptam Teresa pillantását a visszapillantóban, megkérdezte, hogy vagyok. Arturo kinyitotta a kocsiajtót, és mi is kiszálltunk; megkérdeztem, hol vagyunk, amire Arturo azt válaszolta, hogy a pasimnál. Teresa belém karolva lépett a házba, talán azért, hogy azon ironizáljon,

viccből magukkal hoztak egy részeg amerikai idiótát, vagy azért, mert egy kicsit aggódott értem a kocsiuton lejátszódott jelenet után, nem tudtam eldönteni, csak reménykedhettem. Ahogy beléptünk, emlékeztettem magam, hogy lélegezzek nyugodtan. Csomó jóvágású alak volt ott a mindent beterítő fehér szőnyeges nappaliban a minimalista bútorok és a nagy körültekintéssel megvilágított, monumentális festmények között. Rengetegen köszöntek nekünk, és Teresa elengedett, hogy üdvözölje őket, a napnál is világosabb volt, hogy kilógok a társaságból. Szerencsére volt egy stratégiám az ilyen helyzetekre, amit a számtalan New York-i utunkon fejlesztettem ki a csillagok tompa gyermekeivel: valamivel tággabbra nyitottam a szemem, mint általában, meghatározott mértékben, kissé felvontam a szemöldököm és hagytam, hogy szám sarka kezdődő mosolyra görbüljön. Ezt az arckifejezést tartottam aztán fent onnantól, hogy elértem, ami aztán kétkedést és ismerősséget fejezett ki, unalmat, amit alig tart kordában a környezetem iránti felszínes antropológiai érdeklődésem, van ebben az arckifejezésben jó adag megvetés is, ami reményeim szerint olvasható politikaiként, mintha azt sugallná, hogy e frivol éjszakám után visszatérek majd saját harcom frontvonalába, ami ezt az élményt teljesen lenullázza végül. Az arckifejezés célja az volt, hogy magam válasszam meg, milyen hiányosságokat mutatok meg magamból, hogy nem éppen divatos frizurám és ruhám a tüntetés erejével hassanak: kívülálló vagyok, ismerem és elutasítom az életeteket, de most visszatértem egy közvetlenebb és igazabb valóság nagyköveteként.

Teresa ismét belém karolt és a hatalmas szoba sarkában álló bárpulthoz vezetett. Miután töltöttünk magunknak, kivitt egy óriási udvarra, ahol volt még egy bár és egy nagy könnycsepp alakú, halványan megvilágított, kék csempés medence, amelyben még többen fürödtek, köztük néhány félmeztelen nő is. Próbáltam tartani felvett arckifejezésem, ahogy Teresa elvezetett a medence mellett valami kőkertbe, ahol egy kisebb csoport gyülekezett egy központi alak körül, aki gitározott és énekelt, az előadó egy kőpadon ült, a többiek a földön, Arturo már közöttük volt, mi is leültünk.

Arcom itt nagy csatát vívott a zenével. Először zavarónak és rémisztőnek találtam a többiek csinos arckifejezését, az arcokat, amelyek olyan fokú elmélyedést mutattak, hogy nem voltam hajlandó elhinni, valóban érzik is, mindegyik arc úgy volt gondosan megkomponálva, hogy életteli benső világot sugalljon, arcok, amelyek arra csábították a másikat, hogy csodálja belefeledkezésüket. A férfiak általában lefelé néztek, a nők egy kicsit éppen felfelé. Előbbiek úgy, mintha rettenetesen koncentrálnának, utóbbiak üdvözülten, félmosollyal, de a sírás-hoz közel – úgy tűnt, mindannyian a művészet rendkívüli tapasztalatában részesülnek. Számos joint járt körbe e különböző privát világok között, és lassan ismét visszatértem korábbi utazósebességemre, elvesztettem az uralmat az arcom felett, tekintetem még mindig nyitott volt, de a kelleténél már nyitottabb, a mosoly nyoma és vele együtt a kívülállás bármilyen jele eltűnt.

Ahogy próbáltam visszarendezni mimikámat, kezdtem meghallani a zenét, hallani, mintha megszólítana, s nem csupán ürügy volna a többiek számára, hogy felvegyék pózaikat. Egyértelműen jó énekes volt, hangterjedelme és magabiztossága többéves gyakorlatról árulkodott, nem mintha különösebben értenék hozzá, gitárjátéka megfelelő és nem tolakodó, ami szintén tapasztalatát mutatta, nem

versenyzett önmagával. Figyelt rá, hogy ne emelje föl a hangját, s hogy az magától se emelkedjen meg kissé, kecsesen dallamos volt éneke, beszéd és dal, világiasság és gyász között hullámozott, a melódiák csupán azért álltak össze újra meg újra, hogy ismét széteessenek. A dalszöveget szinte teljesen magánhangzók alkották, kis időbe telt, mire rájöttem, hogy a dal portugálul és nem spanyolul van. Megtapasztaltam, ahogyan egyik nyelv átszínezi a másikat, és ennek hatása alá kerültem, mivel egyiket sem beszéltem. Ahogy hallgattam a zenét, visszapörgött a napom, sőt, nem csak ez a nap: a kocsiút, a bár, a lakásom és a tető, ahogy láttam magam egy repülőről, ahogy felszálltam arra a repülőre New Yorkban, ahogy elhagytam Providence-t, tizennyolc évesen megérkeztem Providence-be stb., egészen vissza a topekai Bright Circle Montessori Iskoláig, ahol apám kedvesen, de határozottan győzköd, hogy ki kell szállnom a kocsiból. Teresa a hajammal játszott, ahogyan korábban Arturóéval, ránéztem és valami megnevezhetetlen nyugtalanságot éreztem. Felálltam gyorsan, de csendben, és otthagytam a társaságot, még messzebb sétáltam a háztól és a partitól, be a sötétbe, amíg egy fakerítéshez nem értem, a birtok és egy meredek lejtő széléig, lent néhány fény égett.

Már nem éreztem annyi mindent, ahogyan szívtam a cigimet és messziről néztem a társaságot, láttam, valaki, talán Teresa közelít, cigarettaparazsa apró fényköröket írt, ahogy jött felém, ahogy közelebb ért, hallottam a poharában összezokkanó jeget, és némi szorongással jöttem rá, hogy valószínűleg arra számít, valami felizgatott, meghatott, csak erről lehet szó, más nem magyarázhatja hirtelen távozásomat a többiektől. Visszafordultam a kerítés felé, megnyaltam az ujjamat, és a nyálat szemem alá kentem, hogy úgy tűnjön, sírtam, ezt megismétltem párszor, amíg úgy éreztem, szemem alja elég nedves ahhoz, hogy megcsillanjon a gyér fényben, vagy érezhető legyen, ha megérinti arcom. Teresa volt, a dalt dúdolta, ahogy felém sétált. Amikor odaért hozzám, gyengéden kérdezte, minden rendben van-e, mi a bajom. Igen, semmi, mondtam, de úgy, hogy valójában abban bíztam, megerősítem, hogy elmondhatatlan mélységek tárultak fel bennem. Álltunk egymás mellett, néztük a lejtőt, és mivel úgy éreztem, arra vár, mondjak valamit, azt mondtam: nehéz időszak ez nekem. Elég béna dolog, de ez volt az egyetlen mondat, amelyet kellően fel tudtam tölteni némi titokzatoSSággal. Miért, kérdezte, amivel meglepett, és próbáltam úgy hangolni hallgatásomat, hogy ne azt fejezze ki, nehezemre esik erről beszélni, inkább azt, hogy a körülmények leírhatatlanok, kivéve talán a gitár, meghaladják spanyoltudásomat, ha nem általában a nyelv lehetőségeit. Nekem elmondhatod, mondta, és megint babrálni kezdett a hajammal, arra gondoltam, láthatja nedves arcomat, és azt mondtam, magam is sokkolva hallottam: meghalt az anyám.

Szegény fiú, szegény fiú, mondta Teresa, átkarolt, hagytam, hogy vállára hajtssa a fejem, ügyeltem rá, hogy nedves arcom bőréhez érjen. Bőre meleg volt, szinte forró. Először komoly teljesítménynek ítéltam a performanszomat, és izgatott lettem teste közelségétől, de ezek helyét gyorsan átvette valami rossz érzés, ahogyan elképzeltem, anyám mit érezne, ha tudná, mit tettem, önutálatomat aztán félelem váltotta fel, mi van, ha valamiképpen ez az egész hazugság megvalósul, ha hazugságom megöli, vagy legalábbis történik valami anyámmal, ahogyan bármi történhet, örökké felelősnek fogom magam érezni, és az is leszek, bármi baja is lesz, megváltoztathatatlanul vissza fog utalni erre a szent pillanatra, ami-

kor elcseréltem az életét egy vonzó idegen szimpátiájáért. Sírni kezdtem, mindkét karommal átöleltem Teresát, valódi könnyek potyogtak a hátára, ahogyan próbált megnyugtatni, s talán ekkortól hitt nekem igazán. Mikor sírásom csillapodott, leültünk, és csöndben néztük a lejtőt. Rágyújtott egy cigire, odaadta nekem, és beszélni kezdett.

Arról mesélt, hogy kislány volt, amikor meghalt az apja, vagy hogy apja halálának gondolata mindig kislánnyá változtatja. Fiatal volt, amikor meghalt, de most már inkább öregnek tűnik, vagy öreg volt halálakor, de emlékeiben mindig megfiatalodik. Közhelyeket idézett föl, amelyekkel mások próbálták nyugtatni, hogy az idő mindent megold, hogy jobb helyre került, vagy talán minden ironia nélkül adta elő nekem ezeket a kliséket. Aztán arról beszélt, Arturo hogyan viselte az egészséget, szóval gondolom, a testvére lehet, arról, hogyan magyarázta Artúrónak, hogy apa a mennyben van, szóval gondolom, az öccse lehet. Az apjuk vagy híres festő volt, vagy híres műgyűjtő, és Teresa is festett, hogy apja kedvében járjon, vagy felhagyott a festéssel, mivel nem bírta elviselni az apja példájából fakadó nyomást, vagy egyszerűen csak seggfej volt az apja, de itt már tényleg csak találgattam – csak azt tudom, hogy a festészetet keserűen és megbánással a hangjában említette. Aztán átmenet nélkül vagy általam legalábbis fel nem fogott átmenettel rátért az európai utazgatásaira, aztán hallottam, azt mondta, New York és egyetem, aztán szünetet tartott, és ekkor elállt a lélegzetem, mert rájöttem, mi következik.

Folyékony angolsággal mesélte el a történetet, hogy egy este elment megnézni egy filmet valahol a Village-ben, egy unalmas filmet, nem is emlékszik már, mi volt, aztán ahogy kijött a moziból, és éppen azt latolgatta, inkább metróval vagy taxival menjen-e vissza a belvárosba, egyszerre apja halála, pedig már egy év is eltelt, most hirtelen és életében először teljes valóságával megrohanta, és sírni kezdett, és keresett egy fizetős telefont és felhívta az anyját és csak sírt és sírt, amíg el nem fogyott a pénz a telefonkártyájáról, aztán elment és egy kioszkban vett még egy kártyát, visszament a telefonhoz, fölhívta az anyját, és addig sírt a telefonba, amíg le nem merült a második kártya is. Azt mondta, gyakran eszébe jut, vajon ott van-e még az a telefon most, hogy mindenkinek van mobilja, aztán rám nézett mosolyogva, és azt mondta, ha visszamegyek New Yorkba, esetleg megkereshetném a telefont, és ha ott van még, vehetnék egy telefonkártyát, felhívhatnám, és akkor közösen sirathatnánk édesanyját.

MOHÁCSI BALÁZS fordítása

Léon és Louise

részlet

Egy könnyű éjszakai zápor utáni napsütéses késő nyári reggelen azután minden megváltozott. Léon munkába menet gesztenyékét rugdosott a csillámló kockaköveken, és fölbáméskodott a cselédlányokhoz, akik a tollseprűikkel matattak a nyitott ablakokban. Az utolsó gesztenyét a Pont Saint-Michelen emelte föl, és nagy lendülettel a Szajnába hajította, s amikor befordult a Quai des Orfèvres-re, pusztá jókedvében szaladva tett meg pár lépést.

Amikor megérkezett a laborba, újra az asztalán találta az új Siemens lámpát, a veterán darab pedig eltűnt onnan. Léon minden zugban és sarokban kereste, kiment a folyosóra is, jobbra és balra kémlelt, megdörgölte a tarkóját és összeráncolta a homlokát. Azután visszatért az íróasztalához, elvette a stószról az első kartotékot és nekilátott a napi adagjának.

Délután lett, mire beigazolódtek a balsejtelmei. Amikor visszajött az illemhelyről, a székén Knochen SS-százados ült. Mindkét könyökével az íróasztalra támaszkodott, és két kézzel masszírozta az arcát; fáradtnak tűnt, mint akinek elege van az egész vesződésből és macerából.

– Mit álldogál ott kint? Jöjjön be, Le Gall, és csukja be az ajtót!

– Jó napot, százados úr. Rég nem láttam.

– Hagyjuk a komédiát, nincs kedvem a kisded játékokhoz. Felnőtt férfiak vagyunk.

– Ahogy óhajtja, százados úr.

– Ezredes. Előléptettek.

– Gratulálok.

– Azért jöttem, hogy figyelmeztessenem, Le Gall. Maga megint szabotőr-szerepben tetszeleg; ezt nem tűrhetem. Azt ajánlom, vigyázzon magára, Le Gall.

– Ezredes úr, minden tőlem telhetőt megteszek...

– Hagyjuk ezt a hablatyot. Természetesen túl gyáva a nyílt szabotázs. Csak egy kis résistance-ot játszik, úgy, hogy senkinek ne fájjon. Meg akarja nyugtatni a lelkiismeretét, ezért hibákat ejt, mint holmi nebuló. Én a maga helyében szégyellném magam.

– Megenged egy őszinte szót, ezredes úr?

Alex Capus (1961) Normandiában született, jelenleg Svájcban él. A német nyelven író francia-svájci szerző történelmet, filozófiát és antropológiát tanult a Baseli Egyetemen, majd újságírással kereste kenyerét. Első regényét 1997-ben adta ki. A Német Könyvdíjra is jelölt *Léon és Louise* című regénye hamarosan megjelenik magyarul a Gondolat Kiadónál.

- Nos?
- Én is szégyellném magam a maga helyében.
- Mit nem mond!
- Idejön, és játssza itt az erős embert, annak tudatában, hogy ott van a háta mögött az egész páncélos- és gránátarzenál.
- Mindenesetre az én hátam mögött *ott van* az egész páncélos- és gránátarzenál.
- Ha maga lenne az én helyemben és én a magáéban...
- Ki tudja, Le Gall? Mindenesetre tény, hogy a múlt ősszel, amikor még komolyan aggódott a kislányáért, nyolcszázalékos volt a hibaaránya. Azóta eltelt pár hónap, és most, hogy a kislány föltehetőleg már csak minden második éjszaka pisil az ágyába, magának megint nagyon nyílik kifele a csipája, Le Gall, és megint tizennégy százalékot enged meg magának.
- Nem tudtam, hogy...
- Eldugul; nem fecserészni vagyunk itt. Egyelőre nem tart hetvenhárom százaléknál, de megint arra tendál. És ha már itt tartunk: mi baja ezzel az íróasztal-lámpával, mit ártott magának?
- A lámpa csak lámpa.
- Zavarja, hogy Siemens-gyártmány?
- Érzékeny a szemem; vakít az erős fény. A régi lámpa...
- Eldugul. A lámpa marad, ahol van. Tekintse utolsó figyelmeztetésnek, Le Gall. – Knochen sóhajtott és lendületes mozdulattal fölrakta csizmás lábát az asztalra.
- Megenged egy kérdést, ezredes úr?
- Mondja.
- Miért én?
- Hogyhogy miért maga?
- Én vagyok az egyetlen a házban, akit az ezredes úr kávéval traktál és akinek új lámpát adott.
- Körbekérdezte a többieket?
- Miért éppen én, ezredes úr?
- Mert maga az egyetlen, aki taktikázik és mindenáron megpróbál túljárni az eszünkön.
- Az egész Quai des Orfèvres-en?
- Maga az egyetlen az ötszáz hivatalnok közül, aki a hőst játssza itt. Most pedig főzzön nekem egy kávé; rám fér. Jó erőset, ha kérhetem.
- Ha óhajtja...
- Most azonnal.
- Filteres kávé vagy moka?
- Moka. Hagyjon nekem békét az átkozott háborús lötytyével! És a kávéfőzőt használja, felejtse el a filteres zsidóruskacatját!
- Csak az a gond...
- Ki vele!
- Hogy nincs megdarálva az a babkávé, amit az ezredes úrtól kaptam.
- És?
- Nincs itt kávédaráló.

– Akkor fogjon egy mozsarat, jóember! Olyanja csak van; ez egy labor, ha nem tévedek. És ezt a nőies ravaszkodást is jó lesz, ha abbahagyja!

Az ezredes figyelte Léont, amint az kinyit egy szekrényt, amelynek legfölső polcán két-három tucat fekete-fehér-vörös kávésdoboz sorakozik. Az ezredes föl-sóhajtott, megcsóválta a fejét, majd összekulcsolta a kezét a tarkója alatt, és csiz-mái fölött elnézve kipillantott az ablakon.

Léon apróra tört egy marék kávébabot a mozsárban, vizet töltött a gép tartá-lyába, porított kávé telt a tölcserbetétbe, rácsavarta a tartályra a felső részt és föltette az égőre a kannát. Kinyitotta a gázcsapot, gyufát gyújtott, mire halk puk-kanással föllobbant a gáz. Amíg felforrt a víz, csészealjkat, csészéket és kávé-skanalakat készített ki és az asztalra tette a cukortartót. És amikor mindennel vég-zett és nem volt már mit csinálnia, odament a másik, az íróasztaltól távolabbi ablakhoz és lenézett a Szajnára, amely olyan közönyösen folyta körül az Île de la Citét, ahogyan száz vagy éppen százezer éve. Olykor magán érezte Knochen pil-lantását, máskor ő figyelte az ezredest a szeme sarkából. Végtelenül sokáig tar-tott, míg a kávé átbugyborékkolt a felszállócsövön.

Miközben Léon kitöltötte kettejüknek a kávé, Knochen levette csizmás lábát az íróasztalról, és állat a jobb tenyerébe támasztva mustrálta őt. Azután így szólt: – Fájna a szívem magáért, ha keményebb eszközökre kényszerítene, Le Gall. Mindig a legjobbak azok, akik ellenszegülnek, erről a történelemre vetett futó pillantás is meggyőző. Az engedetlenség az, ami a rendkívülieket kitünteti a tu-catemberekkel szemben; vagy maga szerint nem? Csak hát sajnos egyikünk sem az úgynevezett történelemben él, hanem itt és most, és ami történelmi távlatban alkalmasint jelentősnek fog számítani, azt a jelenben többnyire banálisnak látjuk. Mi most nem azért vagyunk itt, hogy történelmet csináljunk, hanem hogy lemá-soljuk ezeket az átkozott kartotékokat. Ennélfogva maga mostantól szépen enge-delmeskedni fog, elfelejti a tollhibákat, az átkozott lámpa pedig itt marad az ír-óasztalán, mégpedig hajszálpontosan ezen a helyen és sehol másutt, és maga még tíz centiméternyit sem fogja elmozdítani anélkül, hogy előzőleg ne kérne rá tő-lem engedélyt. Megértett, Le Gall?

– Igen.

– A lámpa a Siemenstől van, Le Gall, megszokja és pontum. Pontosan ezen a helyen marad, ahol van, és maga használni is fogja. Mindennap szépen bekap-solja, amikor megérkezik, és lekapcsolja, amikor hazamegy, világos?

– Igen.

– Rendben. Most pedig üljön ide, és igyon meg velem egy makkát.

– Ha óhajtja.

– Úgy van, óhajtom. Továbbá azt óhajtom, hogy mától kezdve mindennap igyon makkát. Egyébként mi baja a makkával? Nem ízlik?

– Biztosan egészen kitűnő...

– A közeljövőben átkozottul sok makkát fog inni, Le Gall, sok bepótolnivalója van. Egyébként értelme sincs már a lázadozásnak; mindjárt végzünk a kartoték-másolással.

Hallgatagon megitták a makkájukat, majd Knochen felállt, búcsúzóul kurtán biccentett és elment. Léon odavitte a csészéket a mosogatóhoz, de aztán meggon-dolta magát, és az ezredesét a szemébe hajította.

Léon három napig törte a fejét, hogy miként szabadulhatna meg a mokkalól anélkül, hogy meg kéne innia. Az olasz kávéfőzőt és a saját csészéjét mosatlanul ott hagyta a Bunsen-égő mellett, hogy bármikor azt mondhasa: túl van már az asznapi kávéján – valójában azonban továbbra is a fás ízű háborús lötytyét itta.

Amikor a következő hétfőn újra ott találta a negyedkilós csomagot az íróasztalán, berakta az irattáskájába, és este hazavitte.

– Ez meg micsoda? – kérdezte Yvonne.

– Német mokka; már beszéltem róla neked.

– El vele a házból!

– Nem akarnád...

– Mondom: el vele; nem akarom, hogy itt legyen.

– És szerinted mit kezdjek vele?

– Menj el a Rue du Jourba, a csarnokok mögé. Ott van az Auberge du Beau Noir, ott monsieur Renaud után érdeklődsz; az elvisz majd egy kalaposhoz az Avenue Voltaire-be, aki jó áron megveszi majd tőled a cuccot.

– És mit csinálok a pénzzel?

– Nincs rá szükségünk.

– Magammal viszem a laborba.

– Használd föl valami okos célra.

– Rendben, majdcsak eszembe jut valami.

– Semmit nem akarok hallani róla. És másnak se beszélj róla. Jobb, ha senki nem tud semmit.

A negyed kilogramm kávéért kapott bankjegyköteg Léon havi fizetésének csaknem a felét tette ki. S mivel attól kezdve minden hétfőn elment az Avenue Voltaire-be, és időnként, hogy a szekrényében fölhalmozódott készletet apassza, két doboz kávé is vitt magával, íróasztalának zárható fiókjában rövid idő alatt nagyon sok pénz gyűlt össze.

Léon nem számolta meg, mennyi. Soha nem játszott vele, nem kötötte össze köteggé, könyvet sem vezetett róla, és sosem győződött meg róla, hogy minden bankjegy ott van-e még – még csak rá se pillantott a pénzre. Csak hetente egyszer nyitotta ki a fiókot, amikor visszatért az Avenue Voltaire-ből. Bedobta az új bankjegyeket, majd bezárta a fiókot, és a kulcsot abba a nyitott bakelittálcába tette, amelyben a ceruzákat és a radírgumit tartotta – itt, mivel nagyon feltűnő helyen van, gondolta, biztosan nem találják meg.

Léonnak sokáig nem volt ötlete, mihez kezdjen ezzel a vagyonnal, amelyet Knochen ezredes, mondhatni, rászegezett pisztollyal tukmált rá. Csupán abban volt biztos, hogy arra a lealacsonyodásra, hogy személyes előnyére fordítsa a pénzt, nem lesz hajlandó. Továbbá világos volt számára, hogy meg kell találnia a módját, miként juttassa el másokhoz ezt a gazdagságot, amiként abban is biztos volt, hogy nincs olyan tisztviselő az egész Quai des Orfèvres-en, akinek a második háborús évben ne jönne jól némi támogatás, hogy marhahúst, gyerekcipőt vagy egy üveg vörösbort tudjon venni a feketepiacon.

Ki kellett találnia, milyen úton-módon szabaduljon meg a pénztől. Ha körüljár az irodákban és nyíltan pénzt nyom a kollégái kezébe, Knochen hamar tudomást szerez róla és letartóztatja őt lopásért, orgazdaságért, hivatali kötelesség-

szegésért és szabotázs-kísérletért. Ha pedig titokban, a bankjegyeket kollégái kabátzsebébe, hivatali levélrekeszébe és íróasztalfiókjába csempészve adja tovább a pénzt, akkor a hivatalnokok lelkiismeretesebbjei a feletteseiknek adják át a pénzt, és tevőleges megvesztegetési kísérlet miatt nyomozást követelnek ismeretlen tettes ellen.

Léon ezért elvetette a széles terítés gondolatát, és konkrét, célzott akciók mellett döntött. A vizsgálóbírói hivatalban dolgozott egy Heintzer nevű írnok, akinek 1918 után lyukas garast sem ért az elzászi ügyvédi diplomája. A férfi hat gyerekével, tüdővésztes feleségével és franciául egyetlen szót sem beszélő, alkoholista nővérével (aki évekkal azelőtt egyszer csak bejelentés nélkül fölbukknván költözött be hozzájuk) egy vizesedő falú háromszobás lakásban lakott a Bastille mögött, s ezenfelül pénzt kellett küldöznie idős apjának is, aki öt birkájával és három tyúkjával továbbra is abban a düledező parasztgazdaságban élt, ahol a család kétszáz év óta gazdálkodott.

Heintzer görnyedten járt, csapzott tollak módjára lógott a fülére a haja, több lépés távolságból is érezni lehetett a kellemetlen szájszagát. Ráadásul a Quai des Orfèvres-en mindenki csak a „boche”-nak¹ nevezte, mert nagydarab volt és szőke, és mert sosem tudta egészen levetkezni az elzászi tájszólását. Volt továbbá egy rosszindulatú felettese, aki az egybegyűlt munkatársak színe előtt előszere-tettel rángatta meg Heintzer szürke inggallérját, és fúrta át fejcsóválva ceruzájával beosztottja szitává kopott zakóját. Mivel a *boche* méltósággal tűrte mindezt, s ugyancsak panaszkodás nélkül vette tudomásul a gyomorfekélyét, a szuvas fogait és a porckorongsérvét a titkárnők közül az érzékeny lelkületűek bátorító pillantásokkal ajándékozták meg, de valóban közeledni mégsem akartak hozzá, aki, úgy tűnt, mágnesként vonzza a szerencsétlenséget, a szegénységet és a betegségeket.

Léon tehát ennek a szerencsétlen flótásnak szegődött a nyomába egy ködös őszi estén, hogy kiderítse a lakcímét. Másnap a szokottnál fél órával korábban ment be dolgozni, elővette az írógépét és belefűzött egy papírt. Először is exkluzív fejlécezt gépelt a lapra, amelyben többször is előfordultak a „Ministère”, „République”, „Sécurité”, valamint a „Président”, a „Nationale” és a „de France” szavak. Majd azt kopogta rá: „Az 1932 februárjától 1941 októberéig elmaradt családi pótlékok egy összegben való kifizetése”, odaírt egy csillagászati összeget, amelyet azonnal mellékelte is a levélhez. A dokumentumot barokkos, olvashatatlan kézjeggyel látta el, és a borítékra nemlétező feladót írt, nehogy valamilyen létező hivatalnál homlokráncolást és találgatást váltson ki majd a *boche* nyilván elmaradhatatlan köszönőlevele.

Miután külön azért kizötyögött a 16. kerületbe, hogy ott dobja be a levelet, várt néhány napot, s közben megtiltotta magának, hogy indokolatlan portyákat tegyen a vizsgálóbírói hivatal titkárságára; mikor azonban egy hét elteltével még mindig semmilyen pletykák nem keringtek a Quai des Orfèvres-en holmi gyanús pénzadományokról, Léon lement a második emeletre, hogy utánanézzon, hogy megy most a sora a *boche*-nak. Leült a folyosón a várakozópadra és ürügyképp egy iratmappában lapozgatott, s amikor valóban fölbukkant a boche, Léon

¹ Lenéző francia kifejezés a németekre (nagyjából a magyar fritz[ek] megfelelője). – *A ford.*

közömbösen elment mellette és üdvözölte, amit a másik ugyanolyan semleges gépiességgel viszonzott.

Léon megkönnyebbüléssel konstataálta, hogy Heintzer nem fogott gyanút, külseje és kedélye viszont szemlátomást javult. A szeme alatti karikák, ellentétben a korábbi sötétzöldekkel, már csak világoskékek voltak; új öltönyt és új cipőt viselt, lehelete nem búzlótt már, és nem gondoktól meggörnyedten járt, hanem fiatalosan kihúzza magát; és amikor pár nappal később Léon ismét arra járt, már messziről hallotta kollégáját teli szájjal nevetni, hiánytalan fogsorral, mely alkalmasint nem csupa saját fogból állt, viszont vakítóan fehér volt. S amikor egy hónap múlva Léon utoljára került arra, a boche egy cigarettázó fiatal nővel állt a folyosón, s miközben az tüzet adott neki, fogta a kezét.

A sikertől fölbátorítva Léon újra elővette az írógépét. A nyílt, de szomorú tekintetű telefonoskisasszonynak, mademoiselle von der Sittének adó-visszatérítést küldött, egy kollégájának a fotólaborból öt évre visszamenőleg útiköltségátalányt; Madame Rossetos visszamenőleg özvegyinyugdíj-kiegészítést, továbbá tandíj-hozzájárulást kapott két félárva leánya számára, nagynénjéhez, a Caenben lakó Simonéhoz a háborús menekültek 1914 és 1918 közötti beszállásolásáért utólagos kárpótlást juttatott el. A sarki bisztró pincére a külügyminisztériumon keresztül egy eddig ismeretlen amerikai nagybácsitól kapott apanázst, a Saint-Michel téri kioszk tulajdonosnője pedig tévedésből behajtott helypénz visszatérítésének örülhetett.

Léon élvezte a pénzosztogatásnak ezt a módját, ám el kellett ismernie, hogy igencsak időigényes. Később azután a kedvezményezettek kiválasztásának önkényessége is zavarni kezdte. Miért csak ők profitáljanak az ezredes mokaájáért kapott pénzből, és senki más? De mivel semmilyen lehetséges módját nem látta az igazságos, az önkényt kiküszöbölő kiválasztásnak, úgy döntött, azzal számolja föl az önkényességet, hogy függetleníti a saját akaratától s egyszersemind a végső határig fokozza, azaz teljességgel a véletlenre bízza a választást.

A munkaidő végeztével elmetrózott a Gare du Nord-ra, befordult a Rue de Maubeuge-re, és valamennyi megközelíthető levélszekrénybe (a tulajdonos nevére egy pillantást sem vetve) bedobott egy-egy bankjegyet: hol tízest, hol ötvenest, de többnyire százfrankosokat. A Rue de La Fayette-re megérkezvén a Rue Montmartre-on át dél felé ment tovább, kénye-kedve szerint hol az utca egyik, hol a másik oldalán, és minden levélszekrénybe bankjegyet dobott. Amikor elért a csarnokhoz, a maradék pénzből vett magának és a családjának egy csirkét és hazavitte.

TATÁR SÁNDOR fordítása

Taxodium

*A fák őszülnek, mint az ember.
A rozsdá a fa zöldjéből előlép.
Ilyen az első szerelem:*

*Előbb fekete, aztán vörös, közben
A vörös a lelke mélyén a feketére gondol.*

*Minden szín a kátrányból jön,
S a kátrányhoz visszatér,
Ahol a magma világít, de még senki se látta.
Igazi hazája Louisiana és a miocén Pannonia,
Élő bizonyíték a bükkábrányi kőfa.*

Anna

*Csendjével vár a nyári délután,
Erre nem jár jármű, madár.
Türelmes a lépted, gyöngyház a vállad, hang követ a föld alól.
A szemed mögött kapu nyílik
Mögötted nincs szárazföld,
Se ég, se víz.
A krémes két fedele közé feszültség szorul,
Az éjjeli lepke méregfoga,
Az elhaló textil.*

(Ma nem volt pontos idő...)

*Ma nem volt pontos idő.
Az órák összevissza jártak.
Késett a bánat.*

*Én sírni kezdtem.
Majd belefogtam valami
pótcselekvésbe.*

*Aztán,
ki tudja, honnan,
megjött végre.*

(Mint aki élve...)

*Mint aki élve
el van
temetve,*

*egy gödör
fekete napja
süt a szemembe.*

(Nekiestem fűrésszel a kertnek...)

*Nekiestem fűrésszel a kertnek.
Haladtam ágról ágra.
Később megszerettem a fákat.
De már hiába.*

(Isten nagyon szerette aput...)

*Isten nagyon szerette aput,
mindig volt sör meg bor meg pálinka.*

*Engem nem szeretett Isten, mert
apunak mindig volt sör meg bor meg pálinka.*

Szégyenlős álmok

(22.)

Razumihin az alvó Raszkolnyikovhoz

*A szád rezgése árulkodó,
amint ismét az arcodra nézek,
te mindig alvó, állandóan fáradt
barátom. Hisz még így sem vagy
nyugodt, zihálsz, miközben tudód
nem is a szíved zaklatott ütemére
moccan, és a szemed hunytan is pislákol
ebben a levert, félhalott csillag-
állapotban. Hová zuhansz tovább,
mi bánt, kérdezem, de sosem felelsz,
csak hullsz tovább, álmodban is ezer
különféle szakadék sötétje zaklat.
Közönyöd éberem egyszerű hiúság,
főleg zárkányi szobádban, ahol napok
óta önkéntesen fuldokló rab vagy.
A gondolat mindig rémisztőbb,
ha gyanú élteti, és nyomorult egy árva az,
talán érzed is már, akit a szeretet
sehogy sem békéltet itt. Mit tettél,
kérdézném, de pont a tett, mi idegen
tőled, a kivárásként látszólag gondtalan.
Vajon az ész vagy a szív sajátja inkább
a félelem? Ki tudja, ám láthatóan minden
porcikádban súlya van. Jut eszembe,
képzeld, valaki gyilkolt a közelben,
a szomszédos utca fertőző pletykától
hólyagos. Gyűrűzik a beszéd, az utca
ezernyi ajkán lázas formát öltenek
az egyenként is vádló szótagok.
Beszélni akarok veled. Erről is.
Mindennről. Érteni, mi fáj. Nyúlj meg,
akár a kút, mit ásni mindig érdelem. Ébredj,
Rogya, ezt kívánom, majd sújts rám,
mint a fény, mely minden reggel
széthasítja éjemet.*

A-val a bécsi Rothko-tárlaton

*A félhomály hívogató csöndjében korai,
 figuratív képek. Semmi nyoma feszenegésnek
 bennem, pedig készültem is a szembenézés
 kényelmetlenségére, hogy akár egyetlen
 szín hatása is majdhogynem összetörhet.
 Figyellek, mintha érthetném, hogyan is
 kerültünk együtt ide ilyen hamar,
 miközben te már abban az almazöldben
 fürdesz, szemben úszva a nap sárga hullámaival.
 Arrébb, hosszant a falon, egy múlt századi életrajz
 betűi, vagyis semmi egyértelmű béke, később
 az ismert képek arzenálja, gyermekek
 guggolnak lángoló négyzetek előtt sorban,
 s fokozatosan válik sikollyá minden felhangzó
 nevetés a gyakran három részből álló, himlőhelyes
 tájra nyíló ablakokban. A másik teremben szinte
 csönd. Csak a befúvás, akár egy véget nem érő
 lélegzet, terít egyre hidegebb homályt a képekre –
 meg az az erőtlén fény. Sehol egy árnyék,
 amiben ne egyértelmű szándékot találnék,
 s ha volna több időnk, talán őrzítő is lehetne,
 hogy egy pasztellszín lázongva nemcsak egy
 vászon mélyében él, de ott van képkeretnek.
 Közben már egy pamlagon ülünk.
 Szemben a fal vörös, pulzál, mint egy
 halhatatlan emlék, és nemcsak gondolom,
 de mondom is, hogy ennél már csak az volna
 izgatóbb, ha az egyik kép előtt szeretkeznénk.*

Pép

-22-

Csoportképet nézünk. Mondja, ki ki.
Hárman karon, takarásban egy másik,
ikrek előtt ijedt fiú, ő a szélén, a földön,
lábai kivezetnek a képből, arca a kamera
felé, mint aki jelenlétével kéretlenül, de
szívességet tesz. Rám üt, örülnék, de hirtelen
megfogja a képet, és mint perselybe
két fillért, a kanapétámlák sötét közébe
süllyeszti, ő tűnik el először. Visszahúzza,
éhes, mondja, ideje is. Mint akik először
néztek együtt tükörbe, összemosolygó
szemeink körül merev az arcunk.

Másnap kocsival bölcsibe. Beültetem,
míg lekaparom a jégvirágokat. Sietek,
hogy lássam, aggódva, mintha nem
ő ülne becsatolva a melegben. Megvan
még. Nincs semmi, mondja zavartalan
tekintete. Gyenge a jég, közel a tavasz.
A Bartókon Haydn szabályos és könyörtelen
éjszakája. Kinn, a sarokban szürkésárga nap.

-25-

az ablakban dohányzom
kinn buborékot fúj egy
másik gyerek az enyém
bölcsiben a szél öt hat

méterre is felkapja ragyognak
már nem is őket nézi a másik
hanem engem ahogy nézem
őket és elképzelem bennük a

*füstöt ha én fújnam ő a másik
is szépnék találná ártatlanul
integetek ő meg az anyja vissza
február vége könnyű kék fehér*

*beszarhat hisztizhet cserepes
ajkán át kiköpheti az összes
belé diktált vizet ide csak
másfele fújással tartozom*

-26-

*– Ki vagy?, kérdezem minden
reggel a bölcsiben, szemben a
jelek sora, alattuk a törölközők,
lepke alatt az övé. – Lepke!, válaszol
minden reggel, félrehordó ujjával
a szimmetrikus kék alak felé kaszál,
aztán vagy a szomszédos labda alattit
veszi le, vagy a jót. – Szomszédod
törölközőjét ne áhítsd!, kérem, – De!,
mosolyog, míg komolyan visszateszi,
én pedig torz felülnézetből tanulok.*

HIRDETÉS

Színház folyóirat – októberi szám

Színkritikusok díja negyvenedszer

Divat és performansz

A Budapest Bábszínház 70 éves

Világszínház – Milo Rau, Romeo Castellucci,
Anne Teresa De Keersmaeker

„A HÁZGYÁRI ELEMEEK NAGYON TETSZETTEK”

Schaár Erzsébet és követői

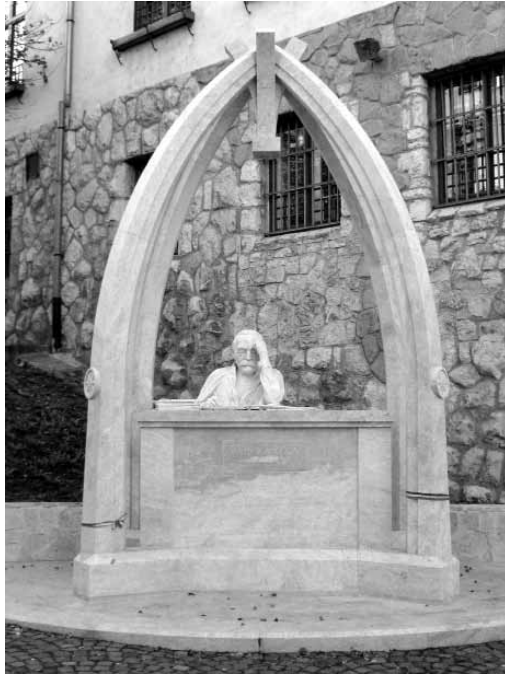
Ha a Városmajorba – amely Budapest legrégebbi közparkja – a Temes utcából lépünk be, elsétálhatunk a park legfrissebb darabja, Melocco Miklós Kós Károlyt ábrázoló szobra előtt. A több mint három méter magas alkotáson gótikus ívek alatt, rajzasztala fölé hajolva látjuk a mestert. Hátulnézetből mutatkozik meg, hogy a szobor valójában egy posztamensen álló büszt, mivel a naturalisztikus portré deréktájon egy oszlopban folytatódik.

De talán nem is ez ejti zavarba a nézőt, hanem a mű egésze vált ki valami megfoghatatlan ellenérzést. Talán a méret. Úgy tűnik, mintha „egy mérettel” nagyobb lenne, mint amit az intimitásra hangolt jelenet megkíván. De még ettől eltekintve is inkább emlékeztet Varga Imre hetvenes évekbeli szobraira, mint Melocco korábbi munkáira.

Nem véletlen, ha a gótikus ívekkel keretezett kompozíció körvonalai mögött az eredetileg a Duna-parton felállított Károlyi Mihály-emlékmű jelenik meg lelki szemeink előtt, a Varga Imre nyomán divattá, majd közhellyé vált „nagy embereket hétköznapi környezetben” ábrázoló zsánerszobrok egyik legelső képviselője. Noha ez a „vargaimrés” jelenet itt a léptékváltás következtében elveszti eredeti erejét, nevezetesen emberközelségét. De mi köze mindennek Schaár Erzsébethez?

Schaár 1970-ben mutatta be a Múcsarnokban új alkotói korszakának, a 1960-as évek második felének termését: architektonikus elemekből épült térkompozícióit, valamint monumentális műveit. Itt szintén építészeti részletek – falak, ajtók, ablakok – közé helyezett olyan alakokat, amelyek arcához és kezéhez élő modellekről vett lenyomatokat, testüket pedig egy-egy tömbből faragta ki. Ennek a korszaknak az összegzése volt az *Utca* (1974) című munkája. Az *Utca* egy retrospektív tárlat ötletéből született, ami Schaár életművének portrészobrászi alkotásait sorakoztatta volna fel. Később Schaár, a kiállítást rendező Kovács Péterrel együtt, a múltat és a jelent szembesítő koncepció mellett döntött: a hagyományosan mintázott portrékat az újabb gipsz-hungarocell szobrokkal és térelemekkel együtt állították ki, úgy, ahogy ezek „az életműben is, és a műteremben is együtt vannak”.¹ A kiállítótér így helyszíni műteremmé vált az előkészületek alatt, mivel maga a tárlat adott ötletet ahhoz, hogy a korábban különálló szobrokat Schaár összefüggő alkotássá rendezze. Ennek a több mint háromhetes munkának lett az eredménye a Csók István Képtár felső emeletén helyet kapó, több párhuzamos térrétegből álló, kisvárosi utcasort idéző installáció. Az ablakok mögötti posztamenszerekre – három ifjúkori mű kivételével – Schaár állami megrendelésre készített portréinak gipszmásolatait helyezte el, ami az együttesnek „nemzeti Pantheon” jelleget adott, míg az anyaghasználat a műtermi hatást hangsúlyozta. Lehetősége nyílt arra is, hogy újabb szobrait, melyeket addig csak otthon, kisebb léptékben és variációs lehetőséggel tudott az architektonikus elemekkel kombinálni, itt nagyvonalúbb és változatosabb elrendezésben is felállíthassa. A korábbi kiállításon látottakhoz hasonló maszk-arcú nőalakok itt is megjelentek, azzal a különbséggel, hogy a

¹ Kovács Péter: Emlékezés Schaár Erzsébet Utcájára, *Új Művészet*, 1991/6, 44–47., 45.

Melocco Miklós: Kós Károly (2013)

Varga Imre: Károlyi Mihály (1975)

hagyományosan mintázott portrék és az Utcát benépesítő „hús-vér” látogatók is a kompozíció részévé váltak. A nézők egész testükkel tapasztalhatták, hogy a mű terében összefogott különböző realitásszintek hogyan hatják át egymást és hogyan teszik időzójelbe a mű és a valóság viszonyát.

A kiállítást annak idején Pilinszky János nyitotta meg, aki a tér különböző pontjain egy-egy verset recitálta. Ez is a Kovács Péter és Kovalovszky Márta által rendezett „legenda” székesfehérvári tárlatok sorába tartozott, amelyek megnyitói – akárcsak az 1964-es Kondor Béla-, az 1965-ös Korniss Dezső- és az 1972-es Ország Lili-kiállítás – mind ellenzéki demonstrációs számba mentek,² ahogyan ezt a kortársak beszámolóiból tudjuk, akik, mint a közönség jórésze, vonattal-autóstopppal utaztak a helyszínre.

„Sok van mi csodálatos, de a HUNGAROCCELL-nél nincs csodálatosabb” – olvashatjuk az 1974-es kiállítás vendégkönyvében. E szellemes bejegyzésen túl, több látogató is jelezte, hogy örömteli lenne, ha az efemer anyagból készült szoboregyüttest maradandó műként is láthatnák a városban. Az *Utca* vagy az „*Utcák*” utótörténetéhez tartozik,³ hogy kis ideig e köztéri megvalósulás is lehetségesnek tűnt. Az 1974-es, székesfehérvári kiállítás alatt felvetődött, hogy a műegyüttest meg kellene őrizni és tartós anyagból, szabadterén felállítani. Schaár Erzsébet ki is választott egy helyet a múzeumhoz közeli szabad területen, a megyei vezetést elfogadta a tervet és a művész által kiszabott jelképes összegű vételárat. Ekkor lépett közbe a Képzőművészeti Lektorátus, amely ezt a csekély összeget sem hagyta jóvá. Eközben az *Utcát* meghívták Luzernbe, ahol a fehérváritól valamelyest eltérő változatban szerepelt. Schaár ezt még személyesen állította össze, alkalmazkodva az ottani kiállítótérhez és a nemzetközi közönséghez, főleg a portrék terén változtatott. A több mint egy évig tartó egyezkedés a Képzőművészeti Lektorátussal a luzerni kiállítással párhuzamosan haladt, vagy inkább akadozott, egészen Schaár haláláig.⁴ Még ugyanabban az évben Kovács Péter rekonstruálta a kiállítást az eredeti helyszínen, itt a fő problémát a hiányzó vagy időközben megrongálódott elemek pótlása jelentette. Ezután, 1976–77 között, Kecskemét tűnt az *Utca* lehetséges új otthonának, azonban – a városi tanács vétője következtében – az illetékesek az utolsó pillanatokban megvonták az engedélyt. Sajnálatos, mert ez is ígéretes terv volt. Kerényi József – a város főépítésze – tervei szerint a múzeumudvaron vezetett volna keresztül, valódi utcaként, fákkal szegélyezve.⁵ Végül megszületett a döntés, hogy az anyag Pécsre, a Janus Pannonius Múzeumhoz kerüljön, ahol majdnem húsz évig várta, egyre romló állapotban, hogy végül nem a legszeccesebb formában valósuljon meg. Az *Utca* elemeiről vett tartós anyagú öntvényeket (hidrofobizált gipsz) a Káptalan utca 4. szám alatti szabad területen állították volna fel, Janáky Péter és Meditz László építészek tervei alapján. Végül műtárgyvédelmi okokra hivatkozva a múzeumban a zárt téri elhelyezés mellett döntöttek, egy külön e célra emelt épületben. Az 1992-ben megnyílt kiállításról Fitz Péter közölt kritikát, amely szerint a rekonstrukció több lényegi ponton is félresikerült. Például míg a Schaár által épített (mindkét) *Utcában* a hátsó térrétegek szabadon bejárhatók voltak, itt a falak szorosan zárnak, megszabva a látogatás irányát, elválasztva a nézőt a portréktól, noha a szabadabb befogadói viszony a mű szerves része volt. Az indokolatlanul szűk tér, a feketére festett falak és a gyér világítás viszont olyan patetikus-teátrális jelleggel telítik az installációt, amely a

² Amit – többek között – a vendégkönyvi bejegyzések is mutatnak. SZIKM Adattár, Csók István Képtár vendégkönyve, 1974, ltsz.: 1261

³ A témáról bővebben: Várkonyi György: Schaár Erzsébet Utcája. Kísérletek egy interpretációra, in: Maradandóság és változás művészettörténeti konferencia, Ráckeve, 2000, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2004, 491–501., 494.

⁴ Kovács, i. m.

⁵ Kerényi József: *Vallomások*, Kijárat, Architectura-sorozat, Budapest, 1998, 37–39.

Schaár Erzsébet: Fal előtt, fal mögött (1968)

Varga Imre: Derkovits Gyula (1977)

korábbi változatoknak nem volt sajátja.⁶ Az eredeti gipszmaszkokat és -kezeket felhasználták a pécsi rekonstrukcióban, azonban a nehezebb, romlandóbb hungarocell elemeket nem tárolták tovább. Az a folyamat, amely 1974-ben indult, átvitt és technikai értelemben is lenyomatként a székesfehérvári és luzerni változatokhoz visszanyúlva, azokkal érintkezésben hozta létre a maga utcáit, lezárult. A szabadtéri elhelyezés azért is szerencsésebb lett volna, mert itt ismét olyan megoldás született, amit csak az néz meg, aki direkt ezzel a művel akar találkozni. Hasonlóan azon kevés, maradandó anyagból is megvalósult kompozícióhoz, mint a *Fal előtt és fal mögött* (1968), amely a székesfehérvári Szent István Múzeum udvarán áll, vagy az eredetileg Mária-vár számára, a vár legendájához kapcsolódva készült, halála után bronzból és alumíniumból kiöntött szobor, amely most a pécsi Janus Pannonius Múzeum kertjében látható, a *Sachsenhauseni mártírok* emlékműve pedig az állandó kiállítás átalakítását követően a lágermúzeum raktárába került.

A fiatalon már ünnepeelt portrészobrásznak számító Schaár miért, hogyan lett mellőzött? Mennyi része volt ebben a kultúrpolitikának és mennyi a művész alkatának? Valószínűnek tűnik, hogy a személyes és programszerű mellőzés helyett a könnyebb ellenállás felé haladás volt döntő az esetek többségében. Ahogy a fenti példa is mutatja, egy-egy szobor felállítását a különböző bürokratikus szintek bármelyikén – a helyi funkcionáriusoktól a Képzőművészeti Lektorátusig – megakadhatott. És nem utolsósorban arról volt szó, hogy nő lévén, szobrászfeleség lévén, Schaár mindenképpen hátrányban volt ebben a hagyományosan férfiak által gyakorolt és dominált mesterségben. „Az, hogy egy nő szobrász, borzasztó állapot” – mondja Schaár egy interjújában.⁷

Pályája a két világháború között indult, 1948-ben még szerepelt a *Közösségi művészet felé* nevű reprezentatív tárlaton, de 1953-ig csak egyetlen szobrát állították fel, a *Dérynét* a városligeti művésztárlaton.⁸ Az 1960-as évektől, talán Ferenczy Béni 1956-os cikkének jóvoltából, időnként kapott még megbízásokat, noha jórészt csak emléktáblákra, kisplasztikákra, legfeljebb mellszobrokra. Ezeket az emléktáblákat Schaár szobrászian, portrédomborművek formájában fogalmazta meg, mint a *Radnóti-* (1969) vagy a *Henszlmann-* emléktáblát (1972). A *Petőfi-*domborművet (1973) a márciusi ifjakat megidéző maszkokból és egy mintázott Petőfi-fejből álló csoportkompozícióként alkotta meg, noha eredetileg csak egy Petőfi-fejre szűlt a megbízása.⁹ „A házigyári elemek nagyon tetszettek” – ismét a székesfehérvári Utca vendégkönyvéből idézve –, és úgy tűnik, nemcsak azoknak a tárlatlátogatóknak, akik e kiállítás alkalmával jegyezték le megfigyeléseiket, hanem Schaár szerencsésebb pályatársainak is. Talán nekik a leginkább. Bár Schaár pályáját nem követhetjük köztéren, az 1970-es kiállításon bemutatott műveinek formai ötleteit jobb sorsú karriérszobrászok kezdték el használni – itt elsősorban Varga Imrére gondolok.

Varga második retrospektív tárlata 1972-ben volt Tihanyban. Itt jelentek meg először a Schaáréhoz hasonló építészeti elemekkel komponált zsáner-jelenetek: az a típusú figura-architektúra viszony, ami Schaár kísérleteivel tűnt föl először a magyar szobrászatban, a hatvanas években. Most és itt nem térek ki részletesebben arra, amit már Rényi András, de mások is megírtak,¹⁰ hogy hogyan találkozott Varga Imre művészete és a kádári konszolidáció programja, de arra igen, hogy Varga a formai megoldásokat új emlékmű-szobrászatához szemmel láthatóan Schaár köztérre soha nem került műveiből merítette.

⁶ Fitz Péter: Schaár Erzsébet Utcája Pécssett, *Magyar Építőművészet*, 1994/6, 32–34.

⁷ Lásd bővebben: Rózsa Gyula: Egy magyar szobrász útja, *Kritika*, 1975/10, 17–18., illetve: P. Szűcs Julianna: Messzi utca. Kilencven éve született Schaár Erzsébet, *Népszabadság*, 1998. július 25.

⁸ 1966-ban áthelyezték a Margit-szigetre, az ott kialakított művésztárlat részeként.

⁹ SZM-MNG, Adattár, 25000/2014/S/X-XI/ Megrendelés/Zsúrijegyzőkönyvi kivonat

¹⁰ Kovács Péter: *A tegnap szobrai*, Életünk, Budapest, 1992; Rényi András: A légből kapott monumentum, *Mozgó Világ*, 2000/2, 99–113; György Péter: Kádár-kori giccsok a nagy Magyarországiért, *Élet és Irodalom*, 2012. december 21.

Schaár Erzsébet: Tudósok (1970)

Varga Imre: Professzorok (1984)

Ugyanakkor ahol Schaár absztrahál és több jelentés fele nyitja meg az értelmezést, Varga humanizál és konkrét jelentéseket ad. A maszkokat és geometrikus testeket konvencionálisan mintázott figurákra és reális tárgyakra cseréli, amitől a jelenet konkrétabb szintre kerül. Az *Utca* is triviálisan mindennapi részletekből épül fel, mégsem otthonos, Varga szoboralakjai viszont arra invitálnak, hogy ülünk oda hozzájuk és igyunk meg velük egy kávé. A Varga-féle politikai szobrászat lényege, hogy kapcsolatot keres a közönséggel, odahív magához, ehhez azonban – elnézve a tihanyi kiállítást megelőző, hatvanas évekbeli munkáit – még hiányzott az a kompozíciós megoldás, a mindennapi tárgy-környezetbe helyezett alak, amit Schaárnál talált meg.

Varga bravúrja abban állt, hogy látott egy ötletet Schaár szobraira, ami a nem kommerciális művész karrierjét egy csöppet sem segítette előre, azonban sajátjának új lendületet adott, miután Schaár megoldásait populáris közvetlenséggel párosította.

A következőkben ezt szeretném illusztrálni néhány példával: Schaár *Erzsébet Fal előtt, fal mögött* (1968), *Lépcsőn álló* (1968), *Tudósok* (1970) című, nagyrészt hungarocellben és gipszben maradt szobraival és Varga Imre *Derkovits* (1977), *Lenin* (1974), *Károlyi Mihály* (1975) és *Wallenberg* (1987) emlékműveivel. Varga része volt annak a – főként művészekből álló – tágan értelmezett baráti körnek, amely Schaár és férje, Vilt Tibor Városmajor utcai lakásában találkozott.¹¹ Így, a műterembe is bejáratos lévén, korán láthatta Schaár építészeti szobrait. Nem utolsósorban Varga rendelkezett azzal az udvaronci könnyedséggel és szellemességgel – mind személyében, mind munkáiban –, ami kollégájából hiányzott, és amire nyilván nem is törekedett. Ebben az időszakban kereste meg *Radnóti*-szobortervével Gyarmati Fannit, aki Aczél Györgynél járt közben. Azt, hogy ez közrejátszott-e abban, hogy Aczél 1972-ben megjelent Varga tihanyi kiállításán, ma már nehéz rekonstruálni.¹² Az azonban nyomon követhető, hogy a kiállítást követően az addig alig ismert és kevésbé foglalkoztatott Varga Imréről rövid időn belül a korszak sztárszobrásza lett, ami Kossuth-díjat, számtalan szobor-megrendelést és reprezentatív tárlatokat vont maga után.¹³

Tihanyban, a Limnológiai Kutatóintézet kertjében áll Schaár nagyon kevés szabadtéri szobrainak egyike, a *Tudósok* (1970), amelynek páratlan élményében a halbiológusokon kívülvül nem sokan részesülnek. Kár, mert a *Tudósok* aurája egyszerű példája annak a hatásnak, amelyet Schaár utolsó korszakának művei maradandó anyagból keltenének. Pedig azok a formai megoldások, mint például a szobrok keretezése, éppen a *Tudósok* nyomán váltak általános divattá a hetvenes évektől. Bár többnyire nem azzal a térszervező jelentőséggel éltek tovább, mint a Schaár tihanyi monumentumán, ahol a két egymás mögötti architráv egyszerre jelöli ki a szobor terét és nyitja meg a háttér – a Balaton víztükre, a változó táj – felé.¹⁴ Ugyanitt Tihanyban, az apátság előtt – tehát centrális helyen – áll Varga bazalttömbből és krómaccél naturális részletekből (korona, ruha) megformált *Alapítója* (1972).

A tihanyi *Tudósok*hoz és az *Utcában* is szereplő portrékhoz hasonlóan Schaár szinte egész életműve a láthatóságnak ebben a zónájában van, nem-egészen-köztereken, avagy privilegizált köztereken. Tehát a szobrok a nagy nyilvánosság számára nem vagy alig léteznek. Míg Schaár végig távol maradt a nagy megrendelésektől, Varga (és követői) egész, közmondásos sílusát nagyrészt a schaarói ötletek formálták.

Ha városmajori sétánkat tovább folytatjuk Pasarét felé az 56-os villamos vonalát követve, a Szilágyi Erzsébet fasoron, a parktól nem messze láthatjuk Varga Imre már említett

¹¹ Kovács Péter szóbeli közlése, 2018. február 6.

¹² „Azt mondta: Nézze én mindent tudok magáról, tudom, hogy földbirtokos családból való, tudom, hogy repülőtiszt volt, de én magát tartom a legjobb magyar szobrásznak. Mondom, hogy megtisztel. Hogyan tudnék magának segíteni?”

¹³ 1983-ig közel száz köztéri szobormegrendelés, 1983-ban önálló állami múzeum Óbudán a Laktanya utcában.

¹⁴ Wehner Tibor: *Köztéri szobraink*, Gondolat, Budapest, 1986, 92–93.

Schaár Erzsébet: Parasztlány (Utca) 1974

Varga Imre: Wallenberg (1987)

1987-es Wallenberg-emlékművét, melynek hőse úgy kapuszárnyakra, mint börtönfalra emlékeztető szétnyíló kőtömbök között jelenik meg. Varga későbbi kommentárja szerint az emlékműbe rejtett jelek és üzenetek, a latin idézet és az alak ruházata, a „darócköpeny” és a „fapapucs” a diplomata szovjetunióbeli eltűnésére utalnak.¹⁵ Az interjúkötetben találhatunk példákat arról is – többek között a mohácsi *Lenin*, a *Károlyi Mihály* vagy a *Kun Béla* szobrok kapcsán –, hogy a korszak reprezentatív emlékművei milyen másodlagos, vagyis „rendszerkritikus” jelentésréteggel bírtak.¹⁶ Ez nyitott lehetőséget arra, hogy a nemzetközi karriert is befutó Varga különböző politikai kontextusokban igazolja magát. Rényi András is utalt arra a *Kun Béla* szoborról írt tanulmányában,¹⁷ hogy Vargát mintha csupán ez a játék érdekelné, az emlékműbe rejtett, a jelentést kifordító anekdotikus elem, a plasztikai megformáláson túli csattanó, amelynek a szobor csak eszköze és hordozója. Ez a fajta kettős beszéd, amennyire erre az interjúkból következtetni lehet, talán mindig is jellemző volt a művekre.

A koncepció mindenestre kitűnően bevált, amit az is jelez, hogy 2003-ban Tel Avivban is felavatták egy variációját, pontosabban egy optimistább változatát, ahol a diplomata már nem a kapuszárny-kőtömbök mögött, hanem a szabadba kilépve látható. Noha az NKVD kihallgatósobáiban eltűnt Wallenberg füves parkban sétálgató alakként inkább hat giccseknek, mint provokatívnak. Jellemző módon, nem messze a villamosmegállótól, a Gábor Áron utcán felsétálva, egy elegáns magánvilla kertjében találjuk Schaár *Ajtóban álló lány* című szobrának másolatát.

Visszatérve eredeti helyszínünkre, ha Melocco Kós Károly-szobrától felfele, a Városmajor utcán indulunk el – sétánkat egy képzeletbeli háromszöggé kiegészítve –, eljutunk ahhoz a földszintes, sárga homlokzatú, barokk lakóházhoz, amely egykor a Schaár Erzsébet–Vilt Tibor házaspár otthona és műterme volt. Ez a jelenleg üresen álló épület akkoriban pezsgő társasági élet színtere volt, ahol szinte naponta, éjszakába nyúló összejöveteleken találkozott Schaár baráti köre, többek között Örkény István, Pilinszky János, Kurtág György és a szomszéd házban lakó Polcz Alaine és férje, Mészöly Miklós, de a fiatal művészek is megfordultak itt, mint például Lakner László vagy Jovánovics György. A szobák hangulatos belső kertre nyíltak, ahol a műtermi vázlatok és a kész szobrok elfoglalták helyüket, amelyek a székesfehérvári kiállítás alatt egy installációvá álltak össze. Ez azonban már csak emlék, még az sem, mivel emléktábla helyett csupán egy kivitelezői plakát hirdeti itt magát.

A századfordulótól kezdve formakísérletezésükben bátortalan művek sokasága került városaink forgalmas csomópontjaira, a nagy megbízások félmegoldásokban valósultak meg arra kevésbé érdemes művészek keze alatt. A kísérletező szobrászati attitűd Schaárnál és más alkotóknál is alkalmi tárlatok és műtermeik informális nyilvánosságához kötődött. Schaár művei nagyrészt efemer anyagokból készültek, de „nemes” változataik is megőrizték átmenetiségüket, mivel folyosókon, intézetek zárt kertjeiben állnak. A tereken és utcákon csak mások szobraiban lerakódott réteggént vannak jelen, egy-egy részlet, kapuív vagy ablakkeret formájában. Többnyire jelentésüket veszített, dekoratív elemként, mint Somogyi József *Bartók Béla* szobrának (1981) haranglábat idéző keretezésén a Feneketlen tónál, Marton László *Liszt Ferenc* szobrának (1986) ívein, vagy az előbbinél is kevésbé sikerült, a Nemzeti Könyvtár programhoz kapcsolódó ajtókeretbe állított *Bethlen István* emlékmű esetében (Stremeny Géza, 2013) a Budai Várban. Schaár Erzsébet születésének 110.

¹⁵ Christa Nickel: *Beszélgetések Varga Imrével*, szerzői kiadás, Budapest, 1995, 16–18. és Árpási Zoltán: *Varga Imre*, Kossuth, Budapest, 2002.

¹⁶ Például: „Végül miért vállalta el a Kun Béla szobor megformálását? Azért, mert azt gondoltam, hogy felhasználhatom egyfajta politikai állásfoglalás tisztázására, mint tettem a tabes dorsalisos Károlyim és a micisapkás Lenin esetében is.” Árpási, i. m, 164–165.

¹⁷ Rényi, i. m.

évfordulója alkalmából több kiállítást is láthattunk, amelyek közül a *Művek az emeletről* címmel nyílt székesfehérvári tárlatot emelném ki (kurátor: Izinger Katalin és Szücs Erzsébet). Az életmű átgondolt csoportosítása mellett értékmentő szerepe is volt, remélhetőleg meggyőzi a városvezetést, hogy befektessen az értékes művek méltó megőrzésébe és bemutatásába. A múzeum saját, főleg kisplasztikákból álló Schaár-gyűjteményét mutatta be, amely a művész halála után került ide. Több éves kiállítóhely-keresés után végül 1980-ban, a Smohay-ház felső emeletén nyílt meg a műteremnek berendezett emlékszoba, amely több-kevesebb megszakítással 2005-ig volt látogatható, mikor az épületrész rossz állapota miatt bezárták. Ezt a sok éve a padlásszoba csöndjében pihenő gyűjteményt mutatta be a tárlat, melynek önkéntelen iróniája, hogy az emlékszoba viszontagságai hűen tükrözik Schaár egész életművének sorsát, látványos, eredeti értékeit éppúgy, mint tűnő, háttérbe szorult jelenlétét.

Melocco szobrát 2013-ban avatták fel a Városmajorban, a Magyar Művészeti Akadémia által szervezett „Kós Károly világa” című konferencia keretében. Ezzel nagyjából egy időben szállították el a Schaár ötleteit felhasználó-popularizáló Varga Károlyi-emlékművét a Kossuth térről. Most „a Kádár-kor udvari szobrászának” e művét imitáló „nemzeti szobrászunk” alkotása látható ott, ahol egykor Schaár Erzsébet lakott.

Schaár Erzsébet: Utca (Pécs) – Cseri László fotója

„HÁNYFÉLE SZÉGYEN ÉS KÉPZELT DICSŐSÉG...” (2.)

A Nappali holdról évtizedek múltán

„A kaleidoszkóp minden arabeszkje...”

(J. L. Borges)

1.

„Ha felidézem a kilencvenes esztendő történéseit, úgy látom Csoóri Sándort, mint kihajtott ingnyakú republikánust, aki már a nyolcvankilences március 15-e eufóriájában a lobogó zászlóerdő fölött is pártharcok keserű füstjét látta, aki annak előtte még leírta versben, »semmi álmény tehát«, és ezt is, »jövőahagyásom nélkül / engem nem lehet többé föláll-dozni.«”

Így kezdtem a *Nappali holdra* válaszoló írásomat 1990 késő őszén (*Jelenkor*, 1991/1.).

Akkor már parázslott a vita.

Mi történik vele? Az országgal? A korszakkal? Mi lehet hosszú távon a *Nappali hold* következménye? – tettem fel a kérdéseket.

A hónapokig tartó vita nem zárult le, de Csoóri írásának megjelenése után tizenöt hónappal könyvcsomagot hozott a posta, a Püski kiadású *Nappali hold* példányát.

Az *Előszó* zárómondata és a dedikáció volt a válasz. Lassan három évtizede sorakozik a példány a polcomon a többi Csoóri-kötet között: archaikus torzót rejtő ládikó. Évenként kinyitom a lakatját.

Most, hogy Csoóri *Naplójával* György Péter (*Jelenkor*, 2019/7–8.) és Radnóti Sándor (*ÉS*, 2019. 07. 26.) is foglalkozott, újra magam elé húztam a kötetet.

2.

Csoóri Sándort 1953-ban ismertem meg. Akkoriban még a régi Gorkij fasorban volt az Írószövetség székháza, egyik helyiségében a Fiatal Írók Munkaközössége. Négyen voltunk a vezetőség tagjai: Abody Béla, Csoóri Sándor, Eörsi István és jómagam. Csoórinak, Eörsinek rövidesen verskötete jelent meg. Nekem egy-két zsenge novellám. Abody „zsenigyanúsként” indult. Sándorral később az *Új Hang* egyik szerkesztőjeként találkoztam.

1955 decemberében második éve vagyok a Műegyetem lapjának, *A Jövő Mérnökének* a szerkesztője. Műsoros estet rendez a lap. Csoóri-verset állítok a középpontba. Ajánlanak szaválásra egy végzős mérnökhallgatót. Bejön a szerkesztőségi szobába. Hallgatag, tüzes tekintetű fiatalember. Átadom a *Felröppen a madár* kötetet. Bejelölöm a hatvanhatodik oldalt: *Üzenet anyámnak*. Azt mondja, elolvassa, holnap válaszol. Biccent feszesen, mint egy katonatiszt. Másnap ugyanígy érkezik. Vállalja, de egy *másik* verset. Melyiket? Huszonnegyedik oldal mutatja: *Szigorú korban élünk*. Rendben, mondom.

Izzott a levegő, amikor Latinovits Zoltán a műsoros esten szavalt.

Néhány nap múlva Csoóri telefonált. Hallotta, hogy Latinovits mondta a versét, híremet, köszöni.

Évtizedekig egy-egy programon üdvözlöttük egymást. A tekintetében mindig érdeklődés, kíváncsiság, mintha örökösen azt vizsgálta volna, kire számíthat. A tekintetével is nemzedéktársakat keresett – tábort gyűjtött.

A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján küldtem neki először a megjelent kötetemből. 1981. június 15-én érkezett az első viszonzás: „Sándor Ivánnak, egyre kíváncsiabban az írásaira, baráti kézzszorítással”. A tiszaezlári perről írtam. Tadeusz Borowski-kötetéről. Bibórol és Mészölyről *együtt*. A koncepciók prekról.

1982. június 11. „Már nem először villanyzol fel a legutóbbi években, írta hosszú levelében. A radikalizmusod testvére az enyémnek. Csupán a taglejtései mások. Ez pedig így van rendjén.”

1983. május 7. „[Írásaid] folytatnak, kitágítanak, bekapcsolnak egy nagyobb gondolati áramkörbe. Milyen jó lenne, ha többen is megköszörülhetnék a torkukat. A legfontosabbnak talán a bibói igény és gondolkodásmód folytatását érzem ki [...] és nem a hivatkozások, hanem az elemzés izzó tárgyilagossága miatt”.

Holokauszt-emlékmű felállításáról írtam az *ÉS*-ben. A Don-kanyarról, de összekötve a lillafüredi írótalálkozó csődjével, a negyvenhármas szárszói találkozóval, kiemelve, hogy Illyés Gyula és Kovács Imre nem vett részt rajta, mert, mint indokolták, Püski szervezte.

1983. november 8. „ideje jött”, írta, „hogy leüljünk egyszer eszmét cserélni a sistergő kérdésekről. Újabb írásaid, könyveid, könyvterveid annyira szomszédjai az elképzeléseimnek, hogy már a szomszédság okán is szót kellene váltani”.

Az Angelika cukrászdában találkoztunk. Elmondtam néhány tapasztalatomat is. A Rajkollégiumba hívtak a Tiszaezlár-könyvemről beszélgetni. Volt néhány megdöbbenő-riasztó felszólalás is.

A nyolcvanas évek közepétől harmasban beszélgettünk az Angelikában Tornai Józseffel. Csoóri eljött a *Leperegnek a nyolcvanas évek – A kilencvenes évek és Bibó hagyatéka* című kötetem bemutatójára. A levélzárásban a „baráti kézzszorítást” a „baráti ölelés” váltotta fel.

Az 1988. őszi Debreceni Irodalmi Napok előadójának felkért az Írószövetség. Csoóri volt az egyik korreferens. Előadását így kezdte: „Sándor Iván helyzetfelmérő előadását nemcsak világosnak, elszántnak, de lelkiismeret-ébresztőnek is tartom. Finom tűszúrásokkal és áramütésekkel arra akar ráhangolni bennünket, hogy évtizedes fáradságunk, közönyünk ellenére, sőt a történelmi szócséplések ellenére is vegyük észre a korszakváltás visszafordíthatatlan pillanatait”.

Mindezt azért idéztem fel, mert a *Nappali hold* megjelenése után sokan szegeztek nekem: közel álltál hozzá, tudnod kell, hogy mi történt.

3.

1984. augusztus 24-én jegyzi fel, hogy barátai (Für Lajos, Csurka István, Lezsák Sándor, Bíró Zoltán, Fekete Gyula) fejcsóválva nézik zsidó kortársaival való kézzszorításait: „én lógok ki legjobban a magyarok sorából és parolázok a zsidókkal”.

1990. június 2. Leszálok a 7-es autóbusról a Dózsa György útnál. Haladok a Sportcsarnokhoz, Antall József mond beszédet. A tömegben mellém sodródik Bíró Zoltán. Váltunk néhány szót. Nem tartalak fel, mondom, sietned kell, bizonyára dolgoz van a programon. Nekem itt már nincs dolgom, mondja. Süt belőle a sértődöttség.

Nem sokkal előbb Csoóri felkérte Szabad Györgyöt („kézzszorítással”), keressék fel együtt Antall Józsefet, vállalja el az MDF pártelnökségét (az ügyvezető elnök, Bíró Zoltán helyett) és a miniszterelnökséget. Bírót az MSZMP-s múltja miatt is hátravonni kívánták.

A baráti kör Für Lajost ajánlotta köztársasági elnöknek. Csoóri ellene szavazott, Für is a sértődöttek közé került. Csurka Antall nyílt ellenzékeként lépett fel. Csoóri: két tűz között. Úgy érzi, nem fordulhat szembe korábbi barátaival, de Antall-lal sem zavartalan a kapcsolata a barátokkal azért megőrzött összefonódás miatt. Kimenekül. „El a politikától a magányba – írja –, semmi álmremény”. Ekkor jegyzi le az idézett sorokat is: „engem nem lehet többé fölhasználni”.

Nagy Gáspár ezekről a „belső” örvénylésekről írja meg a *Békebeli kannibálok* című versét:

*Mint a békebeli
kannibálok
egymást zabálják
föl a barátok
mintha nem volna
már ki ellen
hurrá hajrá most
egymás ellen!*

*Csontjaink vádlón
ittmaradnak
nevezik őket
ENNEK ANNAK...
kiken fogott a
magyar átok
hetedéziglen
kannibálok!*

4.

1990. szeptember. Megjelenik a *Hittelben* a *Nappali hold* hírhedt fejezete. Nyolc-tíz napig döbönt csönd. Szeptember 17-én Kertész Imre besétál a *Magyar Nemzet* szerkesztőségébe. Átadja a kultúrrovat megbízott vezetőjének, Murányi Gábornak az Írószövetség elnökségéhez intézett, a Szövetségből (Csoóri akkor még az elnökség tagja) való kilépéséről szóló levelét: „Nem tűröm, hogy kirekesszenek [...] hogy [Csoóri Sándor] kétségbe vonja, hogy én, mint »zsidóság« együtt érezhetek a magyarsággal”.

Kertész kéri Murányit, hogy azonnal olvassa el az írását. Murányi elolvassa a szerkesztőség halljában, megköszöni, közöljük, mondja. Betervezi a hétfői számba. Leadja. A megbízott főszerkesztő, Tóth Gábor hosszú vita után nem engedélyezi a közlést. Murányi beszámol Kertésznek, megkérdezi, hozzájárul-e, hogy átvigye írását a *Magyar Hírlaphoz*. Az engedéllyel felmegy a másik emeletre Németh Péter főszerkesztőhöz. Németh olvas, felhívja Kertészt, megállapodnak a közlés időpontjában. A szeptember 25-i számban megjelenik Kertész írása. Murányi Gábor lemond a megbízott rovatvezetői beosztásáról.

Szeptember 26-án ülök a Fészek Klubban. A társaság témája a *Nappali hold*. Senki nem érti. Az éppen hazalátogató amerikai magyarok sem, akikkel Csoóri amerikai előadókörútján a Reménység tavánál is (Lake Hope) találkozott. A társaságból Németh Magdára emlékszem, aki egy hónappal előbb engem is előadókörúton kísért a Reménység tavához. Nem értem, mi történt vele, mondja. Kerényi Károly özvegyének, Magdának hasonló szavaira emlékszem, akit nyolcvannyolcban látogattam meg locarnói nyaralójában. Maga közel állt hozzá, mondja, mi történt vele.

Bibó az ilyen szellemi-erkölcsi „áramkimaradást” a magyar történelemben vissza-visszatérően a *reagáló képesség megzavarodásának* nevezte.

Az elnökség tagjaként felkértem Jókai Anna elnököt, hívja össze az elnökséget, hozunk döntést a *Nappali hold*tól való elhatárolódásról. Október 2-án hosszú, kínos vita után az elnökség öt szavazattal, nem szavazat nélkül, öt tartózkodással megfogalmazta és közvitétte az elhatárolódást. Igennel szavazott: Jókai Anna, Takács Zsuzsa, Koczkás Sándor, Lengyel Balázs, Sándor Iván. Tartózkodott: Cseres Tibor, Lázár Ervin, Nagy Gáspár, Mezei Katalin, Tornai József.

Felparázslott a sajtóvita. Egyetlen írásból idézek: „Mivel magyar vagyok, most szégyenkezem. Ha ennyire felkészületlenül ér magyar költőt a szabadság, hogy sérelmeire az indulatilag legegyszerűbb fogódzót ragadja meg, és a faji megkülönböztetés archaikus gesztusával reagáljon [...] akkor mit várhatunk másoktól. Szégyenkezem.” (Ungváry Rudolf, *Magyar Nemzet*, 1990. október 11.)

Van egy sem akkor, sem az évtizedek alatt a hosszú vitában nem említett momentum. Csoóri feltehetően a nyár végén írta meg pamfletjét. Nem sokkal a szeptember 30-i első önkormányzati választások előtt jelentette meg. A liberális párt nyílt lezsidózása része volt a szélsőséges kor választási „módszereinek” is. Ugyanakkor az MDF-ben a félreállítás miatti Antall-lal szembeni revánsnak, amit az MDF önkormányzati választási versége felerősített. Rövidesen következett Antall betegsége. Aztán halála. Közben Csurka kilépése az MDF-ből és a MIÉP megalakítása. A konzervatív demokratákat kiszorították a szélsőségeik. A jó Szabó Iván Antall halála után még próbálkozott összetartani a jobboldali demokraták gyérülő csapatát, de elhíresült mondata a „szörnyűtagságról” jelezte a támogató bázis hiányát.

5.

Úgy éreztem, nyilvánosan is válaszolnom kell a hozzám intézett („Mi történt veled?”) kérdésekre.

Pilinszky János ezúttal is megismételt versonomát választottam írásom címéül. A *Nappali hold* végtelenen elhibázott, írtam. Régen letűnt történelmi korszakot idéz fel. Háttérét a *torzó* és a *töredék* (Balassa Péter nyomán) ellentétével igyekeztem felvázolni: a torzó az, aminek többi darabja örökre elveszett. A töredék hiányos, de folytatható, elveszett elemei felcserélhetők. A torzó végleges. A mindig a *másikra* mutogatás, a gyűlöletkeltés a „történelem torzójának” évszázados ismétlődése nyomán az értelem véglegesen veszni látszik. A *Nappali hold*, írtam, három ponton kapcsolódik az ezredvégi korszakkontextusba: (a.) a demokratikus fordulatot kezdeményezők egy élenjáró típusának elbizonytalanodása; (b.) az igazi kérdésekkel szemben a hamis kérdések eluralkodása; (c.) mindenki mindenkit kikezd, és már fel sem tesszük a kérdést, valójában ki beszél belőlünk, elúsztak a szellem irányjelző bójái. „Ezentúl csak vissza van. Vissza, hogy vissza tovább. Vissza, hogy sehogyan tovább” – idéztem Beckettet.

Csoóri három állítását (amelyeket aztán második írásában igyekezett visszavonni) súlyosan elhibázottnak tartottam: a „zsidóság” és a „magyarság” szellemi-lelki összeforrásának lehetőségét *nem* tekinthetjük megszüntnek; azt, hogy a „zsidóság” asszimilálna stílusban és gondolatilag a „magyarságot”, *nem* tekinthetjük igaznak; azt, hogy ehhez meg „parlamenti dobbantót” ácsolt magának, méltatlanul komolytalannak tartom. A zsidó–magyar viszonyt Vekerdi László szavaival foglaltam össze: „A zsidókérdést – mondta egyik előadásában – mindig akkor veszik elő, amikor magyarok és magyarok között van vita. Most sem magyarokról és zsidókról van szó, hanem magyarokról és magyarokról. Én – folytatta – attól a Forgács Pétertől tanultam meg, hogy mit jelent tudatosan magyarnak

lenni, aki baráti körben utolérhetetlen kedvességgel (és némi cyranói öntudattal) szeretett hivalkodni »ötezer éves orrával« [...] ő tanított meg rá, s nem csupán engem a Pápai Páriz Ferenc népi kollégium titkáráként élete példájával [...], hogy nem egyszerűen élni, hanem *itt élni* van jogunk. S talán ez az egyetlen jog, ami az embert születésénél fogva megilleti [...] elismerése nélkül minden szó »emberi jogokról« üres fecsegés csupán”.

Decemberben fejeztem be írásomat. A *Hitelnek* kívántam adni, hiszen a *Nappali hold* ott jelent meg. Azokban az időkben hetente cseréltünk gondolatot Csordás Gáborral, aki Szederkényi Ervin halála után a *Jelenkort* szerkesztette. Szinte rám parancsolt: nekünk add! Küldte a nyomdába, még benyomta az 1991. januári számba.

A következő nyáron az *Alföld* júliusi számában Márkus Béla tárgyilagos írással foglalta össze a vitát. Sokunktól idézett. Csoóri Sándor két írásra nem válaszolt, zárta a beszámolóját: Orbán Ottóéra és Sándor Ivánéra.

De történt még valami.

6.

1991 decemberének utolsó napjaiban levélcsomagot hoz a posta. A borítékon a jól ismert lakáscím: Csoóri Sándor, Keleti Károly utca 38. Kibontom. A *Nappali hold* Püski kiadása. Végigpergetem. Három feltűnő üzenet:

a kötetben *nem* szerepel a *Nappali hold* robbanást kiváltó utolsó fejezete; az *Előszó* egyik zárómondata: „Így ébredtem rá arra is, hogy aki igaz szeretne maradni, bizony még attól sem szabad visszahőkölnie, hogy egy-egy pillanatban igaztalanná válik”.

a harmadik a dedikáció: „Sándor Ivánnak, igaz és nagyvonalú vitatársamnak kézszóritással, Csoóri Sándor, 1991. dec. 27.”

Mit tegyek? Válaszoljak? Ne válaszoljak? Az „igaz” felért az *Előszó* zárómondatának („egy-egy pillanatban igaztalanná válik”) beismerésével.

Ha válaszolok, töprengtem, meg kell írnom: ez nem a kettőnk ügye. Ezt a felbolydult közvélemény számára is nyilvánvalóvá kell tennem. Nem válaszoltam. Nem láttam értelmét, hogy az akkor éppen csillapuló – rejtetten-nyíltan azóta is továbbélő – vitát újra felhevítsem.

7.

Mit nem értett meg Csoóri Sándor?

Nézzük Jorge Luis Borges *Az okok* című versének a mottóban idézett záró sorával a korkaleidoszkóp néhány „arabeszékjét”:

(a.) A „magyar/zsidó viszonyról” legjobb barátja, Tornai József a Magyar Demokrata Fórum országos gyűlésén 1989 márciusában a felszólalásában ezt mondta: „Most már ideje kijelentenünk, hogy osztozunk a nemzet testéből kiszakított áldozatok miatt érzett gyászban [...] történjen meg az áldozatok visszafogadása immár eredendő magyarokként”. Tizennyolc hónappal ezután megjelent a *Nappali hold*.

(b.) A kilencvenes év őszén a szélsőségesek részéről a centrum elleni offenzíva elindította a konzervatív bázis meggyengülését. Antall Csurka támadására még azt üzenté, akkor „kard ki kard”, de jött a betegsége, a halála, folytatódott a demokratikus konzervatívok – néhány képviselőjük helytállása ellenére – mindmáig tartó hatásképtelensége.

(c.) A népiek demokratikus szárnyának alulmaradásával, a két világháború közötti szélsőséges szárny szellemiségének újraéledésével elvesztette jogosultságát a népi/urbánus ellentét mint megnevezés. Maradt a szélsőségesek és a demokraták (konzervatívok, liberálisok, baloldaliak) közötti törésvonal.

(d.) Hermann Broch hajdani és Adam Michnik nyolcvanas évekbeli hasonló felismerése rámutatott a történések lényegére: a korszakvákuumokban kúsznak elő a szörnyek. Megkezdődött a Horthy-rendszer szellemének reinkarnációja a korábbi „baráti kör” részvételével. Egyikük antiszemita pártot alapított, a másik fekete egyenruhás gárdistákat avatott, volt, amelyikük később szélsőséges újság szélsőséges publicistája lett, volt, aki az új egyeduralom prominensévé avanzsált.

Hová lettek Bibó intelmei? Hová lett a korábban példaember Illyés Gyula a kétezres évekre újra időszerű intelme az 1943. őszi *Magyar Csillag*ban: „Hírünk a világban riasztó...”?

A *Nappali hold* szerzője nem értette, hogy a hamis kérdésekkel szemben melyek a korszak valóságos kérdései.

8.

Kitérőt tennék:

válaszírásom befejezésével egy időben jelent meg a *Vigilia* kilencvenes évet záró számában a *Mitől félünk? Miben reménykedünk?* című korkérdéssorozat. „...talán úgy fogják egyszer mérlegelni, idézni, írtam róla korszaknaplómban, mint a mi nemzedékeink idézik az egykori *Mi a magyar?* ankét írásait.”

Közel három évtized után idézek néhány választ a *valóságos* korkérdésekről:

„nem vagyunk képesek radikálisan másra történelmileg csödbe jutott változatok különböző előjelű ismételtetésénél” (Szentágothai János);

„annak, ami történt, semmi köze a spirituális megújuláshoz” (Balassa Péter);

„a hagyományok és értékek megüresedtek” (Karátson Endre);

„fellépnek a nemzetből való kirekesztés tragikus régi-új változatai” (Endreffy Zoltán);

„a pálya nem Nyugat-Európába vezet, hanem a Balkánra [...] az ember olyan erózió alá került, hogy visszavonhatatlanul szabadabbá válik benne énje sötétebbik fele” (Poszler György);

„a mindennel szemben való tehetetlenség szörnyűbb félelmet kelt, mint amiként az érzett, aki megismerte a terror, az üldözés, az elnyomás keltette félelmet” (Vásárhelyi Miklós);

„mint korunk hőse megjelenik tehát és mindinkább befolyása alá próbálja hajtani a világot, a magára hagyott, bukott élet menedzsere: a bűnöző típusú ember” (Török Endre külön esszéjéből).

Víziók a korszakról. Az emberi szabadság helyzetéről. Arról, hogy volt-e, van-e, lesz-e erről *érvényes* gondolatunk. Egyáltalán: képesek vagyunk-e gondolkodni, vagyis szembenézni a korszak *valóságos* kérdéseivel. Akkor és ma, teszem most hozzá. Felismerjük-e a „bukott élet menedzsereit”? Képesek vagyunk-e felismerni a változó *emberi helyzet* újdonságait?

Akkoriban még voltak ilyen kérdésfeltevések. A közelükbe sem értek a *Nappali hold* álkérdései.

*

Mindez számomra nem feledteti Csoóri Sándornak mint republikánus demokratának, jelentős költőnek a nyolcvanas évek végéig terjedő életútját, alkotói teljesítményét. Azt sem ugyanakkor, hogy hova jutott ama „baráti kör” nyomására is, miképpen vesztette el a (bibói) reagálásképességet, és mi lett ennek a következménye.

Élete utolsó évtizedeiben csalódott volt és szomorú. *Naplójából* nem derül ki, vajon azért, mert megértett valamit abból, milyen lejtőre jutott az ország, vagy azért, mert magányos lett.

Az utóbbiért: mindenképpen. Az előbbiért: talán.

„LÖKÖZVETÍTŐ”: TANDORI DEZSŐ

A történet 1990-ben kezdődik.

Május 2-i levelében T. D. azt írja: „Köszönöm a küldeményt... megnézgettem. Sietve visszaszállítottam. ... Boldogan fordítok rádiójátékot, bár inkább, sokkal inkább, németből. Abban a dologban otthonosabb vagyok.” (Természetesen nem áll rendelkezésemre, amit írtam neki, de nyilván küldtem pár szöveggöndyvet, és nem talált kedvére valót.)

Ugyanazon év augusztus 14-ről: „Szívesen megnéznék ez év végi határidővel valami jó kollokvialis, nekem tájjal, yxz-vel nem nehéz nyelvű angol darabot. / Próbálok írni saját felnőtt darabot! Még egyszer: főleg ez utóbbi: NAGY AJÁNLAT! Lelkesen köszönöm. Ez lesz meg legelébb!”

Majd 1991. augusztus 18-ról: „Lelkesen! Októbertől vagyok a placcon. A télen, decembertől, valami német drámafordításba is kiközvetíthetnél. ... Kéne darabot írnom. Volna, miből. ... Élnék a rég megadott lehetőséggel.”

Ugyanazon év X. 16.: „A télen nekidurálok magam valami újabbnak.”

Nem sokkal azután kaptam kézhez a BBC 1988-as hangjáték-kötetét. A Methuen évenként kiadta (kemény kartonkötésben, borítóval, jó papíron) az előző év legjobb (a Drama Department által legjobbnak szavazott) hangjátékait, melyek közül Dave Sheasbyét (*Apple Blossom Afternoon*) elküldtem (két másik szöveg kíséretében) T. D.-nek.

1991. nov. 26.: „hazaérve Párizsból... a három darabot nézegetve... huh, hol is kezdjem. A „Butler”-t (David Cregan – *A Butler Did It* 1990) most nem veszem se ide, se oda, klassz, persze, s lehet, még ez lenne a legjobb nekem. A *Columbus* (Louis MacNeice) tömérdek rímes-vers-részétől kicsit tartok... nagy elköteleződés, 100 oldal. A lóversenyes: kétfelől közelítem: A./ össze vagyok omolva Párizs után mélyen. Szórtam a 8:1, 10:1, vagy – ha komoly pénzzel teszed, az is jó – 5:1-es elgondolásokat... de meddig? Amíg kidolgoztam őket. S épp mert rendes dohánnyal akartam játszani őket, valami visszaretentett. Egy Fiat Unót lehetett volna hazahozni a nyereségből. Végül 250 franc-t vesztettem, ez lett a 17 nap vége. Nem tragédia, és egy évre való írni-anyagom lett... csak fölveti személyiségem – ha van olyan – lényem, avagy a lapos pénztárcájú mi-tájunkról-való alak helyzetének kérdéseit. A rosseb egye meg. Ez nem heverhető ki könnyen. Kevesen értik, kevesen fogják fel. De gondold meg, HA elkezdted megnyesni, HA teljes odaadásod az ügyé – darabomból tudod! – HA médiumságom érződik e tárgyban (Bécsben, ahol trenyáltam előtte, 50 sillinges alapon hétből hat futamot nyertem, s csak 1-1 lovat játszottam) – ki kell heverni. Majd olvasol még erről rádiójátékot. / A/a. Van sok hangra szóló rádiójáték-tervem. Irtó muris címe is van, s kg, nem, kb. – jaj!, „kg”! A súlyok a lovakon, ez kísért, a hendikep most is – 6 hang, három pár. (2-2, azaz 3 férfi, 3 nő). Januárig meglesz. Evvel semmi baj. / B./ Dec. 8. után itt vagyok megint, vidékre húzódok 1 hétre, esszézni, adóságom van ily ígéretek vidékén. De: a LOVIS – Almavirágkor etc. – darabot erkölcsi (? mi az így?) kötelességem lenne megcsinálni, azaz lefordítani. Mellette szól – : jártam Cheltenhamben, s pont a Gold Cup-on, fogadtam Ladbrokes-nél, -nál, méghozzá Kelso és Southwell ment, 13 futam, s – 1 fontos alapon – mind a tizenháromban volt vagy győzelmem, vagy helyem! Vesztettem 0,50 fontot, mert egyetlen futamban egy másik lovat megnyestem 10 fonttal, abból jött vissza 9,50. Hahaha. Vagy ha nem így, hát kb. Ezt az utóbbit, a 0,50-et csak úgy kitaláltam most, de jó, nem? / Tudom, miről beszél a TANNON etc. De: / magyarul nem tudom! Én Magyarországon összesen EGYSZER voltam kint a galop-

pon... hát vehetek újságot, persze Turfot – még sose vettem! – meg utána is kérdezhetek... mit szólsz? Dec. 8. után válaszolok, hívlak. ... / Aztán: angolul maradnának a lónevek? Almavirágkor, szép cím. De meglövi ezt, ha Apple Blossom... marad. / S a hangulatot elcseszheti, ha mind magyarosítjuk a lóneveket. Pedig kéne. / Tehát: mint lelkiismeretes pali (remélem!) bajban vagyok. Gondolkozz rajta, kérlek, ha van 5 perced rá. / Addig is tanácstalanul, / de barátsága rendületlenségével / ölel / szerény íród és – mondom tanácstalan – fordítód / hát adj tanácsot! Kérlek!”

Természetesen adtam tanácsot: a lónevek magyarosítására szavaztam.

A darab amúgy egy fogadóirodában játszódik, ahol több nagy képernyőjű tévén előben mennek a megfogadható/megfogadott (kutya- és) lóversenyek, kommentárral; e műintézeteket T. D. angliai útjain lelkesen látogatta, és csekély vagyonából olykor fogadott is. A cselekmény: a szombati társaság egyik esett kisember („lúzer”) tagja ötvenötödik születésnapja lévén „halmazati fogadást” köt – négy verseny győztesét kell eltalálnia (különb-ben bukik) – és nyer. A négy közvetítés természetesen teljes terjedelmében elhangzik (ez a TANNOY), legföljebb időről időre háttérbe szorítja a dialógus.

A fordításról egy 1992. VI. 18-ai levél tudósít röviden: „Rádiójáték: ó, Neked! Vagyis »Neked«... Szóval meg kell írni. Apple Blossom más ügy. Róla még beszélni muszáj. De a saját rádiodarab csak az én becses disznófülűségem (a prózafordítói életkörülmények) miatt halasztódott.”

A fordítás készültéről két fogadócédula tudósít. (Mint látható, T. D. is a lónevek magyarítására szavazott.)

1. NARBOL „Cheltenhami emlék (1991) Salátabár, Purgó Argóóóó / Csávó Cunci! Kakukkoló Kukkoló

2. Ladbrokes: „...kis terepszemle jön júniusban, javítanék. Küldöm.”

A fordítás elkészült, köszönő levelemre a válasz: 1993. I. 4.

„...köszönöm jó szavaidat, I. Szép Ernő ... Mókás lett ez az év vége. 1992-ből a 3 legfontosabb („...” na ja) fordításom egyike lett a Baracknyílás. Címénél egyébként gondolkozhatunk: / Baracknyílás ideje (?) / igen ez jól hangzik, amit odagépeltem, kicsit fura. / Nem korrekt viszont a / Baracknyílás idején. Az nem. / Hát sokkal több lehetőség nincs. ... / Na, a lényeg: betegesnek éreztem, hogy életem egyik legfontosabb művét csak én olvastam, telnek a napok, velem mindenféle baromság esik meg (nem szeretlenül!), és ez olyanná tesz, ez a nem olvasott mű (melyhez én már (bocs (bocs (bocs))) a rádióhangot is próbálgatom –))) –, és elégedetlen vagyok magammal – ez is igazolja, talán, hogy a darabmagyarítás (nem is mindenütt „fordítás!”) ügyében helyesen gondolom, amit – – –”

Az *Almavirágkor* cím tehát eltűnt a süllyesztőben. (A *Baracknyílás idején* népszerű érzelmes szám volt anno; „Visszatérsz majd újra baracknyílás idején” – énekelte a bús bariton.) És itt fogalmazza meg T. D. először, hogy szívesen eljátszaná a TANNOY (Szpiker, Bemondó) kutyanéhez szerepét.

Mint tőle tudjuk, a Bemondó lassan, fahangon kezd („Cheltenham indul. Bevonulnak. Az eddigi fogadások szerint Rettentő Rózsaszál, a 10-es 3 az 1-hez; Lassiter Meghalsz, a 13-as 4 az 1-hez; Cucumi, a 7-es 6 az 1-hez; Miss Rio, a 3-as 9 az 1-hez; a többiek 10 fölött.”), azután fokozatosan gyorsít, s a végén Szepesi Györgyöt lepipáló extázisban kiáltja: „Már a síkon vannak, még kétszáz méter a célig. Rettentő Rózsaszál vezet, fél hossz az előnye, Kék a Kókény támadja, Kék a Kókény feljön, Kék a Kókény elhúz, Kék a Kókény vezet, Kék a Kókény megnyeri...” A végén pedig szinte kimerülten, lassan, fahangon: „Kék a Kókény első, mögötte második Rettentő Rózsaszál, messze lemaradva Bingó... Győzött a 30-as, második a 10-es, a 23-as a harmadik. Ennyi.”

A fordítás remekül sikerült (túlzás nélkül jobb, mint az eredeti), a darab elfogadtatott, rendezőnek Pósz Sándort kértük föl, annál is inkább, mert T. D. gimnáziumi osztálytársa volt – és egyik versének címzettje. T. D. egyetlen kikötése: ne legyen senki színész a stúdióban, csak mi a technikai helyiségben. Láthatóan fölkészült, hiba nélkül abszolválta mind a négy

közvetítést, pedig a főntebb vázolt dinamika és az általa kitalált lónevek komoly színészi feladatot jelentettek. (Ezekből még néhányat: Bögyörökém, Pikulás, Lacafaca, Babakelengye, Ugrifüles, Articsóka, Szent Szövetség, Aston Vilma, Kocsma Jenny, Suffolk Suttyó.)

A *Baracknyílás délután* 1993. július 19-én hangzott el az alábbi szereposztásban:

Ted: Papp Zoltán

Indián Jane: Csákányi Eszter

Dugig Dave: Helyei László

Fatorony Wesley: Pusztaszeri Kornél

Formaló Povey: Papp János.

Mersey Billy: Ivánka Csaba

Lóverseny-közvetítő: Tandori Dezső

rendezte: Pós Sándor.

*

A becses disznófülűség miatt halasztódó saját rádiódarab története azzal folytatódik, hogy augusztus végén elküldtem rá a szerződést, afféle „kényszerítő passz” gyanánt.

1993. IX. 3.: „Köszönöm a szerződést, oké... A darab: Ti vagytok benne, azaz Te főleg, semmiből nem áll az ügy üdvére meghúzni. ... / Hozzájárulás a fényhez: van egy 4 Non Blondes csajzenekar. ... / Van nekik egy zenéjük: „What’s Up”. Irtózatos jó... és irtózatos ebadta Linda Perry, a leadsinger. No, a darabomhoz ezt a nevezett számot kérem, kellő megszabdalásban.”

(Természetesen nem voltam benne a darabban, melyből akkor még egy sor sem íródott meg...)

Keltezetlen, 1993. őszről: „Mindenfélét megírtam neki, jó Sanyi urunknak ... Mert pl. Julien Renallal se vagyok »azonos«, jó ég, ilyen alapon Mauryval is »azonos« vagyok, de Topo csak egy a hat szereplőből, szerepből stb. Még az Anarchist Aristocratjukkal se vagyok »azonos«... Ez a többszörös áttétel egyébként (nyilván másutt is) több osztrák prózairó barátomnál »megy«, s fejtegetik is. Nem tartom végcélnak, vagy kidolgozható rendszernek, ellenben ahogy faragódik nálam ez az anyag, épp elkerülhetetlen adottság. ... de mivel színlap van, nyomtatva, ott KÉT színésznek kell látszania, mert TD nem egyenlő Topo D Azaray, ennyire azért tényleg nem!!!”

Nem sokkal később fekete filctollal:

„Darab készül! / 1993 végére kész. A többi le van...” + rajz a hátoldalon és külön lapon is: „Linda Perry kalapja.”

1994. I. 5. fekete filctollal: „...darab készül! Leszek benne közvetítő, a la fordítás-darab. / Februárra nálad a muev (Mauryval és velem s hölgyekkel a centromban). / Vettem Morny-szappant, képzeld!”

1994. VI. 4. fekete filctollal: „Olyanokon lehet töprengeni, hogy én legyen-e hangilag Anarchist...? Legyen-e háttérzajnál több az eredeti angliai lóközvetítés? / Megírom még a magyar lóközvetítést. TD(-AA) foglalkozása lóközvetítőség a rádiónál etc. / Képzetele szüli-e Mauryékat? Ez kiszűrhető. IGEN? NEM? Nem fontos!”

(A darab ekkorra kis híján elkészült.)

1994. VII. 4. „Megvan a hangjáték »feljegyzésekre és lóversenyközvetítésre«, és talán valóban a hang-kavalkád számít, ergo impresszionista... Hm?... Márton, hálám, hogy erkölcsei kényszerrel kihajtott belőlem, oh, Hunyadi! Bármily keservesen, de talán derűre üdére meglett. / Hang-azonosságok és különbözőségek: / Anarchist-TD-t én vállalom, / A lóközvetítés felét magyarul, hang-váltva, de érezhető azonossággal: én. Hiszen a darabban ez volna a foglalkozásom! / A lóközv. másik fele: ascoti felvételeimből. Jó? Zenét megbeszéljük. / ...Ha egyáltalán elfogadod a darabot!”

(Lelkesen elfogadtam/elfogadtuk.)

Keltezetlen piros-fekete filctollal: „...nem azt mondom, hogy zseni javítások, de melő van bennük. / És: most szabadult fel bennem a rádiójátékíró-amatőr. / Jó, hogy megdolgoztattál! Kösz. / Tényleg sokat okultam.”

1994. VIII. 1. „...e darab, gondolom, végre ALAPVETŐ. Talán stílust teremt mifelénk, legalábbis egy példányban. A hosszan kitarított, mégis ködbe átúszó, de borzalmas élességében bemetsző élek-felületek, az érzelmesnek és a borzalmasnak az önreflexív pakolása stb. ... Mármost itt, azt hiszem, az a jó, hogy ez valami szigorúbb követelménynek is megfelel, a maga primér módján (persze most már le nem nyirbálandó tökéletlenségeivel) ... a ló az előző darabbal „nem szégyenletes” 7. lett a 18-ból, most nyert végre, azt hiszem. Ezzel a darabbal nemzetközi terveim is vannak. Talán egyszer végre mód lesz rá, hogy maga a Magyar Rádió úgy érezze, ez „ajrópai” produkció lehet. Mauryt vállalom. Közvetíteni bárkit megtanítok, nem sok olyan szöveg van.”

Keltezetlen: „Darabom: semmi baj, logikus fejlemény. Nekem kell majd, ha már írtam ilyet, ismertetnem, „mi ez”. / ...Darabnál tisztázni kell. Vagy: azt legalább, hogy meddig ködös. Nézd, merész ügy: tollal tovább, annyira: (kék filctollal) fogadásokon edzve, / nem vagyok nyimnyám/ fiú / MEGRENDEZNÉM én EZT / v. nagyon fontos szerepet / vállalnék benne (egy figurát) / hogy Papp Zolinak belülről magyarázzak. / Ebben benne a válasz. A zenék vágásait is csak én tudom, hol jön jó márcos kontraszt a Roxette-tel, meg minden, különben kaka lehet belőle. / Márton, ajánlatom reális. Móka lenne egy ilyen pályát elkezdni kicsit. ... (fekete filctollal) Kérdés csak: (ismét géppel) Die liebe Zeit! De be lehetne osztani... / Eagle Girlle („Szperó kicsiny sasmadár” volt) és Sir Norman Holttal nyertem, képes voltam 29 futamból többet nem is játszani (angliai irodás és bécsi ügőtő). Hát meg tudnám rendezni. Meg tudnám magyarázni. Nem oly nehéz. / Szia, üdv, veréb-értékroyalistád: d (golyóstollal) Sir Desmond Tote (Mr. Rendezoeh)”

1994. IX. 15. fekete filctollal: „...nagyon úgy fest, nekem kell (a la Sir Desmond Tote-nak) rendeznem Zoli főszereplésével. / Csak / Mikor? / A ló neve Quandó. PPSPP / etc. / MÉG MOS SE / TOM. / De: ahogy most is: (zöld filctollal) HOL LENNE IDŐM / Soros évkönyv / Balkon / Enigma / „Beszélő”-mentés / Ferenc József / Ulysses-könyv”

Írógéppel: „Kedves Márton, csütörtök, még – 15.-e – szép álom (volt), de nem megy. Mint angol zsokének, úgy van szétdarabolva az életem január végéig. ... Nem merem mások munkájáért megse vállalni a felelősséget. Nem volna MIKOR. / ... Nem hinném, hogy a rendezés ügyében annyira megnyugtathatnál, hogy „csékélységnek” lássam. Papp Zoltán színművész tehát! Mindenféle írásos segítséget megadok neki. Nem szöbelit! Az vitatáshoz vezet. Esmémimel, jó vicc, mégis, »eszmémimel« termékeny magányra akarom hagyni őt. Őt-hat flekket írok, Mauryék sztorijait odaadom. / ... Nem, sajnos a rendezés túl sok időt vinne. Várjuk meg a következő... darabomat. Jó? A kihívást állom, de – 1. fentebb.” Fekete filctollal: „16-a reggel: de hátha mégis úgy lehetne... / Még nem döntöttem a vágy felől.”

IX. 24. golyóstollal: „COMMENTARI / akkor / Papp Zoltán rendező úrnak / a darabhoz. / Modern, 30 év körüli / gondolkodású / »könnyűzeneértő« kérek ott a zenéhez.”

X. 10. fekete filctollal: „OK, Zoliban bizalmam / segítem őt »Maury – 2 alapkönyvvel« / pár levélbeli szóval. / Nov. 16–23. közt engem mint közvetítőt / fel lehetne venni, v. mint Julient; köszönöm biztatásod; legközelebbi ilyen darabom tán (segítségeddel!) megpróbálom megrendezni. / Papp Zoli nagyon klassz!”

X. 28. fekete filctollal: „Márton! / Kösz / Zolival óriási voltál! / Nem is hittem... / Ez így igen. / De büszke is vagyok.”

XII. 9. fekete golyóstollal: „Mauryék azóta: / 3x5 flekk újabb »ügy«. / Jaj, hadd kérjek / 1 fénymásolt / pld-t a VÉR és VIR.HAB-ból. / Hála, ha 2 lenne!”

„Jó Sanyi urunk” eleinte, rövid ideig, Pós Sándor lett volna a félig se kész mű rendezője.

A 4 Non Blondes helyett a Roxette (*Crash! Boom! Bang!*), a Doors (*Break on Through*),

a Radiohead (*Creep*) és a Dawn Penn (*No, no, no – You Don't Love Me And I Know Now*) szerepelt. A főlvételt 1995. januárban készítettük.

Az ascoti lóközvetítéseket feledtük.

T. D. dicsérete túlzott: praktikus tanácsokat nyilván adtam, érdemieket – „instrukciókat”!? – aligha.

A cikket – „mi ez” – a *Rádióújságnak* végül is én írtam meg, egész szellemes lett. („...Persze egy Tandori-hangjátékban nem a vére érdemes figyelniünk, hanem a »virághabra«. A beszélgetések indázására, a cseles utalásokra, a szóviccek szaltóira, a fekete humorú poémokra; a Music Tv zenéire, amelyeket Tandori tervezett a hangzásba, a jelenet-kötő lóverseny-közvetítésekre, melyeket ugyanő ad elő [jobban, mint a hivatások, a Rilke-versre improvizáltat pedig briliánsan.] A krimi – álkrimi csak díszlet...”)

Ami a zenék vágását illeti, T. D. nem tudta, hogy a java hangjáték-műszakiak vágásai („kötései”) mennyire „hangyafasznyi” pontosak.

Hogyan írhattam volt, hogy a rendezés „csekélység”? Még ha axióma is, hogy egy T. D.-t biztatni kell. Talán arra gondoltam, hogy elit hangmérnök-magnós, elit zenei munkatárs, elit ügyelő, kiváló színészek – köztük T. D. erős híve, Papp Zoltán/Zotyá, meg hátvédnek én. Akkor is dőreség volt. Viszont eltöprenghetünk azon, miért érezte úgy T. D., hogy neki kell megrendeznie. „Szeretném magam megmutatni”?

(Ehhez adalék az 1993. I. 4.-i levélből: „...szóval beteges, hogy engem senki se lát, jó, ne lásson, de akkor látszatra se lásson, nem? Ez nekem rossz buli, és kb. mindenféle (nincs üldözésem!) így alakul. Ahol nem akarom láttatni magam, nyagatnak. Ahol látható vagyok, oda nem néznek, és még a sors is úgy hozza, hogy késleltetődjék a megvalósulásom, holott megvagyok.”)

Talán ugyanezért vállalta volna Anarchist Aristocrat (VI. 4.), Maury (VIII. 1.), illetve Julien (X. 10.) szerepét. (Juliennek és Anarchist Aristocratnak egy-egy jelenete van, a 3. illetve a 4.; Mauryak kettő: a 2. és a 6.)

Talán a nem könnyen született darab annyira a szívéhez nőtt, hogy a megvalósításában is benne akart lenni. Minderről persze Papp Zoltán véleményét is ismerni kellene.

A szöveg megjelent a *Pompeji* 1995/4. számában.

Maga a hangjáték 1995. június 8-án hangzott el a következő – kiváló – szereposztásban:

Anarchist Aristocrat: Végvári Tamás

Topo D Azaray: Ivánka Csaba

Maury: Hegedűs D. Géza

Morny: Vajda László

Jules Renal: Vallai Péter

St. Mondain: László Zsolt

Charlene: Csomós Mari

G. G. Harrison: Takács Katalin

Krisette: Söpte Andrea

Hangtechnikusok: Kosárszky Péter és Maksay Helga.

Ugyanezen évben Varga Viktor kollégám felkérésére T. D. elszavalta – angolul – a Hamlet-nagymonológót mint lóverseny-közvetítést a *Lady Iglbauer cirkusza* című műsorban. A korábbiakra visszatérve: a rádió éppen alkalmas arra, hogy egy T. D. – ha ambivalensen is – láttassa magát. Képzeljük el ugyanőt, amint egy tévé-showban szavalja ugyanezt: abszurdumnak is ijesztő.

További T. D. hangjátékoknak is dramaturgja voltam (*K. u. Confusionarius* 1996, *Nafnaf Prince és Narinji* 1997, *Kirakós hangjáték* 2000). De ezek története már nem volt ilyen regényes.

Exponenciális találkozók a Hadikban

Emlékezés Térey Jánosra

Amikor János negyvenéves lett, az alkalomra készült emlékkönyvbe írt bejegyzésem a fenti címet kapta. Olyasmit éreztem akkoriban, hogy kapcsolatunk hosszabb kényszerszünet után exponenciális pályára állt, találkozásaink számát és minőségét tekintve egyaránt. Vártuk egy ideje, hogy újranyisson a Hadik Kávéház a Bartók Béla úton. Ám sokáig csak egy mindinkább porlepte cetli hirdette a vitrin belső felén a készülő eseményt. Én változásokra készültem. Tudtam, hogy hamarosan visszaköltözöm a Bartók Béla út környékére, a Bercsényi utcába, és hogy ez a visszatérés kamaszkorom környékére egy hosszú alámerülés után a kilábalást fogja jelenteni, bár a jövő még homályos és szorongató volt. Jánosnak látványosan felfelé ívelt a pályája. Bejáratos volt a legjobb színházi körökbe, egymást érték a bemutatók, felkérések, a fergeteges színjátéktermés megsokszorozta ismertségét, és ez egy-egy pesti éjszakában tett kiruccanásunk során mindig látványosan megmutatkozott. Persze szó sem volt arról, hogy minden gondja elillant volna, erről a közeg mindig gondoskodik, de tény, hogy sokkal nyugodtabb szívvel áldozhatott a jó minőségű élet iránti szenvedélynek. Agglegényéletének utolsó éveit voltak ezek. Jóleső volt hozzásegődni, és nem bántam, hogy számomra amúgy meglehetősen költségesek voltak találkozásaink Pest-Buda jobbnál jobb vendéglőiben és kávéházaiban. Új lendületet adott nekem, hogy ilyen avatott barátal fedezhettem fel újból saját városom aktuális izgalmait, és jó volt, hogy a szűk esztendőik után már megengedhettem magamnak ezeket a díszleteket.

Nem sokkal a negyvenedik születésnap után felgyorsultak az események. Persze ott voltunk a Hadik megnyitóján. Elég exkluzív este volt: János fesztelen magabiztossággal mozgott a közegben, én kezdtem határozottan azt érezni, visszatértem. Rácsodálkoztam a megnyitó közönségére, a kávéház díszleteire. A jómódú budai polgárság új rétegei vonultak fel, mondjuk úgy, az *Asztalizene* közönsége, ami egyben olyasmit is jelzett, hogy a belső XI. kerület kezd divatba jönni a körükben, és alighanem felzárkózóban van a város legjobb környékeihez. Tudtam, hogy hamarosan törzsvendég leszek itt, a régi utcám új kávéházában, amelynek helyén kamaszkoromban méretes Humanic cipőbolt működött. Így is lett, rövidesen ide jártam nappal menü, éjjel pohár sörök mellett – sokszor lényegében nonstop – dolgozni. Leütések tízezreit, ha nem százezreit szállítottam a Szatyor wifijén vagy a Hadik emeleti asztalai mellől, különböző egységáron, a megrendelőknél. Szakfordító voltam, akkor már évek óta, és végre szaladt a sze-

kér. Éjszakába nyúlóan, néha reggelig volt dolgom bőven. Amikor a Szatyor bezárt, még ott volt a Szonáta (nem a régi, hanem új helyén, a Bertalan Lajos utca sarkán), amelyik szó szerint éjjel-nappal mérte az italt. Jánossal avattuk fel ezt a korszakot. A Hadik is egy lett a helyszínek hosszú sorában, ahol „köreinket rőt-tük”. Akkor már beláthatatlanul hosszúnak tűnt az a bizonyos sor, és rengeteg minden olyan régen volt, hogy szinte a múlt kódébe veszett...

2019 júniusában egy hétfő reggel (egész pontosan ma reggel, amikor ezt először leírom) János meghalt. Szándékosan ilyen egyszerű fordulattal írom le, ami történt, nekem ez adja vissza a legpontosabban a dolog abszurditását. Talán egy órája történt a felfoghatatlan, amikor eljutott hozzám a hír. Aznap már ő nem élvezhette a kávé ízét, a napot. Pedig gyönyörű napnak indult, legalábbis Luxemburgban. Az interneten olvasni egy barát halálhírét, egyáltalán egy barát halálhírét venni, ez valami nagyon új dolog volt – új „élmény”, mondhatnám, hiszen megéltém, hirtelen a tudatára ébredve annak, milyen súlya van magának a ténynek, hogy élek. A valóság megbillent, én pedig szabályosan beleszédültem. Kimentem az irodából (melyikünk gondolta volna egyébként anno, hogy nekem egy napon saját irodám lesz?), a munkahely mögött elterülő pazarzöld mezőre, amit luxemburgi barátaim jól ismernek, és ez a tágas, egy városban amúgy meghökkenítő, valószínűtlenül mezőszerű mező lett egyszerre az élet-halál abszurditásának harsányan virító képe. Hogy én most itt állok, és ő nincs, és ezt nem beszéljük meg soha már... Hogy az idő már csak nekem telik kettőnk közül. Amikor visszamentem, János száma jelent meg a magyar telefonom kijelzőjén. Borzongva vettem fel, a felesége, Artemisz hívott, együtt sírtunk.

Ilyenkor többnyire reflexszerűen nem az első, hanem az utolsó találkozás képeit kutatja az ember, abba kapaszkodik, esetleg abban keres valamiféle jelet, jelentést. A mienk megint csak a Bartók Béla úton volt, jó kilenc évvel a Hadik nyitása után, ezúttal a Gdanskban, közös barátunk-ismerősünk apró lengyel kocsmájában. Elég rövid összefutás hármásban Artemisszel, pont olyan ódonbarna díszletek között, mint amilyen hátteret képzeltem mindig is János egész lényé, szelleme mögé (és amilyenben önmagammat is látni szeretem). A hely sörét ittuk, rendeltünk heringet, otthonos közegben voltunk, futólag és hatékonyan átbeszéltük a legújabb fejleményeket. Nem volt szükség sokkal többre, néhány hete egy egész esténk volt a mélyrehatóbb beszélgetésre a Kis Bécsiben, kettesben, ahol egy üveg osztrák zöldveltellini mellett beszámolt ausztriai ösztöndíjáról. Mindkettő nagyon jó találkozás volt, újabb asztalnál, újabb italok mellett, a régiék egyenes folytatásaként. Semmi előjel, semmi jelképes mozzanat, maga a kontinuitás. Jó néhány év eltelt a negyvenedik születésnap óta, és közös történetünk ha nem is exponenciálisan, de lendületesen gazdagodott időközben. Most már hat éve, hogy kint élek Luxemburgban, és azóta ugyan ritkábbak lettek az alkalmak, de annál becsesebbek, és nem voltak olyan szakadások a találkozók fonálában, mint a korábbi, viharosabb években. A 2019-es év is ebbe a sorba illett, nagyon is. Aztán ugyan másfél hónap eltelt a gdanskos összefutás óta, de a korral eltörpül másfél hónap jelentősége, arányosan egyre kisebb része lesz annak, amit megélt már az ember. Egy nap ennyi idősen már nem tényező. Addig, amíg nem történik valami, ami kíméletlenül megmutatja, hogy akár egyetlen perc is kitágíthatja az időt...

Jöttek a hívások, üzenetek sorra azon a hétfő reggelen. Sírós hangok, komoly, másnaposságra emlékeztetően elmélyült basszusok, kusza mondatok. Nekem az utolsó találkozásról lassan tágulni kezdett a perspektíva, és elkezdtek leperegni az emlékek. Eszembe jutott, hogy vissza kéne keresni a legelső alkalmat. Csakhogy erről már annak idején, a negyvenéves jubileum kapcsán is letettem. „Az első emlékek homályosak, nem? Ahogy visszaemlékszem, nincs első találkozás, vagy igazi időrend a régi képek között. Hatalmas naplóba jegyzek fel akkoriban mindent, de még ez a mániákus, írásfanatikus részletesség sem elég, hogy rekonstruáljon ilyesmit az ember.” Ezzel kezdtem az írást. Van ilyen, hogy nem tudja az ember, mikor látott valakit először az életében, aki aztán fontos szereplő lesz. Pedig azt azért tudom, melyik emlék tűnik a legkorábbinak. A bölcsészkarról őrzöm, '91 tájékaról, amikor a szememben kifogástalannak tűnő „nyugatos”, századelős hangulatú öltönyében megjelent Margócsy tanár úr szemináriumán. Nem én írom le először: első látásra félreismerhetetlenül költő volt, olyan élére vasalt szigorral, amit egy húszéves ember csak valami mélyről jövő tehetségből meríthet. Lenyűgözött és izgatott az alakja, mint minden érdekes emberé, akin megéreztem a szellemet, az alkotni akarást.

Összesodródtunk és jóban is lettünk, nem sokra rá. A kilencvenes évek kirobbanó időszakában a bölcsészkar nyüzsgött, mint a méhkas. „Időtlen és török idők”, írtam 2010-ben. Merthogy '93-tól, a hőskorban sokunknak a *Törökfürdő* újság jelentette az igazi élet forrpontját. Nekem legalábbis mindenképp. Alighanem ezt a „törökséget”, az újság amúgy meglehetősen esetleges névválasztását én vettem a legkomolyabban mindünk közül. Feketeköves török gyűrűt viseltem, amit egy barátom hozott Isztambulból, kis, keleties szakállt hordtam, és első törökfürdős írásomban (*Párbaj korlátlan közeledéssel*) „Aga” néven írtam meg életem egyik meghatározó barátját, akinek köszönhetően az újság körébe kerültem. Ezzel a barátommal, Fejér Balázssal az egyetem elején zenekart is alapítottunk, ez volt az Iván Lendül, egyik rendszeres fellépőhelyünk a Hold mulató volt, de a NapNap fesztiválon is volt műsoridőnk. Azoknak az időknek akkor már *rég* vége volt, amikor a *Törökfürdő* indult... S hogy a kör bezáruljon, épp az alapítás idején az újság nevét adó óbudai török romfürdő közelében laktam, s a Malomtó presszóba jártam írni. Brüsszeli ösztöndíjam után költöztem oda, miután kinyílt a világ: a bölcsészkarról egy varázslatos németalföldi városba csöppentem, annak is egyik legvelősebb negyedébe, Saint-Gilles-be, ahol egzotikus kalandokat és olyan mámoros szabadságot ismertem meg, amilyen addig olvasmányaimban is éppen csak felsejlett. Írónak készültem, már a gimnázium óta, de nem tudtam, hogyan lehetnék egyszer több, mint presszóban konyakos kávé mellett naplót és rövidprózákat író „érzelmes utazó”. Aztán egyszerre jött a *Törökfürdő*, és ott találtam magam Térey és sok más, nálam sokkal tudatosabb és kicsiszoltabb alkotó körében. A második számban, amelyre amúgy két évet kellett várni az első után, '95-ben, már az én nevem is szerepelt.

A kilencvenes évek derekára-végére már sok közülünk volt egymáshoz: pesti és vidéki helyszínek irodalmi és bulialakzataiban verődünk össze újra és újra. Az újság szerzői közül többen is elvetődtek az említett óbudai albertletünkben rendezett hamisítatlan „moszkvatéri” házibulikba az Árpád fejedelem útjára, ahol két másik barátommal „pecóztunk”. János is járt ott, elmesélése szerint – de ugyan ki

emlékszik már arra, ki mikor fordult meg abban a kavalkádban. A *Törökfürdő* életforma lett, törzshelyekkel, esküvővel (Balaványék gödi egybekelése örök bulietalon marad), elmerülésekkel a városban, különlegesség-tudattal. Jánossal ismertük, szemmel tartottuk egymást. Azok az idők egy nagyon erős generációs érzés kialakulásáról szóltak, és az írás alapító élményéről. Az én horizontomon ő kezdettől egyik emblematisz figurája volt ennek az euforikus időszaknak. Nagyjából tudom, hogyan láttuk egymást akkoriban, meg is beszéltek később. Én az ő szemében afféle budai polgárfiú voltam, aki otthonról hozza a műveltséget, a hagyományt és a stílust – bár meg kell mondjam, ez csak igen töredékesen volt így, és én mindig hittem, hogy magam küzdöttem ki minden ízét és vonását annak, aki vagyok. Ám tény, hogy a Bárdos névből, nagyapám példájából vettem magabiztosságom javát. János az én szememben a „messziről jött fiú”, az őstehetség volt, aki minden szavát és mozdulatának legapróbb redőit is maga dolgozta ki. Az ő esetében olyan veretesre, ami páratlan tekintélyt kölcsönzött neki. És ez a veretesség soha nem is kopott, csak tovább szépült az évek során. Persze ő ennek megfelelően messze előttem járt az írás és a kitűnés művészetében. De valahogy mégis megragadtam benne én is, és ezt a szálát később sem engedték el.

Utólag lehet mondani, olykor mondtam is magamnak, mennyire megtisztelő volt ez a barátság egy időközben tényleg klasszissá, ikonná váló költőtől. Régen is megtisztelt, ezer ok volt rá, és talán egy darabig nem is hittem, hogy igazán barátok lehetünk, annyival nagyobb súlya volt a szavainak, mozdulatainak. Nem volt még igazán jelentős élettapasztalatom, hacsak nem valami generációkon átöröklődő, szépérzékben, érzelmi hullámokban és belső lázadásokban megnyilvánuló örökletes tudás... Így nem is igazán fogtam fel, nem kutattam, milyen szenvedések, összeszorított fogú küzdelem árán lett ő az, aki. Engem főleg a formák érdekeltek az életben és az írásban is, és az ő alakja biztos pontnak mutatkozott. Társaságban gyakran meg is szeppentem a verbális sziporkáitól, ahogy másokéitól is, nekem ez nem volt erősségem, olvasmányaimban és naplókban éltem, sokszor megragadtam a néző, a megfigyelő szerepében. Jánosnak köszönhettem, hogy a kilencvenes évek végén, az újhullámos, eklektikus, popkultúrás, interdiszciplináris *Törökfürdő*-világ után valódi „klasszikus” irodalmi közegekbe is eljutottam, legfőképpen Keményék Wallenberg utcai szalonjába, ahol valódi önszervező irodalmi kör járt össze csütörtök esténként. Jánosék Poós Zolival és Peer Krisztiánnal elválaszthatatlan hármast alkottak akkoriban, én felőle kapcsolódhattam be legalábbis voyeurként ebbe a kiváló színvonalú szellemi körbe. Kemény, illetve elsősorban Bartis, Kun és Vörös égisze alatt számtalan nálam valamivel idősebb vagy velem egykorú író, költő, fordító, irodalmár, leendő szerkesztő fordult itt meg. Én még épp csak néhány rövidprózát tettem le az asztalra, illetve az első műfordításokat.

A *Törökfürdő* köre nagyjából addigra halványult el teljesen, majd tűnt el végleg, amikor az én életem is más pályára fordult. 2000-re lényegében elhallgattam, amikor éppen végre megszólaltam volna. Utolsó, sokadik diákéveimben, '98–99-ben megírtam máig egyetlen regényem. Szegeden laktam abban az évben, elvileg PhD-t készültem írni, a régi zsinagóga és a gyufagyár közötti vonalon béreltem ki egy szebb napokat is látott kertes házat a mostoha sorsú Bakay Nándor utcában. Éjjelente iszonyú robajjal ezen az utcán rohantak végig a városi

buszok a remízbe, majd hajnalban vissza. Rászoktam a fürdugóra, és amikor lehetett, a kis szürke házban és kertben nagy mulatságokkal feledtettem az illetlen utcazajt. Egyfajta állandó szorongásban töltöttem azt az évet, egész egyszerűen félttem ilyen távol lenni a városomtól, a pesti élettől. Ebből is táplálkozott az örült írástempó. Meg szerencsére éreztem, hogy valamilyen formába kell önteni annyi év naplóíró, körmölő, formát kereső fanatizmusát, presszóját, aktív álmodozását. Lezárni valamit. Ebből az évből datálódik Jánossal az első közös fényképünk, a szegedi belváros háttérével (túlméretezett, lógó lódenkabátjaink szépiás emlékműve...). Együtt vettünk részt egy Dekonferencián, a szegedi irodalom tanácsék nevezetes műhelyén a MoJóban – én ezúttal is pusztán nézőként, neki sistergő, pazar verse született az alkalomból, az Interpretátorhoz szóló.

Ő lett egyébként a készülő könyvem első olvasója, ajánlást is írt hozzá. Ahogy később az első műfordításomat is beemelte az írásaiba, maradandóan, a Toussaint-ről írott esszéje helyet kapott a *Teremtés vagy sem* című válogatásában is sok évvel később. Támogatott, tapintatosan, hathatósan. Éppenséggel lehetett volna benne távolságtartás vagy akár cinizmus is egy magamfajta, igazi tapasztalati mélységekkel nemigen rendelkező, álmodozó „dandy”-vel szemben, aki nem tudja igazán, hogyan kellene betörnie a porondra, sőt, ha be is törne, lehet, hogy nem tudná, mit is mondjon. De őt csak a tartalom, a szellem érdekelte, és a hűség a barátságokban, persze mindig súlyos kompromisszumok nélkül. Szegedi találkozásunk fontos állomás volt nekem. Bármilyen furcsa is visszagondolni rá, a közelgő 2000-es év még szinte fikciónak tűnt egyébként akkor, hiába volt a nyakunkon. Még teljesen a kilencvenes években éltünk, én legalábbis biztosan. Azután micsoda termékeny valóság lett az az év: nemcsak az a bizonyos könyv, *Az éjjeli hatos köre* született meg (amit a kiadó egyébként '99-re visszadátumozott), hanem Marci fiam is, aki egészen új irányt szabott az életemnek. És persze ez a sorsdöntő esemény egyben megritkította egy időre a bohém gesztusokat is részemről. Ráadásul „disszidálni” készültünk, új életet kezdeni. Szabadultam a ballasztoktól, eladtam az egyetem alatt gyűjtögetett meglehetősen kiterjedt könyvtáram döntő részét. Az egyik utolsó kép a kilencvenes évekből a Nyelvterület egyik koncertje, János, Poós Zoli és Peer Krisztián rapköltő-zenekarának fellépése az Olof Palme házban. Marci már úton volt, innen minden megváltozni készült. A kilencvenes évek hirtelen véget ért.

A következő évek lendületében sok minden elmaradt mögöttem, hosszú évekre maga az írás valósága is álomszerűvé halványodott, de a könyvtáram megmaradt kötetei között ott volt az összes egykori törökfürdős könyv, illetve a teljes, egyre gyarapodó Térey-életmű, ami ma is ott van a polcomon. Sok kötete megjárta Párizst, Brüsszelt, hogy mindenféle kitérőkkel végül Luxemburgban kössön ki. János mindezen évek alatt rendületlenül írt és teremtett, minden időkből, hivatásszerűen, evidensen. Monumentális művek kerültek ki a keze alól, ekkor még, ugyebár, megrögzött aggregényként, bohémként alkotott – neki később jött el a családalapítás pillanata, ami nem hozott alkotói válságot, csak édes terhet tett a vállára, amit cipelt hősiesen, anélkül, hogy költői minőségéből, státuszából bármit is feladott volna. Jó néhány év kihagyás után kezdődtek újra a találkozásaink, és ezek az alkalmak mindig felizították azt az elvékonyodott, de soha el nem szakadt szálát, ami az eredendő álmokhoz nyílegyenesen visszavezetett és vezet

máig is. Mielőtt eltűntem az irodalmi radarokról, 2002-ben megjelent az *Eufória* „irodalmi bédekker”, ahol együtt szerepeltünk. Ő a „valóságos” Varsót írta meg (Termann alteregója intim kapcsolatot ápolt ezzel a képzelte várossal), én Brüsszelt, „a másik városomat”. Majdnem tíz éve volt, hogy először jártam ott.

Brüsszel és Varsó, a két szeretett, félig képzelte város. De a közös városunk Budapest lett és maradt örökre. Keresztbe-kasul belaktuk mindketten, száz preszszó, kávézó, kocsmá, alkalmi és állandó mulató, mozi, pince és terasz, kert és lakás, később romkocsmá és színházi büfé pultjainál, asztalainál, parkettjén keresztezték egymást útjaink. Annak idején a *Törökfürdő*nek volt egyébként egy Budapest-könyvterve is, a kerületeket írta volna meg egy-egy szerző. Ha írtam volna bele, a lapályos, klerikális, kispolgári, budai, de mégis Pest felé vágyakozó XI. kerületet írom meg. De volt nálam avatottabb lokálpatrióta, nem is egy, Péterfy Gergő vagy épp Jánossy Lajos. János akkoriban leginkább a XIII. kerületet adoptálta, amíg a 2010-es évekre fel nem vonult családjával a budai hegyekre. Bárhol lakott éppen, mindig is úgy éreztem, nálam sokkal biztosabb léptekkel jár abban a városban, amelyikbe én beleszülettem. Kívülről fújta a kerületek, házak, eltűnt helyszínek történetrajzát, látta a jelen mögött az egykor volt épületeket és hangulatokat, beleírta magát Budapest diskurzusába, valódi és átélt történetét, szöveggé átlényegült szövetét sokkal jobban ismerte nálam, azt hiszem, attól fogva, hogy ifjú titánként megjelent a városban. Emlékezetében az enyémnél százszor jobban megragadt minden történet és kép a múltból és a jelenből. Én alapvetően elképzelt, *más*, avagy inkább *másik* városokat írtam meg, amikor írtam. Ezek gyűjtőpontja lett Brüsszel, az álmaimban is kísértő németalföldi boldogságváros, ahova álmaimban szó szerint visszajártam, és ahol valóságos, varázslatos szerelmek és felfedezések voltak már mögöttem.

Aztán 2009-ben eljutottunk oda együtt is, egy évvel a Hadik nyitása előtt. Életemben először repültem „fapados” géppel, vissza a diákkoromban megismert városba. Egyáltalán, olyan régen nem repültem, hogy Unicumokat kellett inni a félelem ellen. Jánossal ez volt az első közös utazásunk kettesben, amit később sok követett, ahogy az én életem újra Nyugat felé orientálódott. Oostendében lefényképeztem őt, ahogy a tengerparti sétányba kövezett Pessoa-émléktáblán állt. Közben azon gondolkodtam, miért vélem olykor legalább olyan ismerősnek ezt a belga tájat, mint mondjuk a Balatont, holott csak huszonegy évesen – közvetlenül a *Törökfürdő* előtt – lettem olvasója a belga íróknak, és átmeneti lakója az EU alatt és mellett élő másik Brüsszelnek. Még annak idején, a kilencvenes években beszéltük meg, hogy egyszer eljövünk ide, és lám, másfél évtizeddel később ott voltunk, és egyetértettünk, hogy Oostende jó város, a maga békebeli, egységes homokkőszínű házsoraival, még akkor is, ha a háború előtti, színesre festett üdülővárosból szinte semmi sem maradt hírmondónak. Babonából megfürödtem az Északi-tengerben, alsónadrágban, mert a tengerben fürödni kell, ha egyszer eljut oda az ember – ő az elmaradhatatlan zakót nem vette le, csak a lábát merítette be a szürkés hullámokba. Aztán irány Brüsszel, ahol különös izgalommal cipeltem őt kocsmáról kocsmára, mintha sajátjaim lettek volna azok a brüsszeli bohémnegyedek, ahol első ösztöndíjam alatt végleg írásfüggő lettem, és ahol később, '98-ban rá kellett jönnöm, hogy előbb-utóbb el kell hagynom a kávéházi álmodozó narcisztikus, imádott pózát. Jánossal ekkor

már annyi minden volt mögöttünk, egy hasonlóan régi belga barátomnál szálltunk meg, múltunknak mélységei voltak, egyfajta ódon, víz alatti csillogása...

2011-ben műfordítói ösztöndíjat kaptam Arles-ba. Végre szakfordítóból viszsza-vedtettem műfordítóvá. Arles lenyűgöző város, Provence esszenciája, májusban utaztam oda, a legszebb hónapban. Volt egy kis Fiat Puntóm, azzal mentem ki, a többi műfordítóval bejártuk, amit lehetett, Aigues-Mortes várfalairól megcsodáltuk a camargues-i lápvidék lilásan fénylő sóhegyeit, megfürödtünk a partokban a Pont du Gard alatt. János az utolsó napokra jött ki, és együtt autóztunk haza – ez a maga nemében első alkalom volt. Emlékszem, amikor annak idején együtt jöttünk vissza egy sárvári diákköltő-táborból, valamikor a kilencvenes évek végén, János az autót út alatt végig kifelé nézett az ablakon, kezét szemellenzőként az arca elé emelve. Klausztofóbiája volt az autóban, végig szenvedett az úton. Jó tizenöt évre rá levetkőzte ezt a félelmét, és önfeledten tudta élvezni a tájakat az autóból. Annak idején, így Sárváron is, félve csodáltam sziporkáit, melyeket többélű fegyverként bravúrosan forgatott. A *Természetes arrogancia* kötet címet ezért is éreztem oly találónak: kérlelhetetlenül célba találtak poénjai és pontos megfogalmazásai. Élmény volt, hogy érettebb fejjel és immár nem kevés élettapasztalattal a hátam mögött már nem volt bennem ilyen feszengés. Felszabadult, kamaszos lendülettel szeltük át Európát. Minden táj kultúrtáj volt a szemében, amit érintettünk, ahogy minden épület történelem, éppúgy, mint Pesten vagy Debrecenben. Egy monacói teraszon henyélő öreg milliomosból megírta a Sátánt, ezt a versét nekem ajánlotta. Veronában megnéztük Júlia erkélyét, Genovában egy régi palazzóban, hatalmas baldachinos duplaágyban aludtunk, Ljubljanában pedig egy volt jugoszláv börtönben, ahol mégiscsak rátört a klausztofóbia. Amíg én a szomszéd romkocsmában ittam a kétes helyi sört, ő alig várta a reggelt. Másnap megmutattam neki Balatonmáriafürdőt, ahol nagyapám dinasztiaja körében a gyermekkorom nyarait töltöttem, a régi mozit, ahol a Bud Spencer-filmeket néztük unokatestvéreimmel...

Olvastam őt, mindig is. És szerettem a virtuális városait, a *Jeremiás*ban megírt Debrecent (mint „akaratot és képzetet”) is. Ott azonban soha nem jártunk együtt, és már nem is fogunk. Pedig más különútjaim engem is elvezettek erre a vidékre, ahol amúgy egyes felmenőim is éltek. Marci fiamnak nálam sokkal több köze lett e régióhoz, Debrecenben is jártunk nemegyszer, itt élményfürdőztünk például életünkben először. Később a sors újabb érdekes ötletéből kifolyólag Luxemburgban született Leó fiamnak Debrecen lett a „származási helye”, édesanyja, Eszter után. János még ott volt az esküvőnkön, de Leóval, „földijével” nem találkozott. Áprilisban azt is megbeszéltük, hogy idén karácsonykor erre is sor kerül, végre Debrecenben is összejövünk. Sokáig amúgy nem is igazán láttam őt ebben a tájban, a közös képek mindig más helyszíneken készültek, és minden a közös városunkra, Budapestre vezetődött vissza, ahol ő a 2010-es évekre budai polgár lett, és ahol neki is fiai születtek. Az elmúlt években aztán egyre többet írt Debrecenről, Nagyváradról, Biharról, kérlelhetetlen helyismerettel. Sok részletet ezekből az írásokból ismertem vagy érttem meg az életéből. Van, amit most, a halála után...

2010 után, ahogy betöltöttük a negyvenet, nekem új „egzisztenciám” lett – előbb visszakerültem Brüsszelbe, majd fix állást kaptam Luxemburgban. A brüsszeli évem alatt vele jöttünk el először megnézni a Nagyhercegséget, felmérni,

hova tartok, mert már sejthető volt, hogy itt fogok kikötni. Amikor 2017-ben itt is vendégül láttam őt, már úgymond megállapodtam. Luxemburg kezdett megszo-
kottá válni, és mindaz a korábban elképzelhetetlen nyugalom és derűs jólét, ami
az itteni étellel jár. Éreztem, tulajdonképpen itt az ideje, hogy valamit úgymond
visszaadjak neki, felolvasóestet szerveztem neki. Soha nem vezettem még irodal-
mi beszélgetést, új volt a feladat. De hamar elkaptuk a fonalat, sok mindent fel-
idézünk, kezdve az egyetemi évektől, amikor Termann-alteregójának bőrében a
New York egyik sarokasztalánál írta az első kötetek mára klasszikussá vált ver-
seit, bátran vállalva a feltörekvő, modoroktól sem mentes ifjú költő pózát.
A *Nibelung* és a színházi korszak kapcsán felélénkült a közönség, előkerült a
Szétszórattás egy eredeti kiadású példánya, az est után a vacsoránál derült ki,
hogy a hallgatóságban megbújt a *Sárkányfű* évek óta elvonultságban élő egykori
főszerkesztője, de más ismerős arcok is feltűntek, akik számára János egy másik
életet hozott vissza, töretlenül élő valójában. János emlékezetesnek nevezte az
estet, nem csak emiatt. Az olykor „elviselhetetlenül könnyű” luxemburgi létezés-
ben fel tudnak erősödni a tiszta hangok, nyitottak rájuk a fülek. Azt hiszem, ő is
ezt érezte. Persze túlzásnak éreztem a dicséretét, hisz micsoda útjai voltak már
addigra, micsoda sikerek álltak mögötte. De tudtam azt is, hogyan morzsolódik
le a tiszta teljesítmény és a megérdemelt siker jó érzése egy olyan ellenállású
közegben, amilyenben neki kellett szinte hónapról hónapra újratemetnie ma-
gát és körülményeit.

Amikor majdnem tíz év után most újraolvastam a 2010-es emlékkönyvi be-
jegyzést, megint rácsodálkoztam, milyen nosztalgia és hosszú-hosszú múlt táv-
latai vannak egy-egy régi írásban, amire azóta újabb évtized távolsága vont újabb
rétegeket. És hogy egy régi írásban hogy idéztem fel évtizedes emlékeket, ami-
kor már annyi minden *túl* voltunk. „Olyan sok minden volt, hogy igazából én
nem is vettem észre, hogy így eltelt az idő...”, zártam az írást. És azt is átgondol-
tam, amikor írtam neki azt a kis jegyzetet, hogy – ejnye – milyen nagy arányban
magamról szól az írás, amelyikben egy barátot, egy barátságot próbálok megírni.
Aztán jött a pillanat, amikor mindez megszakadt. Kettőnk közül csak én marad-
tam, és azóta is telik az idő, azóta is történtek dolgok, Marci fiam leérettségizett,
Leó ezer új dolgot tanult, én is éltem tovább, írok tovább. Főleg ezeket az emlé-
keket próbáltam összeírni, több nekifutással, miközben hullámokban rám-rám
tört, milyen nagy veszteség, hogy élete így megszakadt. Össze-összeszorult a
szívem szeretteiért, akiket e felfoghatatlan csapás elsősorban sújtott, de valami
számomra is megváltozott. Tudtam közben, hogy a gyászban, igen, még a gyász-
ban is részben magamat is siratom. A saját múltamat, a régi fényképeket, a soha
meg nem örökített pillanatokat, amikre talán a másik jobban emlékezne, amikről
ő szebben mesélhetne. Azt, ahogy ő látott, ahogy ő értett engem. A jövőbeli pilla-
natokat, amikor megint leültünk volna egy kávéházi asztalhoz, és folytattuk vol-
na a leülések sorát. És ezer egyéb örömet, amit a személyisége, a humora, az el-
ismerése, a szelleme adott volna. Most akkor ő egy kicsit bennem is él tovább?
Ha az ő élete így véget érhetett, hirtelen, az enyémnek is egyszer vége lesz, talán
ugyanilyen hirtelenséggel, és nem tudok majd felkészülni rá? Nem tudok min-
dent megírni, mindent megörökíteni, mindent átadni, amit szeretnék? Ilyen töre-
dék, tragikusan szilánkos volna az emberi lét?

Egy gyásznap lezárult. Aztán egy egész hét, majd még kettő. Eltemettük, sírja csak néhány méterre van nagyapámétól, akinek talán döntő szerepe volt abban, hogy találkozhattunk. A legelső napon volt egy olyan vágy bennem, hogy nem szeretném, ha valaha is eltompulna a fájdalom. Épp ez az írás is szerepet játszott benne, hogy utána mégis szelídülni kezdett. Hétfő délután, a halála napján a Café Belair teraszán kikerem a ház legjobb whiskey-jét, úgymond, az ő emlékére. Abban a simogató, késő délutáni napsütésben, annak a gyönyörű kora nyári napnak a vége felé kis városrészünk, Belair a kifogástalan, mértéktartó, makulátlan és ízlésficamoktól mentes németalföldi polgárházaival maga volt az idill. János is azt mondta a negyedre: itt, ebben a műfajban nemigen tudtak hibázni az építésszek. Miféle „földöntúli nyugalom”, mondhatta volna az ember. És igen, harmadnapra már nem fojtogatott annyira a fájdalom, sőt, bevallom, egyfajta jó érzés is rám tört néha. Amiatt, hogy mennyi minden jó dolgot megéltünk, és hogy mekkora ajándék úgy emlékezni valakire (persze miközben az ember még nem hiszi, hogy ez már tényleg a múlt), mintha a saját álmaimba utaznék vissza, mindabba, ami előre vitt e sok éven át. Tény, hogy más azóta leülni olyan helyek asztalaihoz – az Avarban, e rég elfeledett regényhelyszínemen a temetés utáni tor konyakos kávéjához (a régi presszózásokkal szemben valódi konyakkal), vagy most, a luxemburgi kiskocsmában az emlékezést kísérő sörhöz –, hogy e helyszínek már nem potenciális közös pontok, csak talán valahogy másképp, az én fejemben. De az álmok, amikben elkísértük egymást, valahonnan jönnek, és hullámokban lökdösnek tovább, legalább arra, hogy leírjam mindezt. Tenni az élők kötelességét: emlékezni. Emlékezni rá, most éppen írott szavakkal, másképpen, a „magam módján”, térben és időben mégiscsak távol. Az egyszerűre, a megismételhetetlenre és a maradéktalanul fel nem idézhetőre, amit mégis itt hallok, érzek a lényéből, ugyanúgy. Ami tovább él, és valahogy mégis egyben marad, nem mosódik el a felejtés homályos vizeiben, melyek, ezek szerint, mindannyiunkat körülvesznek.

Luxembourg, 2019. június/július

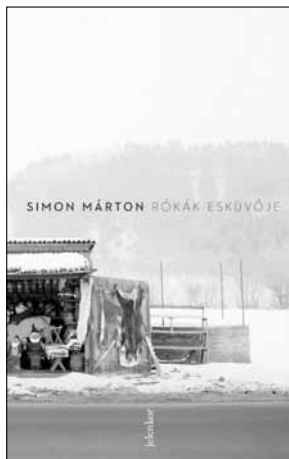
POLAROIDOK ESKÜVŐJE

Simon Márton: *Rókák esküvője*

Simon Márton *Rókák esküvője* című harmadik verseskötetének tétje számomra elsősorban az volt, hogy a nagy népszerűségnek örvendő *Polaroidok* után képes-e az életművet ki-mozdítani a mostanra megkövesedni látszó toposzok és előítéletek keretei közül. A szerzőnek van erre hajlandósága, hiszen már a *Polaroidok* is egyfajta kísérleti projektként jött létre a konvencionálisabb *Dalok a magasföldszintről* után. A *Rókák esküvője* kapcsán megjelent interjúk többsége is kísérletező, újító szándékkal fellépő szerző alakját rajzolta fel, és bár elsőre úgy tűnik, Simon Mártonnak mostani kötetével valóban sikerült újraszervezni költészetét, többszöri újraolvasás után e kijelentés igazságtartalma kétségessé válik.

Simon első kötete, a *Dalok a magasföldszintről* megalapozottan kedvező visszhangot kapott, a *Polaroidok*at viszont a kritika egy része – amellet, hogy értékelte fragmentaritását és radikális élőbeszéd-szerűségét – kissé bizalmatlanul fogadta. A töredékek egymásutánja az ismétlődés, a monotonitás érzetét kelthette az olvasóban. Legyenek bármennyire is kidolgozottak és találók a *Polaroidok* képei, könnyen közhelyekké válhattak, ahogyan a versek érzékenysége is átcsaphatott valamiféle kínos szentimentalizmusba. A kötet jelentőségét mégis mutatja, hogy egy generációnak (legalábbis az én generációmnak biztosan) első vagy majdnem első kortárs irodalmi élménye volt. A közönségsiker, melyet csak tovább erősített a szövegekre és a szerző alakjára telepedő marketing, nem feltétlenül tett jót a *Polaroidok*knak, olvasottságában egyszerűen elhasználódott. A kötet nagy hangsúlyt fektetett a köznyelv imitációjára, amely minimális szövegek közötti kohéziós erővel párosult, így a töredékeket gond nélkül ki lehetett emelni irodalmi kontextusukból. Azóta ráadásul pszeudo-polaroidok keletkeztek, számos epigon jelent meg a Tumblr és Twitter oldalakon, a kötet fragmentumai pedig még most is elő-előkerülnek a Facebook hírfolyamában vagy minden év április tizenegyedikén villanypóznákra, buszmegállókra ragasztgatva, sőt fesztiválózókarjaira, bokáira tetoválva. Sokadszori találkozásra azonban, ahogy e szövegek kiléptek a verseskötet keretein túlra, melyen belül értelmezve őket még figyelemre méltók is lehetnek, mostanra inkább banális frázisokként hatnak.

Mindenesetre nagy kihívás egy *Polaroidok* szintű kötet után tovább építeni bármilyen életművet. Ha azt képzel-nénk, hogy van valamiféle evolúciója az irodalomnak, akkor a széttöredezett, egymáshoz lazán kapcsolódó sorokból és szavakból álló *Polaroidok*kat egyszerre tekinthetnénk a költészet kiüresedésének szimptomájaként, egyúttal pedig az új-böli feltöltődés nullpontjaként – ahonnan tovább ugyanazt már nem lehet csinálni. Simonnak öt éve volt, hogy újraszervezze poétikáját. Az új kötet megjelenésének kivárása jó

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
101 oldal, 1699 Ft

döntésnek bizonyult, hiszen a *Rókák esküvője* igyekszik kezdeni valamit a *Polaroidok*at övező kultusszal és kritikával egyaránt; az ugyanakkor már más kérdés, hogy mennyiben tekinthető sikeresnek vagy elégségesnek egyáltalán ez a törekvés.

Ki kell emelni a kötetkompozíció átgondoltságát. A ciklusok címei más ciklusokban található versek szöveghelei. Az ilyen jellegű címadás, az önidézetek és vissza-visszatérő képek (mint amilyen a róka alakja is) a versek laza hálózatát alakítják ki. Kifejezetten izgalmas, hogy a kötet lineáris olvasása során alig észrevehetően bomlanak ki ciklusok tárgyává egyes jelenségek, melyek egyébként a *Rókák esküvője* legtöbb versében is érzékelhetők. Ezzel párhuzamosan a kötet vége felé haladva a szövegek egyre töredékesebbé válnak, néhány soros epizodikus, anekdotikus elemekből építkeznek; a fragmentált fel-szint ellenpontozva azonban hangsúlyosabbá válik a beszélő alanyisága.

Az első – a kötet legötletesebb darabjait tartalmazó – ciklus versei (egy kivételével) még hosszú, versszakokra nem tagolt, általában csattanóra épülő darabok, melyek egy-egy szituációt jelenítenek meg. A szentimentálisabb, feledhetőbb versek mellett találunk görög mitológiából (*Alászáll*), japán történelmi referenciákból (*Ámor elindul*), valamint az emberi és nem-emberi életformákat ütköztető poszthumanizmus gondolköréből (*Idill; Remény*) építkező szövegeket. A versek szenttelen, filmszerűen kidolgozott leírásait a magánélet átvillanásai, az Én és a Másik felidézésének beékelődései törik meg: „Kiabáló emberek átvizdadt ingben, jajveszékélés, / ijesztően szabályos foltokban hámoló, világos ég. / Az automata ajtó csapódott rá, ránézésre négyéves / se volt, úgy lógott a keze, mint egy halott madár feje. / [...] Annyit írtál egyébként, / hogy *soha többet...*” (*Kúton*). A tárgyilagosság és személyesség egymásba íródásának legmeglepőbb és legsikerültebb darabja a kissé hatásvadász *Remény* párverseként működő *Idill*, amely a természetfilmek alatti narrációs technikával egymásba mossa egy állatfaj és egy szerelmespár életmódjának megfigyeléseit, így ellenpontozva a szerző szövegeire jellemző érzékenységet: „A nőstények bőre a fahéjhoz / hasonló illatanyagot választ ki, ami több, / hagyományosan afrodisziákumnak tekintett / készítmény alapanyagául szolgál”.

A többi ciklus tematikailag és formailag is közel áll egymáshoz. A második ciklus szövegei az anya halála köré szerveződnek, a harmadik és negyedik ciklus fókuszában pedig a beszélő szerelmi kapcsolatai állnak. E szituációkból indult ki a *Dalok a magasföldszintről* című kötet is, melyben e két tematikai egység ötletesen játszik rá egymásra. A *Rókák esküvőjében* azonban Simon különválasztja az anya és a szerelmi partner alakját. Ahol a második ciklusban egyáltalán megjelenik a barátnő, jól elkülönülnek az egymásba ágyazott beszédhelyzetek: „– Figyelj, ez is mindjárt kész. Szerinted mit kéne / mondjak még az anyámnak? / – Nem tudom. Kérsz teát?” // Régi vagy. Egészen közel hajolok, hallgatni üres szád-ban a tenger zúgását”.

Töredezettségükből fakadóan a versek rendkívül sok regiszterben szólalnak meg, melyek többségében szorosan kapcsolódnak más médiumhoz. A kötet az intertextusok és parafrázisok mellett tartalmaz festményleírást (*Tej*), online vásárlói véleményt (*Néz*), imát és chatet (*Dísz*) imitáló beszédmódtöredékeket, melyek párhuzamos jelenléte izgalmas egyveleget alkot. A *Láz* című szövegben a személyes felütés után találunk hírolvasást („Büszkén jelentjük, / hogy Dicsőséges Népköztársaságunk / a világ valamennyi országát maga mögé utasítva / tegnap elsőként juttatott embert / a Nap felszínére!”), filmszerű beszédmódot egy félresikerült bűvészmutatványról, és synthwave (!) stílusú szöveghe-lyet: „A horizont rózsaszín, a lábunk alatt aranyló izzás. / A fejünk fölött hullócsillagok. / A háttérben lassú szintetizátorzene szól. / Sétálgatunk”. Az internet, a tévé és az okostelefon kiválóan beleillenek a *Rókák esküvője* nagyvárosi miliójébe, amely kiegészül a kultur- és reklámpar termékeivel: „olcsó *reluxa*, olcsó *grillsütő*, szórólapok, / XXL GSM, LOVE csupa rózsaszínnel / két szilikonnell közé írva” (*Szárnyas*). A környezettől való elidegenedést, az életforma kiüresedését jelző elemek úgy képesek humorforrásként mű-

ködni, hogy a gegek nem ássák alá a beszédszituáció komolyságát. Példa erre a már említett *Láz* gépelési hiba-imitációja („Úgy érzem magam, mint egy oda / nem illő szó egy / értelmetlen mondat / végén, amit az autocorrect / szűrt seb kezelése”), vagy a *Dísz* chat-szöveghelye, ahol a másikkal való örökös beszélgetés technikai feltételeiről értekező Én válasz nélkül marad: „Az ilyen szerelem az áramforrás / megszűnéséig örökkévaló. / *Látta* 03:46”.

A kötet poétikája kiválóan megmutatkozik az utolsó, kötetcímadó versben. Simon a japán kultúrkörbe mélyen beágyazott rókák esküvőjét párhuzamos, szituatív hasonlatokkal írja le, végül az egymásra halmozott képek mögül a vers feltételezett tárgya tűnik el. Amíg az első versszak végén még maga a kifejezés is megjelenik („Amikor állsz a buszon vagy villamoson, / [...] / és többé nem szabadulsz innen, az a rókák esküvője”), addig a szöveg vége felé már csak a szó helye marad: „a fülke enyhe hűgyszaga, a neon apátiája, / a pupillád csöndje, a szád földíze, igen, ennyi”. A kötet verseinek többségét jellemző központ- vagy tárgynélküliség önmagában véve igen impozáns, ebben igencsak hasonlít többek között Parti Nagy Lajos *Rókatárgy alkonyatkor* című versének poétikájához. Itt jegezném meg, hogy bár Simon szerint öntudatlanul, költészetében mégis erőteljesen jelen van Parti Nagy verseinek hatása. Különösen szembetűnő ez a *Hiánytalanul* esetében, amely ritmusával, vershelyeztetéssel és képeivel egyaránt megidéri Parti Nagy *Hazamentél, a szonettek meg strandra mentek* című korai versét. „[M]egyek a városon át megyek / koszos házakban koszos függönyök / a színek nyaralni mentek színek / a tengernél vannak holnap várhatók” – így kezdődik a Simon szövege; ez pedig egy részlet a *Hazamentél...-ből*: „hát hazajöttél, hát haza, hát, / láthattad szonettek fürdőző csapatát, / mind strandra ment, én csak tudom, / elbabráltam fürdősapkáikon”.

A *Rókák esküvőjének* legtöbb verse a címadó szöveghez hasonlóan néhány sorban megírt szituációkból bontakozik ki, amelyek kioltják egymást. Szét-, még inkább kiíródik a versek tárgya, nyomaik mentén csupán a szövegben felsejlő érzelmek maradnak meg. És ez az, a *Rókák esküvőjét* jellemző nagyfokú érzelmesség, ami visszatetszést kelthet. Főleg akkor, ha a beszélő önmagáról szóló érzékletes szöveghelyeit kontrasztba állítjuk mások regisztrálásának macsó cinikusságával: „Ezek szerint ha szeretnék maradandó nyomot / hagyni benned, feküdjek le veled, aztán / haljak meg holnap? – ezt anyagból két óra / beszélgetés után kérdezi meg. [...] / Egy picit elállnak a metszőfogai, erre emlékszel. / A nevére nem” (*Téj*); „Az ötven körüli férfi egyik kezében fehér bot, / a másikban rózsaszín fogmosópohár. [...] A szája mozgásából arra következtethetsz, hogy énekel. / A füledben épp 1:12-nél tart a *What is Love*” (*Néz*). Emellett minden jól sikerült szöveghelyre jut legalább két szeparált, kontextusukról könnyen leválasztható, kifotózható, erőltetett giccs, melyek nagyban rontják az összképet. Csak néhány kiemelt sor: „Ez nem egy igazgyöngy a számban, / ez egy nyugtató” (*Köz*); „de rossz volt de és ezt most úgy értsd ahogy én / örömmel nem jelentenék neked újra semmit” (*Hiánytalanul*); „Kiborítottam a kukát, és minden darab / szemétre fölírtam, hogy *csillagom*. / Ennyi tellett. / Sodortam cigit hősésben” (*Így telt*); „Most úgy hallgass, mint aki cigarettával / a szájában aludt el, / így gyújtott fel egy templomot” (*Hallgatási gyakorlatok*). A szentimentális képek halmozása olykor azt az érzetet kelti, mintha a szövegek bizonyos töredékeket egymás mellé tevő, azokat címmel összefogó változatai lennének a *Polaroidok* kötetnek. Szerencsés kivételt képez az *Ezüst* című vers, amely a szeretőre vonatkozó hasonlatok egymásutániségát katasztrófafilmbe illő szituációval töri meg, így ironizálva a *Polaroidok* poétikáján: „Azt sem tudom, ezek kedves dolgok-e. / Arra tartogatom őket, / hogy ha egyszer majd tényleg eljön, itt lesz, / és elkezdi lerombolni a várost, / hatalmas lábaival autókat tipor szét”.

Az alanyiség és a túlzott érzelmesség „vádjárá” már a *Terms & Conditions* című nyitóvers is reflektál: „A használat során amiben vér van, azt / úgy nevezzük, hogy *te*. Ezt a fehér, szöveggel teli / téglalapot pedig úgy, hogy *én*.” A *Rókák esküvőjének* beszélője, vagy

inkább beszélői tehát nem valamiféle autobiografikus Énként igyekeznek önmagukat meghatározni, hanem attól eltávolodva: szövegként. Számomra ettől még bizonyos szöveghelyek nem lesznek kevésbé szentimentálisak, ahogy az önmagáról való beszéd sem lesz kevésbé tolakodó, ugyanakkor az Én ilyen jellegű felfogása újabb jelentésterületeket is meg tud nyitni: „Nyelv vagyok, / visszatértem árulásaim színhelyére. / Egy szempilla tapadt rám” (*Szél*). A szerző és a beszélő hangsúlyozott megkülönböztetésének tétje első-sorban mégsem a két szféra találkozásával való játék. A *Rókák esküvője* sokkal inkább terápia-alkotóként olvastatja magát. Az Én szövegben való feloldásának funkciója, hogy univerzálissá, átélhetőbbé tegye azokat az érzelmeket, melyek megmaradnak az önmagát kioltó, anekdotákból építkező szövegek fogalmi jelentéseinek helyén: „A használat során minden szó / egy újabb lehetőség a hallgatásra” (*Terms & Conditions*). Persze elfogadom, hogy sok mással együtt tekinthetünk az irodalom olvasásának velejárójaként a katarziszra, vagy arra, hogy más artikulációjában ismerjük fel saját érzelmeinket, Simon viszont néhol túlzásba esik. Már-már úgy tűnik, mintha „lekenyereznék” az olvasót: „Okos gyerekek lenni a legrosszabb”; „Innentől folytasd te, a te sírásod jobb” (*Van*) – ez pedig csak erősíti azokat az olvasási gyakorlatokat, amelyeknek ugyan (más egyéb mellett) a *Polaroidok* sikerét köszönhetné, szépirodalmi értékét azonban kérdésessé tette.

A *Rókák esküvője* Simon Márton eddigi költészetének talán legértékesebb darabja. Az előző két kötetből megismert eljárásokat továbbfejlesztve kedvelt témáit részben sikeresen írta újra. Bár reflektál azokra a kritikákra, melyek eddigi életművével kapcsolatban megfogalmazódtak, a versek mögötti gondolatrendszer lényegesen nem változott, emiatt pedig bizonytalan vagyok a kötet megítélésében. A *Polaroidok* instant értelmezhető, látványos darabjaival szemben a *Rókák esküvője* a beszédmódok egymásra rétegződésének, valamint az anekdotaszerű panelek egymásmellettségének köszönhetően összetettebb és átgondoltabb szövegegyüttesként hat, a szerencsés megoldások ellenére azonban az Én folytonos önmagáról szóló beszéde és a giccsbe hajló képek tömege megakasztja az egyébként jól felépített versvilágban való elmélyedést.

LÉT-KETRECEK ÉS KETREC-LÉTEK EGY MEGVÁLTATLAN VILÁGBAN

Tóth Krisztina: Fehér farkas

A jelent folyamatosan monitorozó Tóth Krisztina figyelmét nem kerüli el semmi, ami sérülésként fogható fel jól meghatározható emberképén. A legutóbbi prózakötetek kaleidoszkóp-szerű körképei után (*Pillanatrágasztó*, 2014; *Párducpompa*, 2017) finom műszerei olyan helyeket metszenek ki világunkból, amelyek – miközben közös tapasztalataink karnyújtásnyi közelségben érzékelhető hétköznapi színterei – a metaforikus jelentésképzés működése által a reakcióképtelenség, az elmozdulni és cselekedni tudás lehetetlenségének helyeivé is válnak. A 2006 és 2017 között született tizenhat írás (többüket a *Holmi*, a *Jelenkor*, a *Mozgó Világ*, a *Beszélő*, az *Eső* közölte) a szerző szigorú szerkesztőmunkájának eredményeként állt össze kötetté, azt a szándékot érvényesítve a válogatásban, amely életünk leginkább megoldásért kiáltó jelenségeire irányítja a figyelmet. A *Fehér farkas* novellái az emberi kiszolgáltatottság, alávetettség és védtelenség állapotait és az emberben rejlő uralomvágy, állatiasság és brutalitás működési mechanizmusait mutatják fel olyan élethelyzetekben, amelyeknek a hétköznapi értelemben vett létszerúségükön túl közös alapjuk a kényszerűen bennük vegetáló figurák igazi életre való képtelensége. A legtöbben közülük tetszéletet élnek (a szót a *Hírhozó* című novella használja), mert vagy szociokulturálisan determinált körülményeik, vagy saját tudati korlátaik megfosztják őket a – jellemzően múltban szerzett – maradandó sérüléseik feldolgozásának lehetőségétől. Az elhallgatott titkok, a kibeszélhetetlen traumák pedig felemésztik a jelent, idegenné teszik a világot, és kizökkentik eredendően elvárt működéséből: nincsenek magyarázatok a kialakult helyzetre, nincs számonkérés, bűntudat, bűnbánat, megtisztulás, feloldozás, végső soron nincs megváltás sem.

A történetek szintjén társadalmi életünk olyan neuralgikus pontjai kerülnek egymás mellé, mint az elhagyás, a megcsalás és megcsalás, a titkolt homoszexualitás, a családon belüli erőszak, az elkövetett és elhallgatott bűnnel való együttélés, az anyagi, lelki és szexuális kizsákmányolás, a gyermek elvesztésének kimondhatatlan tragédiája vagy a cezúra, amely a gyógyíthatatlan betegek és az egészségesek világa között húzódik. A sokféleséget azonban a benne érvényesülő szekvenca-elv szervezi és rendezzi zárt konstrukcióvá: az egzisztenciális szabadság hiányának mint problémának folytonosan másként történő ismétlődésével, az alárendeltség és pillanatnyi hatalommal való visszaélés kérdésének fókuszba helyezésével. Az eredmény pedig rezonál annak a költői játékból született szonettnek az egyik mondatára, amelyet József Attila *Légy ostoba* című versének kezdősorára írt 2014-ben tizenhá-

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
132 oldal, 3499 Ft

rom költő, közöttük Tóth Krisztina is, a *Litera* felkérésére: „Csak át ne gondold úgy, mint egy egészet, / hogy e ketrec-lét élni alkalom.” Mert a *Fehér farkas* szereplői – ahogyan a farkas-lététől megfosztott címadó állat is – lét-ketrecük foglyai, akiknek a tudata e ketrec belső terére korlátozódik, az olvasó pedig ki-be járkal a tudat rekeszei és a lehetséges valóságok falakal és rácsokkal határolt terei között.

Az írásokban szociografikus pontosságú képet kapunk a helyekről, amelyek a létszituációkat hordozzák. S azon túlmenően, hogy az aprólékos környezetleírás mindig egyfajta sűrített jellemzés is, a részleteknek gyakran a film vagy a fotó nyelvvel történő ábrázolása nem egyszerűen csak helyekké, hanem a traumák helyeivé, a leplezett titkok szemtanúivá, sőt a sérülésekkel változó személyiség jegyeinek megjelenítőivé is teszik a környezetet. S ez akkor üt a legnagyobbat, ha az ábrázolt hely az otthon – ősidők óta a biztonság, a menedék, az alapvető érzelmi kötődések, valamint az időben és térben való tájékozódás tanulásának elsődleges helye –, az áldozat pedig gyerek, akit egyrészt a szülei iránt érzett feltétlen bizalma, másrészt tapasztalatainak és kommunikációs eszközeinek korlátozottsága tesz a legnagyobb fokú kiszolgáltatottság és védtelenség hordozójává. Nem egy példát láthatunk a könyvben a pszichológia által „tanult tehetetlenségnek” nevezett állapotra, amely a kiszolgáltatottságnak a szocializáció folyamatában kialakult elfogadásából alakul ki (*Tizenhét lakás, A nő, aki nem törölte le az apját, Fehér farkas, Borjú*), sőt arra is, hogy a gyerekkori abúzust elszenvedők számára a szelfidentitás és a helyidentitás össze is mosódhat.

A generikus helyfüggőség sajátos megnyilvánulása a *Tizenhét lakás* körkörös induló története. Elbeszélője tizenhat azonos paraméterekkel (fekvés, alaprajz, kilátás) meghirdetett lakást néz meg, egyre közelebb kerülve a valamikori sajátjukhoz, hogy a folyamatban, amely végül a régi falak közé vezet, harminc év távlatából megpróbálja megérteni mindazt, ami ott történt. S miközben a tudat kontrollja alatt teszi egyre szűkülő köreit (tart a lelepleződéstől, hogy rájönnek, nem vevő), kilépni mégsem képes annak ketrecéből: egyfelől mindenütt üres falakat, „berendezetlen, alakítható múltat” akar látni, másfelől viszont az „akkurátus körbefényképezés”-sel (23., 25.) saját ketreceit rögzíti újra és újra. Nem lehet tudni, hogy a fényképezés mint birtokbavétel a múltra kiterjesztett uralom gesztusa-e, vagy a ki nem mondott, de nyilvánvalóan jelen lévő traumatizáltság további kondenzálására szolgáló tett: „A képeket már a liftben elkezdtem visszaneézni. Próbálgattam, érzek-e valamit, érzek-e a megszokott sajtós, amire számítottam. Kattant a lift, megjött” (29.). A fotókon és a tudat érzékelő ernyőjén pedig határolt terek által határolt terek: egy gyerekszoba a panellakás hátsó traktusában, egy beüvegezett erkély mint „képtelenül szűk kalitka”, helyiségeként funkcionáló „tapétázott lakódobozok”, az ablakból nyíló látványt rácszerűen egyenlő részekre tagoló óriási villanyoszlopok. Többletjelentéseket, aszociációs szemantikai lehetőségeket magukban hordozó képek, amelyek különböző variációkban a külső és belső terek leírásában nyerik el jelentőségüket.

A kompozíció szintjén megjelenő metaforikusság régóta formaszervező elve Tóth Krisztina prózájának, karakterisztikusan mutatja ezt az új kötet is. A szövegekben elszórt metaforáknak lényegi szerepük van a létállapot- és cselekményformálásban, jól érzékelhető hálót képezve a szűk keretek közé határolt lét, illetve a kint-bent határainak jelölésére. A már felsoroltakon kívül fontos szerepet kap helyszínként a lift (*Lift*), a hosszúkás, szűk konyha (*A nő, aki nem törölte le az apját*), a szintén hosszúkás, folyosószerű ketrec, a befőttesüveg (*Fehér farkas*), a hóban rekedt kocsizárt tere (*Nyári gumi*), csakúgy a függőséget konnotálva, mint egy csapdahelyzetet rejtő mesterkélt gótikus hangulatú szoba (*Öltöz feketebe*), egy utazótáska belseje (*Marokkói táská*), egy kemoterápiás kezelőszek az onkológián (*A bal oldali szék*), egy steriliszoba emléke (*Visszajönnek a golyók*) vagy egy sötét pincerekesz a lakótér alatt (*Hinta*).

A korábban említett film- és fotóművészet nemcsak a látványelemek kitüntetett szerepének érvényesülésében vagy formanyelvük következetes alkalmazásában (éles beállí-

tások, optimális nézőpontkeresések, kimetszés, sűrítés, zoomolás, vágások, flashback-technika, világítástechnika) nyerik el jelentőségüket, hanem az egyes írások kontextusainak vonatkozásában is. A legerősebb novellák közül nem egy eredetileg szociofotóra vagy képzőművészeti alkotásra (*Tükör*) írt szöveg, másokból kisfilmek születtek, a kötet negatív aranymetszési pontjában álló címadó novellára mindkettő igaz. A *Fehér farkas* Szilágyi Lenke *Lupény* című sorozatának egyik képéhez készült a *Beszélő* Fényszelídítő rovatába (2007/4), az utána következő *Borjú* pedig a Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ és a Margó Irodalmi Fesztivál *Képalá* címmel meghirdetett meghívásos pályázatának egyik darabja. A pályázat a 36. Magyar Sajtófotó Kiállításához kapcsolódóan azokra a kérdésekre kereste a választ, hogyan viszonyul egymáshoz látvány és szöveg, mit sűrít magába egy fotó, elmesélhetők-e életek egy-egy kép alapján. Tóth Krisztina Kerekes M. István sorozatának (*Mindennapi élet* kategória) *Pihenő* című képe alá írta a novellát. (Kép és szöveg ilyen jellegű találkozása prózairodalmunk egyik legjelentősebb [és legdemokratikusabb] műfaját hívja elő a 19. század első feléből, a publicisztika és a szépirodalom határán álló életképét, amely a mindennapi életből vette anyagát, és arra is reflektált, a visszásnak ítélt jelenségekre irányítva a figyelmet. A szövegek gyakran kész fametszetekhez készültek képaláírásként.)

Mindkét novella kisebb-nagyobb változtatással került a kötetbe, az első további sűrítéssel, a második az eredetileg román nevek (a fotósorozat Hargita megyében készült) magyarra cserélésével, a referenciális utalások visszavonásának útján mintegy az általános felé tágítva a benne megjelenített világot. Ez a világ pedig nem kevesebbet vállal, mint az itt és a mostban felmutatni azt az örök érvényű szenvedéstörténetet, amelyet Móricz az *Árvácskában* mesélt el, a hatalomnak való kiszolgáltatottság helytől és időtől független történetét, amely a „mindent és mindenkit átfogó, átjáró megváltatlanság és szabadságnélküliség panaszaként olvasható” (Balassa Péter: *Miért zsoltár?*). Nem egyedül, és nem önmagában. Az *Árvácska*-utalások szóródnak azok között a novellák között, amelyekben a szenvedéspéldázatot egy gyerek sorsa alakítja, mert esetükben az egyetemes érvényű árvaság és kiszolgáltatottság alapélménye az eltérő szociális helyzetektől függetlenül ugyanoda vezet: képtelenek reflektálni saját létezésükre és alávetett helyzetükre, s később felnőttként sem tudják értelmezni azt.

A legbrutálisabb visszaélésen kívül, amelyet a gyermeki test és lélek ellen el lehet követni (ez mind a négy írásban közös), fontos *Árvácska*-motívum a büntelen büntudat, ez az elfogadás felé billentő különös tudatállapot, amelynek nem elhanyagolható része van az alávetettség konzolidálhatóságában: „Úgy tekintette ezeket a perceket, mint valami homályos büntetést, amin át kell esnie a rosszaságai miatt, amelyeket elkövetett. És bár gyermekként is sejtette, hogy ez a büntetés nem arányos és nem igazságos, mégiscsak bízott az apjában, és éppen tőle remélt feloldozást, dicséretet, sőt megváltást is, ami után majd újra lehet kezdeni az életet, és nem kell folytatni ezt itt, ezek között a bútorok és mondatok, összemocskolt rongyzebkendők között” (*A nő, aki nem törölte le az apját* – 35.). Megjelenik az egész világrendet eltörlő-átalakító és mindent megtisztító tűz motívuma is, ugyanott és ugyanúgy, ahogy az *Árvácskában*, a mű végén, egyszerre érzéki-tapasztalati valóságában és metaforikus jelentésében. A halott apa állán vesz észre a már felnőtt aszszony egy odaszáradt gyümölcsfoltot közvetlenül a hamvasztás előtti utolsó pillanatokban, ez az elindítója az elbeszél monológoknak. „És akkor, ahogy ott állt a liliumoktól nehéz levegőben, a félhomályban, úgy döntött, nem töröli le az apját. Hagyja így útra kelni, beszennyezve, folttal az állán, hogy forogjon, lebegjen ismeretlen mélységek felé, induljon útnak távoli, beláthatatlan sötétek alagútjaiba, görgessék és mosdassák más, világon túli, galaktikus viharok, tisztítsa meg a tűz, hulljon részeire, és álljon össze majd ismét a végtelen idő egy másik pontján testté valamikor...” (40.) Az erőszak elszívásának kommunikálhatatlansága (mert hogyan is lehetne beszélni arról, amiről lehetetlen) mindkét

műben a nyelvi kompetenciák elégtelenségéhez kötődik. A kis Csöre nincs teljes birtokában a beszédnek, a novella szereplőjének nincsenek meg a szavai a kimondáshoz: „Csak nem voltak meg hozzá a szavak. Nem tudta megformálni őket, nem volt képes megfogalmazni azt az egy mondatot, amin fejben már annyit töprengett. És abban sem volt biztos, hogy ha sikerülne kimondania, akkor hinnének neki” (34.).

A *Fehér farkas* és a *Borjú* más tekintetben írja bele a móríci világot jelenünkbe. A két novella környezeti elemei az élet lefokozottságának, már-már animális szintre süllyedésének attribútumait hordozzák. Az előbbi fiatal lányfigurája egyedül az állatkerti ketrecekben és lakóik között érzi otthon magát – az igaziról nem tudunk semmit –, az utóbbi testvérpárja éjjel szalmával meghintett kalyibában alszik, nappal tehénpásztorokodásból tartja fenn magát. (Nem véletlen, hogy ebben a szociális térben jelenik meg és válik nem lázadás-sá, de cselekvést elindító motívummá a létfenntartás legalapvetőbb feltételének tartós kielégítetlenségéből eredő állapot: az elemi éhség.) Ahogyan Mórícz hőse, úgy ők is a legtermészetesebb módon fogadják el alávetett helyzetüket. A lány, nem kis kockázatot vállalva a be- és kijutásért, újra és újra visszamegy az állatkertbe, ahol a férfiak használják és kihasználják, a testvérek kiválóan szocializálódnak és tájékozódnak abban a milióban, amelyben élnek, és arra is rendezkednek be, mert Csöréhez hasonlóan vagy tudásuk nincs róla, hogy a szűk kereteken túl, amelyben mozoghatnak, létezik másik világ is, vagy tudati korlátaik miatt nem számolnak vele. Maga a visszaélés mint elszenvedett tett nem is tételeződik számukra erőszakként. Az érzékeny, szemlélődő alkatú fiatal lány enervált egykedvűséggel csinálja végig, mindig valami látványra (egy falra, egy falba nőtt ecetfára) koncentrálna, a másik novella szövegében ugyanez explicit formában is megjelenik: „Nem nyúlt hozzá soha korábban, és azóta se, úgyhogy Dina nem is foglalkozott különösebben a dologgal. Az se érdekelt volna, ha megint megtörténik. Undorodott ugyan a piaszagtól, de ha ő adja a munkát, nem érdemes összeveszni vele. Előfordult ilyen korábban is, amikor Dina még kisgyerek volt, és Jánosnál szolgáltak” (62.).

Ahogy a móríci műben, úgy itt is finoman csúsznak össze az emberi és állati léthez tartozó minőségek és funkciók, illetve az ezeket hordozó motívumok. A ketrecekben élő fehér farkas idegensége a lány idegensége, a fekete kismacskákkal játszott brutális játék az ő élethelyzetének metaforája: ahogy a befőttesüvegbe zárt állatok fölött átdübörög a vonat (az ötödik után teljesen kiféhérednek), úgy dübörögnek át a saját testén (ki-be mászáskor ténylegesen a vasúti kocsik is) élete történései. A másik novellában az anyaság motívuma mozgatja egybe az emberi és az állati szférát. A tehén borját és Dina akaratlanul fogant gyermekét is Laca, a fiútestvér segíti világra. De míg a borjától kegyetlenül megfosztott állat esetében az anyaság a hiány, addig a lány számára ugyanez az újabb teher hordozásának tapasztalata lesz. „Mindig olyan érzése támad, mintha valamit látna abban a hosszú pillás szemében. Hogy van az, hogy neked van, nekem meg nincs? Ilyenkor mögé kerül, és csípőjén a gyerekkel ráordít, hogy hó. Hó. Ha akkor se mozdul, ráhúzza egyet. Nehezen haladnak így is felfelé. De ha a gyerek járn fog, akkor minden könnyebb lesz.” (66.) Ezzel az animális és emberi határán mozgó képpel (a kisgyermek úgy követi majd az anyját, mint a kisborjú a tehenet) az utolsó mondat csak a novellát zárja le, de a benne foglalt léthelyzetet a végtelen felé tágítva annak örök érvényű voltára is utal. S ami a fentebb említett éhség-motívumot illeti, az mindkét novellában összefügg a relatíve még kiszolgáltatottabb sorsával, az alávetetteknek való alávetettség kérdésével. Az állatkertet látogató lány szeretet- és kötődéséhsége végtelen gyengédséget, egyfajta óvó-védő anyai szerepet aktivizál, amikor gazdájává válik egy gyámoltalan kismacskáknak. A ténylegesen éhező testvérek, akik éppen attól vannak tartósan megfosztva, amivel egyébként reggeltől estig keményen dolgoznak létük fenntartásáért (több mint egy éve nem ettek húst, tejet sose kapnak), lelkiismeret-furdalás nélkül agyonverik az újszülött borjút, hogy túrheterlen éhségüket csillapítsák.

Az emberi csapdahelyzeteket monitorozó kötetnek azonban nem egy írása ellensúlyozni képes az előző novellák világainak már-már jöbi mélységű kilátástalanságát és sötétségét. Vagy azért, mert bennük a kiszolgáltatottság állapota mégiscsak bevonz olyan evidenciákat, mint a megbocsátás, az irgalom, a szájalom vagy az együttérzés (*Nyári gumi*, *Sárga flakon*, *Visszajönnék a gólyák*), vagy mert magában a karakterben működik az önironikus távolságtartás és a kapaszkodók keresésének képessége. Az utóbbit példázza *A bal oldali szék* hol elbeszélő, hol tapasztaló énjének monológja egy kemoterápiás kezelés zárt terében és narratív idejében, az értelem által kontrollált nyilvánvalóan kilátástalan helyzetet (a férfinak csontvelődaganata van áttétekkel) mégsem a halál, hanem az élet perspektívájába utalva. Ennek csak egyik eszköze a laza hang, amelyen a beszélő a saját narrációban létrehozott második személyhez (ki)szól: „Beszarok, de tényleg!”; „Röhögni fogsz, és tudom, hogy tényleg egy kicsit nevenséges is, amit mondok...” (87. és 90.) Még nagyobb szerepe van létrejöttében a megfelelő pozíciók és nézőpontok megválasztásának. Ilyen a betegségnarratívát létrehozó beszélő önironikus pozíciója, amelyből a daganatos betegek világára s abban önmagára reflektál, és ilyen a ragaszkodás mozzanata is az ablaknál elhelyezett fekvőszékhez mint olyan pozícióhoz, amelyből az egészségesek világára, egy salakos tenispályára nyílik rálátás. „Csöpög az infúzió, ugrál ide-oda a labda, és bámolom a szőke nőt, akit a szomszéd épület sarka néha kitakar. Látok egy erkélyt, kilép valaki, virágot öntöz, valahol kanyarodik egy busz. [...] Ha jól érzékelem, odalent a pályán a nő vesztésre áll. Mindegy, de még van idő. Még bármi megtörténhet.” (92.)

A kötetet olyan novellák keretezik, amelyek a tüköreffektust használják a szövegek által kondenzált alapprobléma, a látszat és a valóság ütköztetésére. A *Lift* bravúros szövegtechnikai megoldással felépített, feltételezésekből, megfigyelésekből és következtetésekből összeálló tévedéstörténet. A történetészövés arra a szinte automatikus reakcióra épít, amely a hosszabb-rövidebb ideig zárt térbe (vonatfülke, metrókocsi, lift) kényszerülő embereket jellemzi: a rendelkezésre álló idő alatt életeket, sorsokat leolvasni a megfigyelt jelekből. „Zokog egy nő a liftben.” Ezzel a tényszerű megállapítással indul a novella, vagyis az én-elbeszélő kísérlete a hang tulajdonosának, illetve okozójának azonosítására, folyamatosan reflektálva a jelen idejű történetre és magára a beszédfolyamatra, nemegyszer korrigálva vagy felülírva az egyidejűleg érzékelhető jelekből és korábbi megfigyelésekből összeadódó feltételezéseket. Ennek következtében kétféle történet fut egymás mellett, a narráció idejéhez és helyéhez köthető egyik és a fejben megkonstruált másik, hol szinkronban, hol aszinkronban egymással, hol összecúsúva, ahogy erre az elbeszélő is utal. „Az elsón átfut rajtam, hogy a férfi talán visszafordult, különben már le kellett volna jutnia. Ám a gondolatnál párhuzamosan aláéreszkedik az aknában a lift, és mire a belső kérdés végére érnek, már ki is lép valaki a földszinten. Nyilván a fenti bajuszos, aki lehet, hogy nem is az. Kilépek én is az utcára, a világba, átmegegyek busszal egy másik kerületbe. A külső helyváltoztatás azonban nincs szinkronban a belsővel, gondolataim a lépcsőházban rekednek, a kopott bejárati kapu mögött. Föl-le liftezik a fejemben az ismeretlen nő egész álló nap.” (8.) A poén a végén csattan, a lift tükrökkel borított zárt terében, amikor az elbeszélő és a sírás általa feltételezett okozójának tekintete keresztezi egymást a szemközi tükrökben. „Ahogy ellépek mellette, mintha meleg áramlaton kelnék át, csalhatatlan bizonyossággal megérezem, hogy ő is téved. Tisztán, világosan megcsap tévedésének érte: ez az ember azt hiszi, én vagyok a reggeli nő! Azt képzelem, hogy én vagyok a liftben zokogó hang tulajdonosa, a női test, ahonnan az a kétségbeesett sírás feltört. Azért fordult az imént finoman a szemközi tükrök felé, hogy valami támpontot, esetleg igazolást találjon, elvégre mégsem bámulhatott egyenesen az arcomba egy nyolc órával korábbi kiborulás nyomait kutatva.” (11.)

Nem lehet véletlen, hogy az a novella zárja a kötetet, amely Jan Kupetzky *A művész családjá* című festményéhez készült. Benne kép és tükör tragikus egybejátszásával ikon-

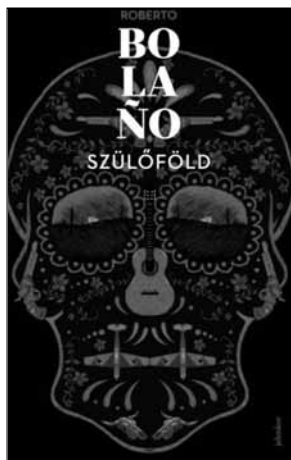
szerűen formálódik meg mindaz, amit Tóth Krisztina gondol látszatról és valóságról, felszínről és felszín alattiról, végső soron életről és halálról. A ketrechelyzetet most az adja, hogy a művész képtelen kiengesztelni féltékeny feleségét, nem tudja meggyőzni az aszszonyt érzelmeinek őszinteségéről. Pedig az ajándékba vett muranói tükörben is csak akkor lát valamit, ha vele és a gyerekekkel együtt néz bele, s a családról festett képet (amelyet végső bizonyítéknak szán) is csak tükörnek látja, miután szerettei elhagyják őt. Műve letakarásának gesztusával nyilvánvalóan saját halálának, valódi élete tetszéletté válásának tényét állapítja meg, az olvasó pedig hajlik rá, hogy – mintegy visszafelé, olvasási tapasztalatainak birtokában – kiterjessze az utalás érvényességét a kötetben megformált világok valamennyi figurájára, újabb bizonyítékait érzékelve Tóth Krisztina sajátos szövegművészetének és mesterségbeli tudásának.

A BOLAÑO-LÁDA TITKAI

Roberto Bolaño: Szülőföld

Roberto Bolaño élete és életműve körül számtalan obskúrus mítosz kering. A mítikus narratívák egy részének középpontjában a chilei származású író összetett és enigmatikus személyisége, bizarr szokásai, rendhagyó rögeszméi, elhúzódó betegsége, az általa alapított infrarealista mozgalom botrányai, valamint kontinenseken átívelő, kalandos életútja állnak. Ezek az izgalmas történetek, melyeknek burjánzásához valamelyest maga Bolaño is hozzájárult, kétségkívül a romantika zsenikultuszából és az elátkozott költő modern fétiséből táplálkoznak, a kor hívásának, ideológiáinak és igényeinek megfelelően aktualizálva a jellegzetes 19. századi reprezentációkat. A szerző figurája mellett azonban komoly mítoszok rakódtak magára az életműre is, mely nemcsak a latin-amerikai irodalmak *status quóját* írta felül, de új irányokat jelölt ki a világirodalom, illetve a modern regényforma fejlődésében is. Az életmű gravitációs mezejében keringő mítoszok, feltételezések és találgatások legfőbb táptalaja a brutális méretű, mintegy tizennégyezer oldalt felölelő hagyaték, melyben a jegyzetek, vázlatok, piszkozatok, ötletek és levelek mellett számos novella és félig-meddig teljes regény is fellelhető. A híres és rejtélyes Bolaño-láda, melyet Christopher Domínguez Michael nemes egyszerűséggel a szintén több ezer, még feldolgozatlan és kiadatlan papírlapot tartalmazó Pessoa-hagyatékhoz hasonlított, gondoskodik róla, hogy újabb és újabb művek lássanak napvilágot, hízalva ezzel az életművet és magát a mítoszt is. Bolaño életműve így, az író halála után, a szemünk előtt formálódik tovább, immáron egyértelműen világirodalmi térben és kontextusban.

A 21. század egyik legmeghatározóbb regényeként számon tartott 2666 bár posztumusz mű, még nem az ominózus ládából került elő; hiszen a betegségével küszködő, megfeszített munkatempóval dolgozó Bolaño rendelkezett a szöveg sorsáról és kiadásáról. (Az már más kérdés, hogy eredeti szándékát, miszerint a regény öt különálló könyv formájában jelenjen meg, özvegye és a kiadói szakemberek nem vették figyelembe, ami viszont közvetlenebbül kapcsolódik a *Szülőföld* és az utóbbi másfél évtizedben kiadott, posztumusz szövegek megjelentetésének etikai problematikuságához.) A *Szülőföldet* viszont, *A Harmadik Birodalommal*, *A science fiction szellemével*, a *Los sinsabores del verdadero policia*val (Az igaz rendőr keservei), két másik novelláskötettel és egy verseskötettel együtt már a csodaláda mélységeiből emelték ki. A hagyatékbeli előkerült művek közül eddig talán a *Szülőföld* esetében érződik a legjobban, hogy a szerző halála után és jóváhagyása nélkül publikált műről van szó,

Jelenkor Kiadó
Fordította Kutasy Mercédesz
Budapest, 2019
216 oldal, 2999 Ft

melynek anyagát a kilencvenes évek első felében, Bolaño komolyabb irodalmi beágyazódása előtt keletkezett különböző szövegváltozatok és vázlatok alapján szerkesztők, irodalmárok és a szerző özvegye állították össze. Míg *A science fiction szelleme*, a *Vad nyomozók*, a *Sinsabores* egyértelműen a 2666 előjátékának, alapjának vagy talán inkább vázlatának tekinthetők, addig a *Szülőföld* esetében nem beszélhetünk egy nagyobb, korábbi próbálkozásokat szintetizáló műről, nem találunk olyan terjedelmesebb munkát, melynek nyilvánvaló előképe lenne a kötet. A novellák sokkal inkább több különböző Bolaño-művel hozhatók kapcsolatba a *La Literatura Nazi en Américától* (A náci irodalom Amerikában) és a *Távoli csillagtól* kezdve a *Vad nyomozók*on és a *Putas Asesinason* (Gyilkos kurvák) át egészen a 2666-ig, így lehetővé teszik, hogy végigkövessük bizonyos narratív motívumok, karakterek, helyzetek, helyszínek, kronotoposzok és ötletek műről műre vándorlását és alakulását. A chilei költő Nicanor Parra, a titokzatos Féreg, a repülőgéppel a levegőbe verseket író Carlos Ramírez, a fiatal költő Belano (aki itt még a Rigoberto, illetve a Rigorín keresztnévet viseli) fel-felbukkannak különböző Bolaño-szövegekben, de emellett számos más szereplő profilja is ismerős lehet a későbbi regények és novellák világából. Az irodalmi szemináriumok üdvöskéi, a Pons nővérek például Font nővéreként térnek vissza a *Vad nyomozók*ban, míg a műhelyvezetőkkel, az enigmatikus Cherniakovskival és a konzervatívabb Fernándezzel a *Távoli csillagban* Diego Soto, illetve Juan Stein néven találkozhatunk újra. A katonai puccs Chilében, a költészeti műhelyek heterotopikus valósága, a szürrealisták titkos underground csoportja és a szegénysorban tengődő gyerekek testét kihasználó démonikus szervkereskedelem ugyanúgy visszaköszön más Bolaño-művekben, mint a mexikói Sonora marginális baljósága és egy misztifikált költő rögeszmés hajkurászása. A *Szülőföld*, számításba véve az életművet át- meg átszövő, komplex motívikus hálót, a későbbi szövegek ismeretében válik igazi filológiai csemegévé, hiszen a kötetbe foglalt novellák és novellakezdemények segítségével megfigyelhetjük és vad nyomozóként végigkövethetjük, hogyan disszeminálódnak, módosulnak és vesznek fel új jelentéseket adott struktúrák, szereplők, epizódok adott szövegekörnyezetekben, illetve hogyan használ fel Bolaño, önmagát reciklálva, újraolvasva és újraírva bizonyos cselekményelemeket. A kötet segítségével így betekintést nyerhetünk az ezredforduló talán egyik legeredetibb írójának műhelyébe, megismerkedhetünk munkamódszerével, tanulmányozhatjuk a kis narratív formák viszonyát a nagyobb, különböző ötleteket szintetizáló művekhez, láthatjuk, hogyan hasznosít újra bizonyos szöveghelyeket, felmérhetjük, mi az, amit átír és milyen célból.

A *Szülőföld* filológiai jelentősége tehát elvitathatatlan, és az életműhöz való sokoldalú kapcsolódása véleményem szerint a kiadást is bőven legitimálja. A kötettel és több már publikált, illetve a jövőben publikálandó, a csodaládából előbányászott Bolaño-művel kapcsolatban felmerülő kérdés tehát nem a posztumusz publikálás etikai vetületére vonatkozik, sokkal inkább esztétikai jellegű: az egyértelmű filológiai-irodalomtörténeti jelentőségen túl megállják-e a helyüket önálló kötetekként ezek a művek, fel tudnak-e mutatni olyan esztétikai értékeket, melyek indokolják a kiadást, és végezetül élvezhetők-e a későbbi Bolaño-szövegek ismerete nélkül?

Ahhoz, hogy meg tudjuk válaszolni a kérdést, közelebről kell megvizsgálnunk a *Szülőföld*et. A mintegy kétszáz oldalas kötet három nagyobb egységre tagolódik. A szövegeket kontextualizáló előszót Bolaño özvegyének rövid mikrofilológiai megjegyzései követik a könyvet alkotó különböző írások eredetéről, keletkezési idejéről, összeállításáról. Ezek a paratextuális elemek azt sugallják, hogy rendhagyó Bolaño-művel állunk szemben, melyet nem tanácsos „naivan”, az életmű ismerete nélkül olvasni. Mindazonáltal úgy gondolom, a paratextuális felütés ajánlásai ellenére a könyv élvezetes olvasmányélmény lehet az író szövegeit még nem ismerő befogadó számára is, annak ellenére, hogy bizonyos jelentésrétegek csak a későbbi művek fényében tárulnak fel, kristályosodnak ki és válnak

értelmezhetővé. Az első nagyobb szerkezeti egység, a címadó *Szülőföld*¹ összesen húsz darab néhány oldalas szövegből épül fel. A széttartó rövid írások, bár sok helyen kapcsolódnak egymáshoz, nem szerveződnek és nem is szervezhetők sem poétikailag, sem tematikailag totalizáló, koherens mesternarratívába, tehát a nyitóblokk alapvetően ellenáll annak, hogy kisregényként olvassuk. Sokkal inkább egyfajta laza mininovella-füzér vagy egymással párbeszédbe lépő ötletek jegyzéke, melyek között bizonyos tematikus és narratív elemeken kívül Belano figurája teremt kapcsolatot. Az egyértelműen autobiografikus tulajdonságokat is hordozó Belano hol a történetek narrátoraként, hol szereplőként, hol pedig pusztán aposztrófált beszélgetőpartnerként van jelen. A szövegek pedig a legkülönbözőbb diszkurzív modalitások között oszcillálnak: az auto- és heterodiegetikus pozícióból feltárló rövid jelenetek mellett találunk levelet, nekrológot, álmleírást, oknyomozó előadást a latin-amerikai szerverkereskedelemtől és rendőri jelentést. A főbb tematikus csomópontokat, amelyek Belano figurája mellett hidakat képeznek a rövid fragmentumok vagy mikronovellák között, biztosítva egyfajta átjárhatóságot és keresztbeolvashatóságot, olyan jellegzetesen bolañói motívumok képezik, mint az 1973-as chilei puccs eseményei, Belano családjának sorsa (ez a két motívum vezet át egyébiránt a kötet második nagy egységébe, a *Cowboysírok*ba), az ifjú költő kapcsolata Patricia Aranciabával, az irodalmi műhelyek univerzuma és Cherniakovski bizarr története, valamint az utolsó két fejezetben kibontakozó peripignani szál, mely mind hangütésében, mind a helyszínt illetően markánsan különbözik a megelőző szövegek világától, és egyfajta önálló egységként tételeződik, egyszerre enigmatikus és abszurd zárlatot alkot.² Tulajdonképpen az első ciklust nem is (mikro)novellák, sokkal inkább csak egy-egy hangulatot, történetfoszlányt, bizarr eseményt felvilágosító jelenetek, töredékek alkotják, melyek olykor fraktálszerűen kapcsolódnak egymáshoz, újabb és újabb szituációhoz vezetve az olvasót.

A *Cowboysírok* címmel ellátott második szerkezeti egységben viszont már olyan szövegeket találunk, melyek mind terjedelmileg, mind poétikailag jobban közelítenek a novella műfajához, maga a ciklus pedig akár narratív ellipszisekkel ellátott kisregényként is olvasható. Az első és a második szövegblokk között az átjárást a narrátor családátörténete és a sajátos történelmi kronotoposz (az Allende-korszak és az annak végét vető katonai puccs) biztosítja. A négy hosszabb elbeszélést magába foglaló egység 1968 és 1974 között, Latin-Amerika 20. századi történelmének legzavarosabb időszakában játszódik, a szövegek középpontjában pedig a fiatal Arturo (és nem Rigorín vagy Rigoberto, mint az előző részben) áll. A *repülőtér* című első elbeszélés erőteljesen autofikcionális jellegű, és az elbeszélő családátörténetét tárja fel. „Arturo vagyok, és 1968-ban láttam először repülőteret. Novemberben vagy decemberben, talán október vége felé. Tizenöt éves voltam akkor, és nem tudtam chilei vagyok-e, vagy mexikói, de nem is igen érdekelt” (93.) – válaszolja fel a Bolañóra annyira jellemző identitásszóródást az elbeszélés felütésében a narrátor. A törté-

¹ Érdekes módon a kötet címe a spanyol kiadásban – *Sepulcros de vaqueros*, azaz cowboysírok – a második szerkezeti egység címével egyezik meg. A cím elmozdítása a kötet központi és legerjedelmesebb részéről a bevezető szekvenciára talán a cowboy szó erőteljes kulturális konnotációival és az észak-amerikai western hagyományába való beágyazottságával magyarázható, mely a bolañói szövegvilág jellegzetes kronotoposzaként tételeződő Latin-Amerika helyett a másik Amerika reprezentációival teremtene félrevezető kapcsolatot. Ezt az érdekes elcsúszást leszámítva, mely minden bizonnyal a kiadói/szerkesztői szándékot tükrözi, a fordítás természetesen kifogástalan. Kutasy Mercedesz heroikus 2666-fordítása után arról sem hagy kétséget, hogy ugyanolyan magabiztossággal mozog a rövidebb, fragmentált epikus formák világában, mint a monumentális regényben.

² Ez a két fejezet a francia helyszín és referenciaháló miatt sokkal inkább a kötetet lezáró novellával állítható párhuzamba.

net alapvetően Bolaño életének és szövegvilágának két legmeghatározóbb és legjellegzetesebb helyszíne, Mexikó és Chile között ingázik, mivel a fiatal Arturo anyja chilei, míg felelőtlen apja mexikói. A tinédzserfiú perspektíváján keresztül az időrétegek között csapongó elbeszélés formájában megismerkedünk a családi élet rendhagyó dinamikájával, melyet a matematikusként dolgozó anya munkahelyváltásaiból eredő, gyakori költözések mellett az apa rendszertelen látogatásai és korántsem problémamentes mexikói kiruccanások tagolnak. A szöveg legintenzívebb pontját a santiagoói zárlat képezi. A Mexikóba való költözés előtt Arturo a fővárosban tölt pár napot és elhatározza, hogy felkeresi kedvenc költőjét, Nicanor Parrát, pusztán azzal a szándékkal, hogy elbúcsúzzon tőle. Nagy nehezen megszerzi a címet, majd gyötrelmesen átkel az egész városon, de a megadott házszám alatt bálványa helyett csak egy öreg alkoholista gitárkészítőt talál, aki kedvesen borral kínálja, elbeszélget vele és búcsúzóul elénekel neki két népies ihletésű saját költeményt. A jelenetben, mely tulajdonképpen egyfajta *pendant*-ját képezi a Césarea Tinajero (*Vad nyomozó*) és az Archiboldi (2666) utáni kutatásnak, ott vibrálnak Bolaño irodalomfelfogásának meghatározó elemei: egyfelől a romantika és a modernség elitista irodalom- és műalkotáskonceptiójának elutasítása, másfelől pedig a bálványok mitizált tekintélyének megkérdőjelezése. Az irodalmi ambíciókat dédelgető tinédzser idolja helyett csak egy lecsúszott hangszerkészítőt talál. A magas modernség ideológiája felszámolóddott, ideje lejárt, a mitikus költő helyét ugyanúgy betöltheti egy gitározó alkoholista, mint egy halott költő (*Vad nyomozó*), vagy akár a semmi.

A *Féreg* című következő elbeszélés helyszíne Mexikóváros, ahová az előző szöveg végén készülődött a fiatal narrátor, így a történet egyértelműen a korábbi novella folytatásaként tételeződik. A szöveg kisebb módosításokkal bekerült az 1997-ben publikált *Llamadas telefónicas* (Telefonhívások) című kötetbe. Hogy miért adták ki most újra egy korábbi szövegváltozatban ezt a rejtélyes figura és az iskolából lógó narrátor beszélgetéseit megörökítő novellát, annak elsősorban strukturális okai vannak, és csak a ciklus utolsó szövegéből tűnik nyilvánvalónak, melyben újra felbukkan a Féregtől ajándékba kapott bicska, organikus egységet teremtve ezáltal a négy, akár függetlenül is olvasható történet között. A jellegzetesen kísérletes *Féreg* című szöveget követő novella a fiatal narrátor Chilébe való hazatérésének történetét beszéli el, melynek fókuszában egy furcsa hajóút áll. „[...] nekünk latin-amerikaiaknak mindannyiunknak Chilében lenne a helyünk, hogy támogassuk a forradalmat” (144.) – jelenti ki még Mexikóvárosban családjának a fiú. Miután busszal eljut Panamáig, hajóra száll, hogy visszatérjen hazájába támogatni a baloldali Salvador Allendét. A Chilébe tartó gőzös fedélzetén pedig mintha tényleg ott lenne egész Latin-Amerika a kor meghatározó politikai irányzataival: a mérsékelt baloldali perui kereskedő, az apolitikus venezuelai selyemfiú, az Európából hazatérő kereszténydemokrata chilei diák, a Közép-Amerikát végigtornézó revütáncosnő és jobboldali titkárnője, a baloldali jezsuita és az önmagát szélsőséges forradalmárként definiáló elbeszélő. A hajóút során a narrátor különös szexuális játékokba keveredik a frusztrált sztriptíz táncosnővel és kabintársával, Johnny Paredesszel, illetve szorosabb barátságot köt a jezsuita pappal, akinek oda is adja olvasásra és véleményezésre egyik első, teljes értékű elbeszélését. Az ambiciózus író meglehetősen komikus hatású sci-fi novellája mintegy elbeszélésbe ékelt elbeszélésként teljes egészében helyet kap a szövegben, megszakítva a történet domináns narrációs szintjét. A távoli galaxisokból érkező, technikailag hiperfejlett hangyaemberek invázióját leíró szövegrész egyértelműen zsánerparódia, és a *science fiction* szellemének világát idézve Bolaño egyszerre ironikus és őszinte vonzódását tükrözi olyan, az elitista irodalom diskurzusának kanonikus perspektívájából marginálisnak bélyegzett műfajokhoz, mint a tudományos fantasztikus próza vagy a pornográf és a fantasy-irodalom. A novella a Chilébe való megérkezéssel ér véget. A ciklust lezáró szöveg egy kisebb narratív ellipszis után Santiagóban folytatódik

az 1973-as katonai puccs idején, és egy baloldali sejt tevékenységét követi nyomon, melybe betagozódott maga az elbeszélő is.

A kötet záróköve a kellőképpen bizarr című és ugyanolyan bizarr cselekményű *Francia horrorkomédia*. A helyszín ezúttal Francia-Guyana, de a cselekmény egy váratlan, hitchcocki telefonhívás következtében a trópusi éjszakából lassan átcsúszik a párizsi csatornarendszer bugyraiba, ahol egy titkos szürrealista társaság éli rejtélyes mindennapjait, André Breton útmutatásait követve. Az egész novellát, mely meglátásom szerint a *Szülföld* csúcspontja, belengi az enigmatikusságnak, a kísértetiességnak és a humornak egyfajta jellegzetesen bolañói keveredése. A szöveg tulajdonképpen egyszerre parodizálja Bretont és a szürrealista mozgalmat, tágabb értelemben véve pedig a történelmi avantgárd irodalmát és esztétikai ideológiáját, és ezzel egyszersmind le is rója tiszteletét előttük.

Visszakanyarodva tehát a kérdéshez, hogy megállja-e a helyét önmagában a *Szülföld*, és képes-e komolyabb esztétikai értékeket felmutatni az elvitathatatlan filológiai jelentőségen kívül, a válasz, meglátásom szerint: igen. A kötet az első rész fragmentáltsága miatt talán nem olyan ideális bevezető a latin-amerikai író világába, mint a *Távoli csillag* vagy az *Éjszaka Chilében*,³ mindazonáltal jóval több, mint egy impozáns filológiai pralinésdoboz, melyből csak szakavatott irodalmárok és az életmű *connaisseur*jei szemezgethetnek jóízűen. A magyar olvasó Bolaño új arcát ismerheti meg, a regényíró és a monumentális, szintetizáló világművek szerzője mellett színre lép egy másik Bolaño, a kis formák, a fragmentumok, a mikronovellák és az elbeszélések mestere. A *Szülföld*ben emellett ott vibrálnak a bolañói szöveg univerzum összetéveszthetetlen jellegzetességei: az enigmatikusság, a sötét hangulatok, a kísérteties realizmus poétikája, az autofikcionális diskurzus, a valóság és az irodalom határainak egybemosása, a játékos metairrodalmi reflexivitás, a félperiferikus Latin-Amerika tragikus történelmi valósága, a metafizikai gonosz jelenléte a világban és az utánozhatatlan, sokszor sötét tónusokat felvillantó humor.

³ A széttartó Bolaño-*oeuvre* magyar kiadása is ezzel a két művel kezdődött. Ezt követte a két monumentális mű, melyek közé beékelődött a posztumusz *A Harmadik Birodalom*, 2017-ben pedig *A science fiction szelleme* látott napvilágot. A ládából előkerülő művek mellett, melyek az utóbbi években lázban tartották a világirodalmi közeget, talán érdemes lenne a kiadást az életmű azon darabjaival folytatni, melyek az író életében jelentek meg. Van miből válogatni.

SOMOS RÓBERT

„SZIGET VAGYUNK”

Észlelés és fantázia. Válogatás Palágyi Menyhért írásaiból.
Szerkesztette: Bogdanov Edit – Székely László

Fontos válogatás jelent meg az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézete és a Gondolat Kiadó gondozásában, az *ergo* sorozat (sorozatszerkesztő: Mester Béla) darabjaként Palágyi Menyhért írásaiból.

Palágyi (1859–1924) szerény anyagi háttérrel rendelkező zsidó családból származott, a Műegyetemen folytatta tanulmányait, majd matematika–fizika szakos tanári oklevelet szerzett, utána irodalomkritikusként és folyóirat-szerkesztőként dolgozott, filozófiával viszonylag későn, jóval harmincas évein túl kezdett el intenzíven foglalkozni, karrierjében az egyetemi magántanárságig jutott el 1905-ben (Kolozsvári Egyetem). A meglehetősen szabálytalan pályáiv ellenére a maga korában ő volt a nemzetközileg legismertebb magyar filozófus. Ennek a furcsa helyzetnek alighanem az a magyarázata, hogy Palágyi – már csak folyóirat-szerkesztői indíttatása okán is, mely összefügg azzal a ténnyel, hogy az írással kereste meg kenyerét – intenzív írói tevékenységgel hívta fel magára a figyelmet. Épp a századfordulón dúló pszichologizmus-viták idején töltött éveket Németországban, ahol szokatlan határozottsággal és kritikai vehemenciával vetette bele magát a szellemi küzdelmekbe. A viták központi kérdése az volt, vajon a logika tudományának módszere empirikus, azaz a pszichológiára mint a tényleges gondolkodási folyamatokat leíró kutatásra tartozik, avagy nem empirikus. Palágyi ekkor és később is sokat és folyamatosan publikált német nyelven, 1920-tól haláláig Németországban élt, de már korábban is igen hosszú időt töltött szakaszosan külföldön. Filozófiai munkássága hatást gyakorolt Ludwig Klagesre, Max Schelerre, Arnold Gehlenre, Helmuth Plessnerre.

A kötet első része a szerkesztők tanulmányait tartalmazza. Juhász Gyula költő nekrológja után Székely László Palágyi filozófiatörténeti jelentőségét mutatja be, akként értékelve azt, hogy nem csupán történeti értelemben figyelemre méltó Palágyi munkássága, hanem ma is aktuális problémafölvetései voltak. Székely áttekinti a filozófus ismeretelméleti, tudatfilozófiai, természetfilozófiai, antropológiai, valamint történelem- és társadalomfilozófiai nézeteit. A kötet másik szerkesztője, Bogdanov Edit Palágyi fantáziaelméletét elemzi, annak művészetpszichológiai vonatkozásait kiemelve. Így a bevezető tanulmányok felölelik azt a meglehetősen széles tematikát, amely Palágyit foglalkoztatta, és így a két szerkesztő érdeklődési köre harmonikusan kiegészíti egymást.

A kötetbe válogatott szövegek az életmű egészéről adnak képet, és a főntebb jelzett témáknak megfelelően a követke-

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet –
Gondolat Kiadó
Budapest, 2017
420 oldal, 4000 Ft

ző fejezetekre tagolódnak: 1. Filozófiai antropológia, észlelés- és fantáziaelmélet, 2. A tér és idő új elmélete, valamint a „világmechanika”, 3. Művészetelmélet és irodalomtudomány, 4. Társadalomelmélet és tudománypolitika.

Mivel Palágyi jelenléte a német filozófiai életben erősebb volt, mint a honi közegben, ezért szükségesnek látszott számos szövegét németről magyarra fordítani. A szerkesztők igen jelentős fordítói tevékenységet fejtettek ki, mellettük egy-egy Palágyi-írást Teller Katalin és Saád József magyarított.

Mivel Palágyi Menyhért valóságos grafomán volt, ugyanakkor a szerkesztők láthatóan törekedtek arra, hogy teljes képet adjanak az életműről, így szükségképpen részleteket közölnek, illetve fordítanak számos könyvből. Az ebből adódó torzulás azonban minimális, Székely László és Bogdanov Edit évtizedek óta kutatja Palágyi életművét, beleértve a hazai és németországi kéziratok forrásait tanulmányozását, így a szelektálás nehéz feladatát is sikerrel oldották meg. Igen értékesnek tartom a Palágyi-szövegeket bevezető tömör szerkesztői jegyzeteket és az életmű-bibliográfia elkészítését. A fordított szövegek esetében főleg Székely Lászlóra hárult az a feladat, hogy a nehezen érthető természettudományos, illetve pszichológiai gondolatmenetekhez fordítói kommentárt fűzzön. Ezek nélkül az olvasó nehezen boldogulna Palágyi olykor túlságosan tömör, olykor homályos megfogalmazásaival. Ha sarkítva fogalmazhatunk, Székely világosabbá teszi Palágyi gondolatait, mint amilyenek azok önmagukban.

Palágyi Menyhért filozófiai teljesítményének a megítélését némileg nehezíti az a recepciótörténeti paradoxon, hogy régóta kevésbé van jelen a honi filozófiatörténet-írás lapjain, ugyanakkor művei a magyarországinál nagyságrendekkel fejlettebb németországi bölcséleti kommunikációs térben nem elhanyagolható hatást gyakoroltak. Ezt a paradox szituációt még tovább élezi a költő Juhász Gyula nekrológja, amelyet a szerkesztők a kötet elejére helyeztek, és amelynek részlete a hátsó borítón is olvasható. Juhász Gyula arról beszél, hogy Palágyi „önkéntes száműzetésben” élt Németországban, itthon pedig, ahol az egyetemi tanárságból és filozófiából politikát csinálnak, „a hivatalos tudomány vaskalapos egyetemi kizárólagosai mellőzéssel és üldözéssel, hallgatással és lenézéssel jutalmazták azt a magyar gondolkodót, akit néhány esztendő múlva a nagy német tudomány első emberei üdvözöltek, mint a modern ismeretelméleti és logikai alapvetés mesterét, akitől egyik bírálója Kant tekintélyét kezdte féltetni” (13.). Szögezzük le, Juhász Gyula itt szakmailag inkompetens és ráadásul igazságtalan. Palágyi nem volt száműzött, német recepciója igencsak vegyes volt, gondoljunk csak Husserl megsemmisítő kritikájára Palágyinak az őt célba vevő, *Der Streit der Psychologen und Formalisten in der modernen Logik* (Lipcse, 1902) című könyve ellen. Pauler Ákos sem Kant tekintélyét féltette, amikor Palágyinak *Az ismeretlan alapvetése* című művét az *Athenaeum* című folyóirat 1905-ös évfolyamában – a munka érdemeit elismerve – bírálta, szemére vetve hiányosságait. Juhász Gyula tehát a Magyarországon különösen népszerű „meg nem értett zseni” hamis topozát kínálja az olvasónak.

A szerkesztők bevezető tanulmányai sikeresen oszlatnak el olyan mítoszokat, miszerint Palágyi a német filozófiatörténet élvonalába tartozik, Einstein relativitáselméletét előlegzi a négydimenziós téridő elméletével, vagy hogy Hermann von Keyserling gróf hívta Palágyit Darmstadtba tanítani az általa alapított Bölcsesség Iskolájába. E helyreigazításokon túl a hosszabb és átfogóbb jellegű Székely-bevezető Palágyi filozófiájának azzal a problémájával is foglalkozik, hogy a filozófus egy archaikusabb természetfilozófiai koncepció jegyében olykor illetéktelenül foglal állást természettudományos kérdésekben, olyan értelemben, hogy a tudomány már a maga korában vagy később megcáfolta elméleteit. Hozzátehetjük, különösen érvényes az archaikus karakter a pszichológia esetében, mert Palágyi lényegében spekulatív módon jár el összes lélektani jellegű munkájában, és legfeljebb a belső megfigyelés kevésbé egzakt módszerével él.

Alapvetően azonban Székely László szerint Palágyi filozófiája nem csupán bölcselet-történeti jelentőségű, hanem aktuális és inspiratív a jelen szempontjából is. Ez a jellemzés szinte kivételes jelentőséget tulajdonít Palágyinak, hiszen aligha található a magyar filozófia történetében olyan gondolkodó, akinek a történeti vonatkozásokon túl igazi aktualitása lenne, másfelől lassan meg kell barátkoznunk annak a lehetőségével is, hogy a filozófia már nem kínál merőben új iniciatívákat, hanem történeti jellegű foglalatossággá válik, szétosztva világértelmező szerepét az egyes szaktudományok között. Különösen érvényes ez a természetfilozófiára, amely ma már szinte nem létező diszciplína. Úgy gondolom, hogy a történeti és hermeneutikai szempont éppen elegendő ahhoz, hogy foglalkozzunk egy-egy filozófus munkásságával, és feldolgozzuk azt.

Székely László szerint Palágyit nem könnyű olvasni, de szövegei „...jól tagoltak, stilisztikailag gördülékenyek, a bennük található gondolatmenetek logikusak, jól érthetők” (18.). Ugyanakkor később megjegyzi, az áramló tér fogalmát illetően Palágyi nem ad részletesebb magyarázatot (34.). Véleményem szerint Palágyi megértése elé a fő akadályt az állítja, hogy kiinduló pozícióját nem magyarázza meg részletesen és jól érthetően, a mellette és ellene szóló érveket nem vizsgálja meg részletesen. Gyakran alkalmaz egy rétorikai jellegű fogást. Palágyi egy bizonyos eszmét vagy inkább szemléletmódot kér számon minden területen; ez pedig az ellentétes megközelítések egyidejű jogosságát és egységét jelenti. Ez a dialektikus vagy a poláris ellentéteket feloldó stratégia a kritikai tevékenységben segítséget nyújthat, ám a saját álláspont rögzítését és pontos körülírását már nem könnyíti meg. Palágyi szerint nem szabad egymástól elszakítani a létet a tudattól, a lényeget a jelenségtől, az apriorit az aposterioritól, az érzéket a nem-érzékitől. Ez a nehezen kivitelezhető követelmény azonban egy nem kellően reflektált és teljességgel bizonyítatlan metafizikai elvnek a következménye nála. Palágyi szerint ugyanis az univerzális „ész törvénye” a következő: „A világ nem egyéb, mint a lényeg (isten) megjelenése. A jelenésben mindig kénytelenek vagyunk a lényeget gondolni, a lényeget pedig a jelenésben érezni.”¹

Jó példa lehet a poláris ellentétek kiiktatását célzó megközelítés problematikus voltára Palágyi darwinizmussal kapcsolatos álláspontja. Mint szinte mindig, Palágyi itt is egy vitához szól hozzá, s a szélső álláspontok között köztes megoldást keres. A jelen kötetben nem szereplő, *A darwinisták és anti-darwinisták* című tanulmánya szerint egyrészt sem a darwini tanok elvetése, sem a hiperdarwinizmus nem elfogadható álláspont, másrészt sem a vitalizmus, sem a mechanika szempontjairól nem szabad lemondani.² *A darwinisták válsága* című írásában, amely szintén nem kapott helyet a jelen válogatásban, Palágyi a darwini örökség leglényegesebb teóriájaként tartotta számon a létért folytatott küzdelem tanát. Ugyanakkor nem tudja elfogadni a fajok átalakulásáról szóló darwini elméletet. Ennek talán ismét az az oka, hogy dialektikus, szerves egységként kezeli az élővilágot, melyben a rész és egész kölcsönösen feltételezik egymást:

„A Földön élő lények, beleértve az embert is, egy óriási és egységesen szervezett biológiai társadalmat alkotnak. Semelyik faj sem szigetelheti el magát végképp a többitől, hanem mindegyik élete oly finoman és tökéletesen bele van szöve a többinek életébe, hogy mindegyik fajnak az életdrámája az összes többiével együtt, csak egyetlen egységes nagy szociális életdrámát alkot. Ebben az egységes életdrámában, mindegyik faj csak a maga drámáját játszhatja el, nem pedig a másikat... A létért való küzdelem helyesen átgondolva épp azt fejezi ki, hogy a Földön élő összes fajok kölcsönösen függnek egymástól, kölcsönösen feltételezik egymást, tehát egymástól nem származhattak. A fajok kölcsönös »dependenciája« kizárja a

¹ Palágyi Menyhért: *Az ész törvénye*, Budapest, 1896, 42.

² Palágyi Menyhért: *A darwinisták és anti-darwinisták*, *Magyar Figyelő*, 1911/1, 3. kötet, 60–68.

»deszcendencia« elméletét. A »szociális« egység, mely az összes fajok között fennáll, kizárja »genetikus« egységüket.”³

Mint másutt, itt is az érzékelhető, hogy Palágyi a kutatási tárgy specifikus jellegétől függetlenül minden területen a rész-egész dialektikus s egyben metafizikai koncepciójából indul ki. Hiszen nyilvánvaló, hogy amit „dependenciának” nevez, az valami olyasmi, mint az ökológiai egyensúly, az ökológiai egyensúly azonban minden bizonnyal megborolhat, és gyakran meg is bomlik valamilyen szinten. Ez pedig semmiképpen sem zárhatja ki a fajok átalakulását, a mutációkat. Palágyi szokásos hibája jelenik meg itt is: a vitapontokat nem részletezi, nem analizálja megfelelő mélységben, hanem egy séma alapján ad gyors választ.

Székely László különösen hangsúlyozza Palágyi társadalomfilozófiai elgondolásainak aktualitását, ezen belül az európai öntudat fontosságának belátását. Valóban, a háborús filozófiai irodalom egyik legkülönösebb és legmagvasabb mondanivalójú darabja Palágyi *Az európai civilizáció válsága* című, francia és német nyelven kiadott esszéje 1915-ből és 1916-ból. Először is, az ő számára nem egyszerűen az egyik háborús fél jelenti a jó, s a másik a rossz oldalt, amint ez teljesen általános a hadviselő nemzetekhez tartozó írók esetében és különösképpen Németországban, ahol Palágyi ekkor is éveket töltött. Itthon Alexander Bernát és Kornis Gyula háborús írásaikban egyszerűen démonizálják az ellenfelet, Palágyi ellenben tárgyilagos módon szögezi le, hogy a tudóscsoportok ellenségeskedése kölcsönös. Szerinte igenis van európai kultúrközösség, létezik olyan típusú európai büszkeség, mint a nemzeti kultúra iránti elfogultság, és a dekadencia jele az európai emelkedettebb gondolkodásmód hiánya. E válság oka Palágyi szerint az az imperialisztikus totalitásezsmé, amely nemzeti alapon kíván más nemzetek fölé kerülni. Szemléleti, illetve gondolkodásbeli alapja ennek a torz állapotnak a nemzetállam és az emberiség eszméjének közvetítés nélküli kezelése. Jellegetesen Palágyi-fordulat ez, mint egyéb tárgyú műveiben, itt is a polarizált fogalomképzés egyoldalúságait kívánja leleplezni.

„A nemzetállamok vagy államnemzetek fogalmából kiindulva átugrották a néprendszer eszméjét, s egyenesen az általános és bizonytalan körvonalú emberiség-eszménynél kötöttek ki. A nemzeti gondolattal nem a nála egy fokkal magasabban álló európai gondolatot állították szembe, hanem a kozmopolitizmus (világpolgárság) régi, homályos eszméjéhez nyúltak vissza, s a kétféle, egymás ellenében ható (nemzeti és kozmopolita vagy internacionalista) tendenciáról mint társadalmunk mozgatóiról beszéltek.” (391.)

Palágyi szerint a kultúrközösség gondolatát a naturalista szociológiától megszabadulva a civilizáció történetének vizsgálata során tárhatjuk fel. Ez segíthet a partikuláris nemzeti nézőpontok meghaladásában. A szerző a civilizáció válságának kérdését kissé idealisztikus módon ismereti kérdésként fogja fel, mégis, esszéje igen finom elemzése a helyzetnek. Az elvont tudományos tevékenysége mellett Palágyi itt is a realitások talaján mozog, higgadt tárgyilagossággal képes megközelíteni a háború problémáját.

A Palágyi-válogatás alapvetően filozófiai, filozófiatörténeti karakterű, a művészetekről szóló szövegek kapcsán Bogdanov Edit tanulmánya a fantáziaelméleti vonásokat emeli ki mind a Székely Bertalanról, mind a Petőfi Sándorról készült monográfia esetében. Az életmű korábbi, irodalomkritikusi darabjai Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő, Vajda János költészetéről értő pszichológiai beleérzéssel domborítanak ki néhány lényegi elemet a vizsgált művész karakterében és alkotásában. Palágyi a művészportréiban is filozófiai vo-

³ Palágyi Menyhért: A darwinizmus válsága, *Magyar Figyelő*, 1911/1, 4. kötet, 57–58.

násokat rajzol meg, Székely Bertalant festő-bölcsészként jellemzi, Petőfinél a nemzeti gondolat filozófiáját találja meg, Komjáthy Jenőről szólva kiemeli lelkesedését Schopenhauer iránt és azt, hogy élete későbbi szakaszában különösen Spinoza foglalkoztatta. Reviczky Gyula kapcsán szintén Schopenhauer hatását emeli ki, Vajda János természetköltészete kapcsán pedig metafizikai jellegről beszél.

Végezetül szólnunk kell arról, hogy a Palágyi-kötet az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézete és a Gondolat Kiadó közös kiadványa, egy olyan sorozat darabja, amelynek története még csupán néhány éves múltra tekint vissza. Ennek a sorozatnak a darabjai könyvészetileg is magas minőséget képviselnek, és véget vetettek annak az áldatlan állapotnak, amely a Filozófiai Intézetben a Horkay Hörcher Ferenc igazgatói működése előtti évtizedekben uralkodott, amikor az intézet munkatársainak lényegében nem létezett intézményes publikációs tere. A lehetőség immár adott, a kutatók láthatóan élnek is vele, hiszen számos magas szakmai színvonalú újdonság kiadására került sor. Többek között a sorozat jövője miatt is aggódhatunk akkor, amikor az MTA intézetei elleni kormányzati támadásokról, és ezen belül a filozófiai szakmára leselkedő veszélyekről halunk. Ajánlatos lenne az értékek megőrzése, hogy a későbbiekben is lehetőség maradjon olyan fontos filozófiai munkák megjelentetésére, mint az *Észlelés és fantázia* című válogatás Palágyi Menyhért írásaiból.

BABARCZY ESZTER

A MÉRGEZETT NŐ

Babarczy Eszter novellái a nővé válás folyamatát, a nők szereplebetőségeit és szerepkényszerreit járják körül.

LÁNG ZSOLT

BOLYAI

Időben és térben váltakozó fejezetek között két férfi élete tárul fel előttünk, míg az egyik révbé ér, a másik „a reménytelenség lavináját húzta, vonta, robbantotta, idézte, rántotta magára”.

NÁDÁS PÉTER

LENI SÍR

Nádás Péter két kötetbe rendezte összegyűjtött esszéit. Ez az első kötet politikai tárgyú írásait tartalmazza.

NEMES Z. MÁRIÓ

BAROKK FEMINA

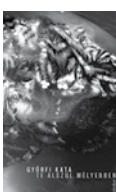

Nemes Z. Mórió legújabb kötetében, ebben a verses naplóban az egymást metsző irodalmi, politikai és társadalmi tereken túl egy pontosan beazonosítható korszak tablója is megjelenedik.

GYÖRFI KATA

TE ALSZOL MÉLYEBBEN

„Györfi Kata első kötetét tartja kézben az olvasó, de mint Pallasz Athéné Zeusz fejéből, kész költőként áll elő.” – G. István László

TÉREY JÁNOS

NAGY TERVEKKEL JÖTTEM ROSMERSHOLMBA

Térey János verseiben élesen érzékelhetjük a személyes és a történelmi emlékeket. A kötet kompozícióját a szerző állította össze, megjelenését már nem érhetette meg.